

Hyvät naapurilliset suhteet - Ruotsin
ulkopolitiikka ja suhteet naapurimaihin
kuninkaallisen majesteetin esityksissä
1660–1675

Joonas Niemi

Maisterintutkielma

Historia

Historian- ja etnologian laitos

Kevät 2024

JYVÄSKYLÄN YLIOPISTO

Tiedekunta Humanistis-yhteiskuntatieteellinen	Laitos Historian ja etnologian laitos
Tekijä Joonas Antti Niemi	
Työn nimi Hyvät naapurilliset suhteet - Ruotsin ulkopoliittika ja suhteet naapurimaihin kuninkaallisen majesteetin esityksissä 1660–1675	
Oppiaine Historia	Työn laji Pro gradu -tutkielma
Aika Kevät 2024	Sivumäärä 93
Tiivistelmä Käsittelen pro gradu -tutkielmassani Ruotsin ulkopoliittikkaa ja suhteita naapurimaihin kuninkaallisen majesteetin esityksissä vuosina 1660–1675. Tarkoituksena on selvittää millä tavalla Ruotsin suhteita ja ulkopoliittikkaa ulkovaltoihin kuvattiin, miten nämä kuvaukset heijastelivat holhoojahallituksen ulkopoliittikkaa ja kuinka ulkopoliittiset kuvauksilla legitimitoitiin holhoojahallituksen toimintaa. Pääasiallisina lähteinäni toimivat kuninkaallisen majesteetin esitykset. Valtiopäivien keskustelua avaavia kuninkaallisia esityksiä voikin pitää yhtenä merkittävänä valtiollisen propagandan muotona, jonka tavoitteena oli hallinnon ulkopoliittikan puolustaminen. Sota-aikana kuninkaallisen majesteetin esityksissä kerrottiin usein voitokkaista taisteluista ja muista kuninkaan sotasaavutuksista. Rauhan aikana niissä puolestaan painotettiin diplomaattisia voittoja, kuten solmittuja liittoumia ja hyviä suhteita naapurivaltojen välillä. Kaarle XI:n holhoojahallituksen aikaisissa kuninkaallisen majesteetin esityksissä korostui pyrkimys pysyä sen ajaman balanssipoliittikan mukaisesti ulkona sodista ja sen sijaan esiintymään rauhan ylläpitäjänä ja neuvottelijana suurvaltojen välisissä konflikteissa. Tällä tavoin kuninkaallinen majesteetti pyrittiin esittämään roolissaan Westfalenin rauhan takaajana saaden kunniaa ilman, että kruunun taloutta ja herkkää ulkopoliittista tilannetta tarvitsi rasittaa uusilla sodilla. Kuninkaallisen majesteetin esityksissä kuvattiin mielellään holhoojahallituksen ulkopoliittisia saavutuksia, joilla legitimoitiin samalla myös holhoojahallituksen toimintaa ja asemaa. Näihin kuuluivat liittoumat, hyvät suhteet naapurimaiden kanssa, kauppasopimukset ja muut kruunulle saavutetut edut. Tämän lisäksi korostettiin Ruotsin roolia Euroopassa Westfalenin rauhan takaajana ja suurvaltana. Westfalenin rauhan takaajana oman valtakunnan asioista ja turvallisuudesta huolehtiminen ei riittänyt, vaan kuninkaallisen majesteetin esityksissä haluttiin esittää kuninkaallisen majesteetin pyrkivän rauhan ylläpitämiseen Euroopan laajuisesti, millä korostettiin maan asemaa suurvaltana. Vuoden 1672 valtiopäivien keskustelu liittoutumisesta Ranskan kanssa havainnollisti, kuinka tärkeänä myös säädetyt Westfalenin rauhan säilymistä ja kuinka keskeistä oli, että Ruotsi näyttäytyi uskottavasti sen ylläpitäjänä.	
Asiasanat Varhaismoderni aika, Ruotsi, 1600-luku, ulkopoliittika, valtiopäivät, propaganda, kuninkaallisen majesteetin esitykset	
Säilytyspaikka Jyväskylän yliopisto	
Muita tietoja	

Sisällysluettelo:

1. Johdanto	1
1.1 Kysymyksenasettelu ja aikaisempi tutkimus.....	1
1.2 Menetelmät.....	9
1.3 Lähteet.....	10
1.3.1 Valtiopäivien pöytäkirjat ja kuninkaallisen majesteetin esitykset.....	10
1.3.2 Ulkopoliittiset selonteot.....	14
1.3.3 Muut lähdeaineistot.....	15
1.4. Ruotsin ulkopoliittinen tilanne Kaarle X Kustaan sotien jälkeen.....	16
2. Tanska - entisestä arkkivihollisesta hyväksi naapuriksi?.....	24
3. Puola - “Ruotsin etumuuri” idässä ja etelässä.....	31
4. Uhka idässä - jännitteiset välit Venäjän kanssa Pohjan sodan jälkeen.....	39
5. Englanti ja Alankomaat - taistelu Itämeren kaupankäynnistä.....	50
6. Vallanhimoiset Habsburgit ja kuninkaallinen majesteetti keisarikunnassa.....	62
7. Ranska - kuninkaallisen majesteetin etummainen ystävä.....	72
9. Vallan legitimointi Kaarle XI:n holhoojahallituksen aikaan.....	90
Lähdeluettelo.....	

Kuvat

Kuva 1: Ruotsin valtakunta Roskilden rauhan jälkeen	18
Kuva 2: Eurooppa Westfalienin rauhan jälkeen	23

1. Johdanto

1.1 Kysymyksenasettelu ja aikaisempi tutkimus

Tämä tutkielma käsittelee Ruotsin hallinnon viestintää ulkopoliitikasta valtiopäiville 1660–1675 keskittyen kuninkaallisen majesteetin esitysten kuvaan Ruotsin ulkopoliitikasta ja suhteista naapureihin. Vuoden 1675 valtiopäivillä säätyjen keskuudessa vallitsi syvä hämmennys. Valtiopäivillä oli kerrottu sodan syttymisestä Hollantia vastaan ja tappiosta sen liittolaista Brandenburgia vastaan Fehrbellinin taistelussa 28. kesäkuuta 1675.¹ Vaikea ulkopoliittinen tilanne vaati säädyiltä sotaponnistuksia sodan ja vaarojen uhatessa valtakuntaa ja kuninkaallisen majesteetin ryhtyessä toimiin Westfalenin rauhan puolustamiseksi.² Säädyiltä vaadittiin laajamittaisia väestönottoja, jotta laivasto, linnoitukset ja armeija olisivat tarpeeksi vahvassa kunnossa isänmaan lukuisia vihollisia vastaan.³ Tunnelma oli jännittynyt säätyjen vaatiessa saavansa tietää ennen neuvottelujen aloittamista valtaneuvostolta, miksi vaaralliseen sotaan oli päädytty ja miten sotaan oli varauduttu. Aateliston, porvariston ja papiston edustajista koostuva salainen valiokunta vaati jopa päästä käsiksi valtaneuvoston omiin pöytäkirjoihin, jotta se voisi arvioida valtaneuvoston ulkopoliittikkaa usean vuoden ajalta.⁴ Salaisessa valiokunnassa aatelisto, papisto ja porvaristo pääsivät osalliseksi valtiopäivien ulkopoliittista keskustelua. Kuitenkaan edes salainen valiokunta ei päässyt kaikkeen tietoon käsiksi, minkä perusteella ulkopoliittiset päätökset holhoojahallituksen ja valtaneuvoston toimesta tehtiin. Talonpojat olivat puolestaan suljettu pois kokonaan salaisesta valiokunnasta huolimatta siitä, että sääty kantoi suurimman taakan sotaan liittyvistä väestönotoista ja veroista.⁵ Tässä korostui kuninkaallisen majesteetin esitysten rooli osana hallinnon viestintää säädyille, sillä kuninkaallisen majesteetin esitykset olivat harvoja tilanteita valtiopäivillä, missä kaikki säädyt kuuluivat hallitsijan ulkopoliitikasta. Niiden kuvauksilla ulkopoliitikasta olikin merkittävä rooli lisäverojen ja väestönottojen

¹ RAP, 1675, 158.

² RAP, 1675, 160: "Then fara, som ett så vidt begripet och inveklat krig häfver hafft medh sigh, och thet märkelige interesse, som Kongl. M:t häfver uthi Tyska fredens beständigheet, häfver strax bevekt Kongl. Majj: att försee sine provincier i Tyskland medh större värn än eliest hade varit af nöden."

³ RAP, 1675, 161.

⁴ Scherp, 2013. 227-228.

⁵ Schück & Stjernquist, 1985, 104–105.

legitimoinnissa säädylle, sillä niissä avattiin valtakunnan ulkopoliittista tilannetta ja suhdetta naapureihin, ja samalla hallinto pystyi esittelemään säädylle ulkopoliittisia saavutuksiaan. Ne olivatkin harvoja valtiollisia lähteitä, josta rahvas sai tietoa valtakunnan ulkopoliitiikasta.

Tämän tutkielman tutkimuskysymykset ovat seuraavat:

Miten kuninkaallisen majesteetin esityksissä kuvattiin Ruotsin ulkopoliitiikan hoitoa ja suhteita muihin valtioihin 1660–1675?

Miksi suhteita ulkovaltoihin kuvattiin kuninkaallisen majesteetin esityksissä, sillä lailla, kun kuvattiin ja miten kuvaukset toimivat osana holhoojahallituksen ulkopoliitiikan legitimointia?

Miksi ja miten holhoojahallituksen ulkopoliitiikkaa kritisoitiin säätyjen toimesta?

Tutkielma rajautuu vuosien 1660–1675 valtiopäiviin. Rajaus perustuu siihen, että Kaarle XI:n holhoojahallitus hoiti ulkopoliitiikkaa kyseisellä ajanjaksolla. Virallisesti valta siirrettiin Kaarlelle jo vuoden 1672 valtiopäivillä, mutta huolimatta siitä, että Kaarle XI:sta tuli täysivaltainen kuningas jo vuoden 1672 valtiopäivillä, olen ottanut käsittelyyn mukaan myös vuoden 1675 valtiopäivät. Syynä tähän on, että vaikka kuningas oli ottanut vallan jo edellisillä valtiopäivillä, näkivät säädyt holhoojahallitukseen kuuluneiden valtaneuvoston jäsenten olevan silti vastuussa Ruotsin ajautumisesta sotaan ja valtiopäivillä viitattiinkin runsaasti edellisiin valtiopäiviin ja holhoojahallituksen ulkopoliitiikkaan.⁶ Säätyjen tulkinnan mukaan holhoojahallituksen holtiton ulkopoliitiikka oli ajanut valtakunnan sotaan ja pakottanut Ruotsin hyökkäämään Brandenburgia vastaan.⁷ Holhoojahallituksen valtakausi on valikoitunut tutkielman aiheeksi siksi, että se on jäänyt Ruotsin suurvaltahistoriassa pitkänä rauhanjaksona osittain kolmikymmenvuotisen sodan ja muiden suurvalta-ajan sotien varjoon. Etenkin valtiopäivätutkimusta on ajanjaksolta edelleen melko vähän. Aikakausi on kuitenkin mielenkiintoinen Ruotsin ollessa Kaarle X Kustaan sotien jälkeen arvovaltansa huipulla. Myös säätyjen vaikutusvalta valtiopäivillä oli aikaisempaa suurempi Kaarle XI:n ollessa alaikäinen ja holhoojahallituksen hallitessa tämän puolesta; aikaisemmassa tutkimuksessa holhoojahallituksen aika on jopa rinnastettu vapauden ajan säätyvaltaan.⁸ Kuninkaan

⁶Scherp, 2013, 345.

⁷Varenius, 1901, 124–126.

⁸Ahnlund, 1931, 328–340.

alaikäisyyden takia holhoojahallituksella oli tavallista suurempi tarve saada säätyjen hyväksyntä, mikä tekee tutkimuksellisesti ajanjaksosta erityisesti legitimitetin kannalta mielenkiintoisen tutkittavan. Tutkielman käsittelyluvut jakautuvat yhteensä seitsemään lukuun, joista ensimmäiset kuusi lukua käsittelevät kuninkaallisen majesteetin esitysten kuvaa eri ulkovalloista. Tutkin millä tavalla Ruotsin suhteita ja ulkopoliittikkaa ulkovaltoihin kuvattiin, miten nämä kuvaukset heijastelivat holhoojahallituksen ulkopoliittikkaa ja kuinka holhoojahallituksen toimintaa legitimitoitiin. Tutkielman toisessa luvussa keskityn Tanskaan, kolmannessa Puolaan ja neljännessä Venäjään. Käsittelyjärjestys etenee kronologisesti ja pohjautuu siihen, että varsinkin 1660-luvun alkupuolella kuninkaallisen majesteetin esityksissä polttavimmat kysymykset koskivat näiden maiden kanssa tehtyjä rauhansopimuksia. Puolaa ja Venäjää käsittelevät luvut sijoittuvat Tanskaa käsittelevän luvun jälkeen peräkkäin, sillä maat olivat vuoden 1667 Andrusovon rauhaan saakka sodassa keskenään ja niitä käsiteltiin esityksissä usein rinnakkain. Viides luku keskittyy merivaltoihin - Englantiin ja Alankomaihin, kuudes keisarikuntaan ja seitsemäs Ranskaan. Seitsemännessä luvussa käsittelen Westfalenin rauhaa ja Ranskan-Hollannin sotaa valtiopäivien keskustelussa. Tässä luvussa asetan kuninkaallisen majesteetin esitykset valtiopäivillä käytyä keskustelua vastaan ja tuon esille, etteivät säädyt suoraan hyväksyneet kuninkaallisen majesteetin esityksissä esitettyjä näkemyksiä ulkopoliitikasta, vaan olivat ajoittain myös kriittisiä holhoojahallituksen ulkopoliittikkaa kohtaan. Luvut sijoittuvat tutkielman loppupuolelle, koska kuninkaallisen majesteetin esityksissä keskustelu niistä painottui 1660-luvun loppupuolen ja 1670-luvun alun sotiin. Lukujen paikka tutkielman loppupuolelle käy siten kronologisessa mielessä järkeen. Keskustelu Ranskasta nousi erityisesti esiin vuoden 1672 valtiopäivillä, kun taas merivalloista keskusteltiin jo Englannin-Hollannin sodan ja kolmiliiton yhteydessä yhteydessä. Rajaus kyseisiin ulkosuhteisiin perustuu siihen, että ne olivat ajanjaksolla Ruotsin kannalta keskeisimpiä ja niitä käsiteltiin systemaattisesti jokaisessa kuninkaallisen majesteetin esityksessä. Kuninkaallisen majesteetin esityksissä käsiteltiin näiden maiden lisäksi välillisesti muitakin ulkovaltoja, kuten Espanjaa ja Turkkiä. En ole kuitenkaan ottanut niitä mukaan käsiteltäväksi omassa luvussaan, sillä niitä ei kuninkaallisen majesteetin esityksissä luettu varsinaisesti Ruotsin naapurisuhteiksi, vaan esimerkiksi Espanjasta puhuttiin lähinnä Ranskan yhteydessä, kun taas Turkki nousi esiin puhuttaessa suhteista Itävaltaan ja Puolaan. Keskustelu niistä tuleekin tutkielmassa esille muita valtoja käsittelevien lukujen kautta.

Ruotsin suurvalta-aikaa on tutkittu runsaasti. Tämänkin tutkielman kannalta tärkeitä yleisteoksia ovat Georg Landbergin, Birger Fahlborgin ja Wilhelm Thamin teokset⁹, jotka käsittelevät laajasti Ruotsin ulkopoliittikkaa 1600-luvulla. Näissä tutkimuksissa on käytetty laajaa valtaneuvoston asiakirjoista, valtiopäiväaineistosta ja diplomaattisesta kirjeenvaihdosta koostuvaa lähdeaineistoa, joka auttaa kontekstoimaan myös omaa tutkielmaani. Erityisesti valtaneuvoston näkökulma asiaan on tärkeä, sillä se toimi 1660-luvun aikana pääasiallisena areenana ulkopoliittiselle keskustelulle ja siellä käydyt keskustelut vaikuttivat olennaisesti myös kuninkaallisen majesteetin esitysten sisältöön. Koska olen jättänyt valtaneuvoston aineistot ulos tutkielmasta ajallisista ja tutkielman laajuuteen liittyvistä syistä, onkin tärkeää, että nämä näkökulmat tulevat näkyville tutkimuskirjallisuuden kautta. Tutkimuksissa on myös viitattu kuninkaallisen majesteetin esityksiin, vaikka niitä onkin käytetty lähinnä toissijaisena lähteenä, jonka sisältöä on lyhyesti kuvailtu ryhtymättä tarkempaan analyysiin. Keskeistä tutkimuskirjallisuutta on myös suurvalta-ajan valtiopäiväkirjallisuus. Tutkimusta valtiopäivien suhteesta suurvalta-ajan ulkopoliittikkaan on verrattain vähän, ja erityisesti sellaista, joka keskittyy Kaarle XI:n holhoojahallitukseen, sillä perinteisesti säädetyt ottivat valtiopäivillä harkiten kantaa hallitsijan ulkopoliittikkaan. Se nähtiin hallitsijan yksinoikeutena ja pääasialliset keskustelut siitä keskittyivät salaiseen valiokuntaan.¹⁰ Tässä tutkielmassa esillä ovat tältä saralta etenkin 1600-luvun valtiopäivätoimintaa laajasti tutkinut Nils Ahnlund ja holhoojahallituksen aikaan tapaustutkimuksessaan keskittynyt Joakim Scherp.¹¹ Heidän tutkimuksensa keskittyvät 1660-luvun keskeisten sisäpoliittisten kysymysten, kuten Kaarle X Kustaan testamentin, vuoden 1660-hallitusmuodon ja Kaarle XI:n hallitsijanvakuutuksen käsittelyyn valtiopäivillä, mutta niissä viitataan myös kuninkaallisen majesteetin esityksiin ja säätyjen keskusteluun ulkopoliittikasta, vaikkakaan ne eivät ole kyseisten tutkimusten keskiössä ja siten tulevat esille vain välillisesti. Holhoojahallituksen ulkopoliittikkaa ja säätyjen kritiikkiä Kaarle XI:n holhoojahallitusta kohtaan vuosien 1672 ja 1675 valtiopäivillä on käsitelty myös Otto Valerius¹², jonka tutkimus keskittyy Kaarle XI:n holhoojahallituksen oikeudelliseen tutkintaan reduktion yhteydessä. Verrattuna Valeriuksen tutkimukseen on tämän tutkimuksen aikajänne ja

⁹ Tämän tutkielman kannalta etenkin on relevanttia Landbergin *Den svenska utrikespolitikens historia: 1648-1697*. I:3(1952), Fahlborgin *Sveriges yttre politik-kokoelma* ja Thamin *Bidrag till svenska riksdagarnes och regeringsformernas historia från midten af sjuttonde århundradet-kokoelma*.

¹⁰ Thomson, 2011, 270-271.

¹¹ Ahnlundilta etenkin *Ständsriksdagens Utödaning 1592-1672*(1933) ja Scherpiltä *De ofrälse och makten : en institutionell studie av riksdagen och de ofrälse ståndens politik i maktodelningsfrågor 1660-1682* (2013). Tärkeä valtiopäivätutkimus olisi ehdottomasti myös Sven Grauersin *Den svenska riksdagen under den karolinska tiden* (1932), mutta saatavuussyistä se ei ole mukana tässä tutkielmassa.

¹² Vareniuselta *Räfsten med Karl XI:s förmyndarstyrelse 1, Dechargens gifvande och återkallande*.(1901).

perspektiivi kuitenkin erilainen, enkä keskity hänen tavoin holhoojahallituksen virkasyytekeskusteluun, vaikka se sivuaakin myös tämän tutkielman teemoja, sillä se vaatisi erilaisen aikarajauksen ja käsittelyn jatkamista myöhemmille valtiopäiville, mikä laajentaisi tutkimusta huomattavasti.

Keskeinen näkökulma tutkielmassani on suurvalta-ajan ulkopoliitiikan ja valtiopäivien lisäksi vallan legitimointi osana poliittista kulttuuria. Legitimiteettiä voi pitää hallitsijan kykynä saada alamaiset pitämään tämän toimintaa hyödyllisenä ja arvokkaana. Se oli samalla vuorovaikutuksen ja toimivan kanssakäynnin edellytys, että tavoite.¹³ Varhaismodernissa hallintotavassa ei ollut pelkästään kyse eri säätyjen intressien ajamisesta, vaan hallinnon tuli samalla legitimoida käyttämänsä väkivallan monopoli. Hallitsijan tuli osoittaa, että hän toimi itsenäisesti ajamatta pelkästään eliitin intressejä, vaan pyrkien yhteiseen hyvään. Hallitsija väitti siis hoitavansa tärkeitä tehtäviä yhteiskunnassa, joita muut poliittiset toimijat eivät voineet helposti omaksua. Sotilaallinen suojele veroja vastaan oli Vaasa-kuninkaiden aikana Ruotsin valtakunnan ideologinen perusta; kuninkaan tuli näyttää, että tämä suojasi alamaisiaan ulkoisilta uhkilta sekä ylläpiti lakia ja järjestystä valtakunnassa. Ruotsalaisessa propagandassa olikin yleistä korostaa, että valtakuntaa ympäröivät vihamieliset naapurit ja tilanteesta ja ajasta riippuen tanskalaiset, venäläiset tai puolalaiset julistettiin vuorotellen perivihollisiksi.¹⁴ Vallan legitimointia osana valtionrakennusprosessia on käsitelty Ruotsin suurvalta-ajan tutkimuksessa runsaasti. Erityisesti tutkimuksessa on keskitytty talonpoikien asemaan ja heidän rooliinsa suurvalta-ajan kuluerien – verojen ja väestönottojen – pääasiallisina maksajina ja siihen miten huolimatta jatkuvista rasituksista valtaväestölle valtakunta onnistuttiin pitämään verrattain rauhallisena.¹⁵ Jakolinjoja on muodostunut sen suhteen kontrolloiko kruunu rasituksia pakkokeinoin vai neuvottelun voimin. Sotilasvaltiota korostavat tulkinnat ovat painottaneet ylhäältä alaspäin tapahtuvaa epäsymmetristä kommunikaatiota hallitsijalta säädyille, ja sitä että kruunu on pystynyt hankkimaan tarvitsemansa resurssit säädyiltä määräysvallallaan. Erityisesti Sven. A. Nilssonin määritelmä sotilasvaltiosta, jossa hän korosti kruunun ja aateliston välistä kamppailua ja kruunun tarvetta saada resursseja, on ollut keskustelussa vaikutusvaltainen. Hänen mukaansa ruotsalainen sotilasvaltio sai alkunsa Kustaa II Aadolfin hallintokaudella, kun tappio Tanskalle alussa pakotti kuninkaan ja aateliston neuvottelemaan ja tekemään kompromisseja sotilasvaltion

¹³ Villstrand, Einonen, Karonen & Rähä, 2021, 199.

¹⁴ Lindegren, 1988, 43–44; Hallenberg, Holm & Johansson, 2008, 247–248, 253; Karonen, 2024, 84. (katso viite)

¹⁵ Karonen & Hakanen, 2017, 17–18.

rakentamisessa.¹⁶ Vuorovaikutusnäkökulman muotoutumiseen on puolestaan vaikuttanut etenkin Eva Österberg, joka painotti väitöskirjassaan talonpoikien mahdollisuutta osallistua ainakin jossain määrin päätöksentekoprosessiin. Hän näki ongelmaksi sotilasvaltiomallissa sen, että kruunun piti silti jotenkin legitimoida toimensa valtaväestölle eikä pelkästään eliitille. Neuvottelua ja vuorovaikutusta korostaneet tulkinnat ovatkin nähneet, että hallitsijan tuli neuvotella säätyjen kanssa saadakseen vaatimuksensa läpi ja että vuorovaikutus hallitsijan ja alamaisten välillä on ollut vastavuoroisempaa, kuin sotilasvaltio tulkinta antaa ymmärtää - vastineena veroista ja muista rasituksista alamaiset olettivat esimerkiksi saavansa hallitsijalta turvallisuutta.¹⁷ Sekä neuvottelu ja pakkokeinot olivat kuitenkin läsnä varhaismodernissa ruotsalaisessa yhteiskunnassa ja todellisuuden voi ajatella asettuneen jonnekin niiden väliin.¹⁸ Kuten valtaosa olemassa olevasta tutkimuksesta asettuu tämänkin tutkielma johonkin näiden tulkintojen välimaastoon hyväksyen toisaalta valtasuhteiden epäsymmetrisen luonteen kruunun ja eri säätyjen välillä, mutta nähden samalla valtiopäivät areenana, jossa osapuolilla oli ainakin teoreettinen mahdollisuus poliittiseen dialogiin keskenään, vaikkakin edellytykset ja mahdollisuudet siihen vaihtelivat merkittävästi.¹⁹

Tutkimusta vallan legitimoinnista Kaarle XI:n holhoojahallituksen aikana, on tehty jonkin verran, vaikka suuri osa tutkimuksesta painottuukin kolmikymmenvuotiseen sotaan ja suureen Pohjan sotaan. Aikaisemmassa tutkimuksessa on nostettu esiin erityisesti uskonnollisen kontekstin merkitys ja lähteinä on käytetty erityisesti kiitos- ja rukouspäivätekstejä. Väestönottojen ja verojen legitimointi tapahtui näin saarnatuolin kautta, jossa nostettiin esille kertomukset israelilaisten koettelemuksista sekä sodan selittäminen ihmisten synneille. Muun muassa Sverker Arnoldsson on tutkinut Ruotsin propagandaa ennen kolmikymmenvuotista sota keskittyen papiston rooliin kuninkaallisen propagandan välittäjänä ja käyttäen pääasiallisina lähteinään rukouspäiväjulistuksia. Näissä julisteissa kuvattiin katolisten huolestuttavaa etenenemistä Saksassa sekä protestanttien julmaa kohtelua.²⁰ Rukouspäiväjulisteiden kautta kuninkaallista propagandaa on tutkinut myös Bill Widen, joka on keskittynyt siihen, miten julisteissa käsiteltiin valtakunnan saavutuksia ja vastoinkäymisiä ja kuinka niitä selitettiin maallisten ja henkisten tekijöiden kautta. Epäonnistuneita rauhanneuvotteluja voitiin selittää sekä vihollisen haluttomuudella rauhaan

¹⁶ Thomson, 2011, 270-271.

¹⁷ Villstrand, Einonen, Karonen & Rähä, 2021,202.

¹⁸ Karonen & Hakanen, 2017,18.

¹⁹ Rähä, 2024, 39-41; Sjöberg, 2014, 149.

²⁰ Arnoldsson,1963,28.

sekä mutta myös ihmisten synneillä, jotka olivat johtaneet siihen, että Jumala rankaisi maata.²¹ Myös kuninkaallisen majesteetin esityksissä hyödynnettiin samanlaisia uskonnollissävyytteisiä kuvaelmia, vaikkakin vähemmissä määrin. Cecilia Ihse on tutkinut väitöskirjassaan 1600-luvun puolivälin papiston asemaa. Tutkimuksessa yhdistyvät prosopografia, kiinnostus identiteettiin ja poliittisten rakenteiden tarkastelu. Erityisesti Ihse keskittyy papiston toimintaan valtiopäivillä sekä heidän vastauksiinsa kuninkaallisen majesteetin esityksiin. Ihsen mukaan monet tekijät estivät papistoa esittämästä muita kuin suhteellisen vähäisiä vastalauseita kuninkaallisen majesteetin esityksiin. Hän väittää, että papisto tunsu jännitettä hengellisen kutsumuksensa ja alamaisen roolinsa välillä.²²

Vallan legitimitointia on tutkinut myös Elisabeth Reuterswärd, joka tarkastelee väitöskirjassaan kuninkaan julistuksien lukemista kirkoissa osana kruunun massaviestintää alamaisille 1700-luvulla. Siinä Reuterswärd tutkii kuninkaan julistuksia oman aikansa massamediana. Samantyylistä tutkimusta kruunun massaviestinnästä on tehnyt Stig Boberg.²³ Reuterswärdin mukaan julistuksissa korostui sekä kuninkaan rakkaus ja huolenpito alamaisista, että valtakuntaa jatkuvasti uhkaavat vaarat. Erilaisilla sisäisillä ja ulkoisilla uhilla väestö saatiin hyväksymään hallitsijan politiikan kustannukset, sotilaallinen voimakäyttö sekä erilaiset lait ja määräykset.²⁴ Tällainen tapa legitimoida vallankäyttöä uhkakuvilla oli keskeinen myös kuninkaallisen majesteetin esityksissä ja on siten esillä myös tässä tutkielmassa, vaikka aineisto ja tutkimusten aikarajaus onkin erilainen. Anna Maria Forssberg on tutkinut väitöskirjassaan²⁵ tiedon levittämistä, sotapropagandaa ja mobilisaatiota suurvalta-aikana. Lähteinään hän on käyttänyt kuninkaan ja valtaneuvoston pöytäkirjoja sekä kirjeenvaihtoa, jonka lisäksi mukana on ollut valtiopäivien pöytäkirjat ja paikallishallintomateriaalia. Tämänkin tutkimuksen keskiössä ovat kuitenkin erityisesti kiitos- ja rukouspäivätekstit. Forssbergin tutkimus sivuaa tutkielmaani, sillä hän käsittelee myös Kaarle XI:n holhoajahallituksen aikaa ja kuninkaallisen majesteetin esityksiä, vaikka ne jäävätkin tutkimuksessa rukouspäivätekstien varjoon. Hänen mukaansa 1660-luvun alkua luonnehti valtiollisessa propagandassa erityisesti Kaarle X Kustaan sotien ja näiden jälkeisten rauhojen selittäminen, kun taas vuosikymmenen lopulle luonteenomaista oli

²¹ Widen 1993, 121-129

²² Ihse, Cecilia. (2005). Präst, stånd och stat: Kung och kyrka i förhandling 1642-1686. Acta Universitatis Stockholmiensis. Saatavuusongelmista johtuen Ihsen teos ei ole työssä mukana muuta kuin abstraktin kautta.

²³ Boberg, Stig. Kunglig Krigspropaganda. Göteborg: Akademiförlaget, 1967.

²⁴ Reuterswärd, 2001, 173-179.

²⁵ Att hålla folket på gott humör: Informationsspridning, krigspropaganda och mobilisering i Sverige 1655-1680 (2005)

holhoojahallituksen esiintyminen rauhan ylläpitäjänä ja suurvaltojen konfliktien ratkaisijana.²⁶ Hieman erilaisista lähtökohdista tutkimusta propagandaan ja vallan legitimoitiin on tehnyt myös Jonas Nordin laajassa tutkimuksessaan kansallisesta identiteetistä Ruotsissa 1600-luvun puolivälistä 1700-luvun jälkipuoliskolle, jossa hän käsittelee muun muassa Ruotsin propagandaa suuren Pohjan sodan aikana.²⁷ Nordinin mukaan ruotsalaisille suunnattu sotapropaganda oli luonteeltaan selvästi kansallista. Isänmaan, uskonnon ja perheen puolustaminen esitettiin yhteisten sotaponnistusten tärkeimpinä motiiveina.²⁸

Joachim Östlund sivuaa myös väitöskirjassaan²⁹ holhoojahallituksen aikaa ja käsittelee vallan legitimoitua normien ja yhteisyyden rakentamisen näkökulmasta keskittyen Forssbergin tavoin rukous- ja kiitospäiväteksteihin. Metodinaan Östlund käyttää retoriikanalyysia hyödyntäen klassisen retoriikan eri käsitteitä. Östlundin tutkimuksessa holhoojahallituksen ulkopoliittikkaa esiteltiin propagandassa ajavan Westfalenin rauhan jälkeisen pyrkimyksen näyttäytyä kristikunnan sisäisen rauhan ylläpitäjänä uhkaavaa Turkia vastaan.³⁰ Vaikka valtakunnassa oli rauha, käytettiin silti erinäisiä uhkia varustautumisen perusteena.³¹ Samalla tavoin kuin Forssberg, korosti myös Östlund sodan ja muiden uhkien tärkeyttä osana rukous- ja valtiopäiväsaarvoja. Östlundin tutkimuksen teemat nousevat esille myös tässä tutkielmassa, vaikka keskitynkin valtiopäiväsaarvojen ja rukouspäivätekstien sijaan kuninkaallisen majesteetin esityksiin, jotka olivat informaatioarvoltaan samankaltaisia. Verrattuna Östlundin tutkimukseen, korostuu tässä tutkimuksessa liittoumien merkitys ja Ruotsin suhteet naapurimaihin. Tarkastelujaksoni on lyhyempi kuin Forssbergilla ja Östlundilla, joten pystyn tarkastelemaan aikakautta yksityiskohtaisemmin. Mats Hallenberg sivuaa myös tutkimuksessaan valtiollisesta propagandasta Westfalenin rauhan jälkeen Ruotsin holhoojahallituksen aikaa.³² Hallenbergin mukaan Ruotsin suurvalta onnistui oman väestönsä mobilisoinnissa käyttämällä hyväkseen erilaisia uhkakuvia maata uhkaavista katolilaisista sekä koko kristikuntaa uhkaavista turkkilaisista. Näitä mielikuvia viljeltiin myös rauhan aikana. Vallan legitimoitua ei pitänyt sisällään pelkästään hallitsijan vetoamista

²⁶ Forssberg, 2005, 209.

²⁷ Ett fattigt men fritt folk: nationell och politisk självbild i Sverige från sen stormaktstid till slutet av frihetstiden.(2004).

²⁸ Nordin, 2000, 175-176.

²⁹ Lyckolandet. Maktens legitimering i officiell retorik från stormaktstid till demokratins genombrott (2007).

³⁰ Östlund, 2007, 55.

³¹ Östlund, 2007, 51-52.

³² Hallenberg, Mats. Svenskarna Och Westfaliska Freden - En Talande Tystnad? Krig Och Fred I Den Statliga Propagandan Från Stormaktstid Till Frihetstid. 2009.

alamaisten arvoihin ja maailmankuvaan, vaan siihen kuului myös alamaisten ottaminen mukaan osaksi päätöksentekoa.³³ Tässä tutkimuksessa tämä vallan aspekti tulee erityisesti näkyviin luvussa seitsemän, jossa tutkimuksen kohteeksi olen ottanut kuninkaallisen majesteetin esitysten lisäksi valtiopäivien käymän keskustelun Ruotsin Ranskan kanssa tekemästä liitosta vuonna 1672.

1.2 Menetelmät

Tutkielmani on luonteeltaan laadullista tekstianalyysiä hyödyntävää poliittisen kulttuurin tutkimusta, joka käyttää apunaan retoriikan analyysin ja diskurssianalyysin peruseriaatteita. Poliittisen valtajärjestelmän legitimoimiseen käytetyt normit, arvot ja symbolit ovat tutkielman kannalta käsitteitä, jotka toistuvat poliittisen kulttuurin määritelmässä. Olennaisia ovat myös uskomukset, arvot ja mielipiteet. Suurvalta-ajan Ruotsin poliittinen kulttuuri oli verrattain homogeeninen, eikä pitänyt sisällään monia alakulttuureita. Se oli läheisesti sidoksissa hallintoon ja kuninkaalliseen majesteettiin ja erityisesti valtiopäivillä korostui pyrkimys tasapainoon ja harmoniaan. Keskeistä siinä oli erityisesti hallitsijan, valtaneuvoston ja valtiopäivien vuoropuhelu.³⁴ Tutkielmassani pyrinkin tarkastelemaan lähdeaineistoa huomioiden hallinnon instituutiot ja organisaatiot, hallitsijan politiikan legitimoimisen sekä alamaisten ottamisen osaksi päätöksentekoa. Poliittinen kulttuuri on aina pitkien kehityskulkujen tulos, minkä takia on tärkeä, että otan tutkimuskirjallisuuden kautta myös pidemmät kehityskulut huomioon aikarajaukseltaan rajatussa tutkielmassani. Diskurssianalyysi merkitsee tutkielmassani kielenkäytön ja muun merkitysvälitteisen toiminnan tutkimusta, jossa analysoidaan sitä, miten sosiaalista todellisuutta tuotetaan erilaisissa sosiaalisissa käytänteissä.³⁵ Diskursseilla viitataan tietoon ja käytänteisiin, jotka rakentavat sosiaalista todellisuutta ja luovat erilaisia merkityksiä asioille, josta ne kertovat. Peter Burken mukaan kielenkäyttö on ollut historiassa merkittävä yhteisöjen sisäisen sosiaalisen kontrollin väline. Kielen voidaankin nähdä sitoutuvan laajempiin yhteiskunnallisiin intresseihin ja valta-asetelmiin.³⁶ Tutkimuksessani valtiopäivät toimivat tilana, jossa eri diskurssit, käytänteet ja toimijat ovat kohdanneet. Diskurssianalyttisessä historiantutkimuksessa on tärkeä määrittää, kenen puhetta tarkastellaan ja kenelle puhe on

³³ Hallenberg, 2009, 40–41.

³⁴ Karonen, Roitto & Ojala, 2018, 69–75.

³⁵ Suoninen, 2016, 232–233

³⁶ Burke, 1993, 26–31.

suunnattu.³⁷ Käytännössä tämä tarkoittaa, että tutkin kuninkaallisen majesteetin esityksiä ja niissä käytettyä kieltä hallinnon vaikuttamisena, joka kohdistui valtiopäiville kokoontuneisiin säätyihin. Valtiopäivillä korostui tiedon vastaanottajan ja tuottajan epätasa-arvoinen asema suhteessa tietoon. Siinä missä valtaneuvosto ja holhoojahallitus pääsivät osaksi kaikkia keskusteluja, jotka käsittelivät valtion ulkopoliittikkaa, vaihteli säätyjen edustajien tietämys ulkopoliitikasta radikaalisti säätyjä yksilötasolla. Samalla tieto mihin säädöt pääsivät kuninkaallisen majesteetin esitysten kautta osalliseksi, oli rajattua ja tarkkaan harkittua.³⁸ Aatelisto, papisto ja porvaristo keskustelivat ulkopoliitikasta salaisessa valiokunnassa, kun taas talonpojat olivat suljettu säätyinä lähes täysin ulkopoliittisen keskustelun ulkopuolelle. Aikaisemman legitimititeettitutkimuksen tavoin tässäkin tutkielmassa korostuu retorinen analyysi - kiinnostuksen kohteena on, minkälaisilla argumenteilla todellisuutta pyrittiin rakentamaan. Esimerkiksi selitettäessä rauhaa Kaarle X Kustaan sotien jälkeen oli tärkeää, että kertomus sodasta säädöille pysyi jossain määrin yhtenäisenä kokonaisuutena. Retoriikan tutkimus on kuitenkin alisteisessa roolissa historiantutkimukselle, sillä huomio kiinnittyy tutkielmassa argumentaatiotekniikkojen sijaan argumenttien sisältöön ja suhteutumiseen aikansa poliittiseen ja sosiaalikultuurilliseen todellisuuteen. Tähän pyrin tarkastelemalla kuninkaallisen majesteetin esityksiä rinnakkain Ruotsin ulkopoliittikkaan ja valtiopäiviin keskittyvän tutkimuskirjallisuuden avulla, jonka kautta tuon ilmi myös holhoojahallituksen ja valtaneuvoston keskusteluja ulkopoliitikasta ja niiden vaikutusta esitysten sisältöön.

1.3 Lähteet

1.3.1 Valtiopäivien pöytäkirjat ja kuninkaallisen majesteetin esitykset

Ruotsin valtiopäivien pöytäkirjat ajanjaksolta 1660–1675 ovat tutkielmani tärkein lähdeainesto. Aateliston pöytäkirjat ovat vuosilta 1660, 1664, 1668, 1672 ja 1675–1678. Papiston pöytäkirjat ovat puolestaan kahdessa tiedostossa, jotka käsittävät vuodet 1660–1664 ja 1668–1678 ja porvariston vuosilta 1654–1714. Pöytäkirjat löytyvät digitalisoituina Ruotsin kansallisarkiston sivuilta. Tutkielmani kannalta tärkeimpänä lähteenä toimivat aateliston pöytäkirjat, sillä ne ovat tyyliltään tarkimmat ja niihin on liitetty kuninkaallisen majesteetin esitykset ja vuoden 1672 salaisen valiokunnan keskustelu, jotka ovat tämän tutkimuksen keskiössä. Tutkielmassani oletan pöytäkirjojen kuvastavan melko tarkasti käytyjä mielipiteitä

³⁷ Pyykkönen ja Valtonen 2022, s. 46–47

³⁸ Forssberg, 2005, 30.

ja keskusteluja, vaikkakin sillä varauksella, että kaikkea ei välttämättä ole kirjattu ylös eikä aina pystytty toistamaan tarkasti.³⁹ Poliittinen vuoropuhelu pyrittiin keskittämään suurvalta-ajalla valtiopäiville, jotka normittivat ja raamittivat paikallisyhteisön toimintaa.⁴⁰ Ne olivat yksi varhaismodernin ajan Ruotsin tärkeimmistä informaatiokanavista ja ne sisälsivät useita tiedotustilaisuuksia. Valtiopäiväkutsut luettiin käräjien ja saarnojen yhteydessä, kuninkaallisen majesteetin esityksistä säätyjen edustajat saivat tietää maan ulkopoliittisesta tilanteesta ja valtiopäiväpäätökset luettiin käräjillä. Valtiopäiväedustajien odotettiin kertovan valtiopäivistä tullessaan takaisin kotiin ja niillä tehdyistä päätöksistä.⁴¹ Ruotsissa oli vanha perinne ulkopoliittikan kuulumisesta kuninkaalle ja tämän edustajille. Se ei kuitenkaan sulkenut pois hallinnon ja säätyjen yhteistyötä. Säätyjen täydellisen ohittamisen erityisesti sodan ja rauhan kysymyksissä ajateltiin johtavan levottomuuksiin. Muun muassa Kaarle IX:n omavaltainen tapa hoitoon ulko- ja sisäpolitiikkaa oli herättänyt säätyjen keskuudessa paljon kritiikkiä, ja säädyt olivat jopa arvostelleet vuoden 1609 valtiopäivillä tämän tapaa hoitaa ulkopoliittikkaa. Vuoden 1611 kuninkaanvakuutuksen mukaan sotaa ei saanut aloittaa tai solmia rauhaa, aselepoa tai liittosopimusta ilman säätyjen informointia ja suostumusta. Kuitenkin Kustaa II Aadolfin aikana tätä noudatettiin vain sodan julistamisen kohdalla. Rauhansopimusten ja aselepojen solmisen kohdalla säädyt ohitettiin vedoten olosuhteiden pakottavuuteen, kun taas liittosuhteiden arvioiminen nähtiin olevan säätyjen arviointikyvyn ulkopuolella. Kuningatar Kristiinan holhoojahallituksen vakuutuksessa luvattiin epämääräisesti hoitaa ulkopoliittikkaa yhteisymmärryksessä niiden kanssa, jotka lain ja sääntöjen mukaan olivat siitä vastuussa – itse kuningattaren kuninkaanvakuutus 1644 puolestaan sivuutti kokonaan aiheen. Kaarle X Kustaa sen sijaan lupasi vain olla aloittamatta yksin sotaa.⁴² Kaarle XI:n hallitsijavakuutuksen lisäyksen mukaan holhoojahallituksen tuli informoida säätyjä valtiopäivien välillä tapahtuneesta. Lisäksi valtiopäivät tuli järjestää kolmen vuoden välein (vaikkakin holhoojahallitus toimi lisäystä vastaan järjestämällä valtiopäivät joka neljäs vuosi). Muutos oli tärkeä, sillä valtiopäivien merkitys kasvoi jo siinä suhteessa, ettei valtiopäivien koolle kutsuminen ollut enää kiinni pelkästään kuninkaasta, vaikkakin käytännössä hallitsijanvakuutukset toimivat vain lähtökohtina, joita ei läheskään aina kunnioitettu.⁴³

³⁹ Scherp, 2013, 44.

⁴⁰ Villstrand, Einonen, Karonen & Rähä, 2021, 202; Karonen, 2024, 85.

⁴¹ Forssberg, 2005, 64.

⁴² Ahnlund, 1931, 528–530.

⁴³ Ahnlund, 1931, 332–333, 357; Scherp, 2013, 64–67

Instituutiona valtiopäivät voidaan nähdä valtiollisen vallan manipuloinnin areenana tai järjestelmänä, jonka vahvuutena oli pyrkimys ankkuroida poliittiset päätökset ja saavuttaa konsensus. Sekä kuninkaas, että valtaneuvosto usein ilmaisivat halunsa informoida säätyjä poliittisista asioista, mutta asiat, joista haluttiin informoida, valittiin tarkoituksenmukaisesti ja pragmaattisesti. Valtiopäivien tarkoituksena oli informoida säätyjä ja suostutella ne päätösten taakse, jotka kuningas ja valtaneuvosto olivat jo tehneet. Ei siksi, että olisi saatu aikaan asiasta väittelyä säätyjen keskuudessa tai, että varsinaisesti otettaisiin osanottajien mielipiteet huomioon päätöksissä.⁴⁴ Säädyille annettu informaatio olikin usein vääristynyttä ja muun muassa muiden valtioiden luomaa uhkaa joko liioiteltiin tai väheksyttiin tavoitteitten mukaan. Valtiopäiviä käytettiin välineenä kuninkaan ja valtaneuvoston tekemien päätösten legitimointiin. Kuitenkin hallitsijan oli tärkeä saada säätyjen hyväksyntä uusille veroille ja väestönotoille. Siksi valtiopäivät olivat äärimmäisen tärkeä paikka informaation vaihdolle.⁴⁵

Kuninkaallisen majesteetin esitykset antoivat säädyille kuvan valtakunnan tilasta - etenkin puolustuksellisesta ja ulkopoliittisesta tilasta, mutta ajoittain niissä nostettiin esille myös sisäpoliittisia kysymyksiä. Tämä tilanne säätyjen oletettiin hyväksyvän.⁴⁶ Ne olivat laadittu hallitsijan ja valtaneuvoston keskustelujen ja ohjeistuksen pohjalta kansliakollegiossa useimmiten kanslerin itsensä toimesta⁴⁷ ja olivat monella tapaa samanlaisia tiedonlähteitä kuin esimerkiksi kiitospäivätekstit ja valtiopäiväsaarnat - propagandistisia tekstejä, joiden sisältämä tieto oli hyvin tarkkaan valikoitua.⁴⁸ Esitykset oli jaettu usein kahteen osaan: ensimmäisessä osassa selostettiin hallitsijan ulkopolitiikan saavutuksia, kun taas toisessa osassa asetettiin valtiopäiville agenda, joka liittyi usein väestönottoihin ja veroihin. Ensimmäisessä osassa usein motivoitiinkin seuraavassa osassa esille tulevan agendan toteuttamisen tarpeellisuutta. Niissä haluttiin kertoa säädyille, että kuninkaallinen majesteetti oli tehnyt kaiken mahdollisen rauhan säilyttämisen eteen ja että lisärasitukset säädyille johtuivat muista tekijöistä kuin kuninkaallisesta majesteetista – yleensä valtakunnan ulkoisista tekijöistä. Valtiopäiväedustajien tehtävä oli tukea kuningasta ja tämän edustajia valtakunnan hyväksi. Kuninkaallisen majesteetin esitykset olivat usein kohdiltaan avoimia, eivätkä kertoneet suoraan säädyille, kuinka paljon esimerkiksi veroja tai sotilaita tarvittaisiin. Taktiikkana oli, että säädyt ensin ilmaisivat, mihin nämä olivat valmiit myöntymään ja

⁴⁴ Forssberg, 2005, 34–35.

⁴⁵ Hallenberg, 2009, 39–40.

⁴⁶ Ahnlund, 1931, 451; Scherp, 2013, 78-80.

⁴⁷ Ahnlund, 1931, 452-455.

⁴⁸ Forssberg, 2016, 23.

neuvotteluja käytäisiin hallinnon ja säätyjen kanssa sen pohjalta. Samalla vältettiin kritiikkiä, mitä konkreettinen ehdotus voisi tuoda tullessaan. Säädyt olivat siten vapaita ehdottamaan mitä olivat valmiina antamaan, vaikkakin niissä rajoissa, missä kuninkaallisen majesteetin esitys ja sen esittämä kuva todellisuudesta ja valtakunnan ongelmista antoi myöten. Käytännössä säädyt olivat sidottuja antamaan hallitsijalle sen, mitä tämä vaati.⁴⁹

Valtiopäivien keskustelua avaavia kuninkaallisia esityksiä voi pitää yhtenä merkittävä sotapropagandan muotona, jonka yhtenä tavoitteena oli hallinnon ulkopolitiikan puolustamisen.⁵⁰ Sota-aikana kuninkaallisen majesteetin esityksissä kerrottiin usein voitokkaista taisteluista ja muista kuninkaan sotasaaevutuksista. Rauhan aikana niissä puolestaan painotettiin diplomaattisia voittoja, kuten solmittuja liittoumia ja hyviä suhteita naapurivaltojen välillä. Hallitsijat tiesivät hyvin, kuinka epäsuosittuja sodat ja niiden aiheuttamat väestönnotot ja lisäverot olivat. Kuninkaallisen majesteetin esitykset olivat laadittu hallitsijan ja valtaneuvoston toimesta ja ne oli laadittu tarkoituksenmukaisesti hallitsijan toimista mahdollisesti aiheutuvien epätyytyväisyyden ja levottomuuksien ehkäisemiseksi. Erityisesti sodat vaativat selityksen siitä, miksi ne alkoivat ja kuka niistä oli vastuussa.⁵¹ Väestönnottoja ja veroja tarvittiin myös rauhan aikana ja hallitsijan piti antaa vastauksia siihen mistä levottomuudet johtuivat. Kuninkaallisen majesteetin esitykset legitimoivat tällä tavalla hallitsijan valtaa. Ei olekaan ihme, että sotarasitusten perustelemisen lisäksi esityksiä käytettiin kertomaan hallitsijan diplomaattisista onnistumisista, oikeamielisyydestä ja neuvotteluhaluudesta. Kuninkaallisen majesteetin esityksissä hallitsija haluttiin nimenomaan esittää neuvottelijana, joka ylläpiti omalla toiminnallaan rauhaa ei vain omassa valtakunnassaan, vaan myös Euroopassa laajemminkin ja pyrki toimimaan sovittelijana eri hallitsijoiden välillä. Tässä korostui Ruotsin asema Westfalenin rauhan takaajana. Esityksissä konkretisoitui informaatiokuilu hallinnon ja säätyjen välillä. Osittain tähän vaikuttivat esityksien vaade, että ne hyväksyttiin ilman vastalauseita. Toisaalta säätyjen oli hankala ja suurilta osin mahdoton päästä käsiksi samaan tietoon, mikä hallinnolla oli käytössään. On myös osoituksia, että säädyt pyrkivät pääsemään ulos tästä kuilusta hankkimalla tietoa ja kommunikoimalla muiden säätyjen, valtaneuvoston ja kuninkaan kanssa. Erityisesti papisto

⁴⁹ Ahnlund, 1931, 451; Scherp, 2013, 78-80.

⁵⁰ Scherp, 2016, 152–153.

⁵¹ Forssberg, 2016, 25.

oli ahkera tässä suhteessa. Tästä on osoituksena etenkin vuoden 1675 valtiopäivät, jolloin säädetyt pyysivät valtaneuvostolta pöytäkirjoja voidakseen arvioida näiden ulkopoliittikkaa.⁵²

1.3.2 Ulkopoliittiset selonteot

Tärkeinä lähdeaineistoina tutkielmassani toimivat myös Edvard Ehrensteenin (1620-1686) vuoden 1660 selostus ja Jonas Klingstedtin (1616-1691) selostus vuoden 1664 valtiopäivillä. Alun perin vaatimattomasta pappissuvusta lähtöisin oleva Ehrensteen oli taustaltaan kokenut ulkopoliittikan asiantuntija, joka oli toiminut Kaarle X Kustaan sotien aikana kuninkaan tärkeänä neuvonantajana ja ollut mukana sodan aikaisissa monissa neuvotteluissa.⁵³ Holhoojahallitus käytti Ehrensteeniä pääasiassa diplomaattisena asiantuntijana. Kuninkaan kuoleman jälkeisten rauhanneuvottelujen aikana hän laati kansliaan suuren määrän ohjeita ja kirjeitä, ja vuoden 1660 toisilla valtiopäivillä hänen tehtäväkseen tuli kertoa säädylle yhteisesti kuninkaan ja myöhemmin holhoojahallituksen saavuttaneista rauhoista ja yleisesti maan ulkopoliittisesta tilanteesta. Ehrensteen oli pitänyt aikaisemmin Göteborgin valtiopäivillä samanlaisen pitkän esityksen maan ulkopoliitiikasta vuosina 1655–1660 kuninkaan vielä ollessa elossa, jolloin hän korosti maan vaikeaa tilannetta. Samalla oli korostettu kuitenkin kuninkaan rohkeutta ja huolta isänmaasta sekä sitä että Jumala piti huolta siitä vihollisia vastaan.⁵⁴ Ehrensteenin vuoden 1660 toisilla valtiopäivillä pitämä selostus oli selvää jatkoa Göteborgin valtiopäivillä pidettyyn selostukseen, ja sisällöltään selostukset olivatkin hyvin samankaltaisia lukuun ottamatta sitä, että Tukholman valtiopäiviin mennessä valtakunta oli takaisin rauhantilassa. Ehrensteenin selostus tukee hyvin tutkielmassa kuninkaallisen majesteetin esityksiä lähdeaineistona, sillä esityksiin verrattuna, keskittyi selostus yksinomaan Ruotsin ulkopoliittiseen tilanteeseen ja antoi siitä esityksiä kokonaisvaltaisemman ja runsassanaistemman kuvan. Ehrensteenin selostuksessa vallinnutta tilannetta voikin pitää lähtökohtana, josta holhoojahallitus lähti myöhemmin vuosikymmenen aikana rakentamaan ulkopoliittista tilannekuvaa esityksissään valtiopäivillä.

Toinen tutkielmani kannalta tärkeä selostus on Jonas Klingstedtin selostus salaiselle valiokunnalle tilanteesta Venäjän kanssa. Taustaltaan Klingstedt oli Norköpingin pormestarin poika, joka oli opiskellut Uppsalan yliopistossa ja toiminut myöhemmin kirjeenvaihtajana Pariisissa vuosina 1651–1653 ja sihteerinä Claes Rålambin Turkin lähetystössä 1657–1658.

⁵² Scherp, 2013, 81.

⁵³ Svenskt biografiskt lexikon: Edvard Philipsson Ehrensteen.

⁵⁴ Tham, 1856, 3; Forssberg, 2004, 207.

Vuonna 1662 hänet siirrettiin Suomen, Liivinmaan ja Inkerin retkikunnan sihteeriksi, jota hän hoiti vaikkakin pitkillä katkoksilla osallistuakseen neuvotteluihin venäläisten kanssa.⁵⁵ Klingstedt oli jo vuonna 1662 ollut aktiivinen neuvotteluissa Tukholmaan lähetettyjen Venäjän lähettiläiden kanssa Kardisin rauhan vahvistamisesta. Salainen valiokunta koostui kolmen korkeimman säädyn edustajista - aateliston, papiston ja porvariston. Aina kaikki kolme säätyä eivät olleet läsnä sen kokouksissa, mutta luonteenomaista sille oli, että talonpojat oli suljettu ulos siitä. Sen tehtävänä oli toimia neuvoa antavana elimenä, jota hallinto tiedotti salaisista asioista, mitä ei yleisesti haluttu kaikkien säätyjen tietoisuuteen. Asiat koskivat usein ulkopoliittikkaa ja hallitus saattoi tiedottaa salaista valiokuntaa esimerkiksi neuvotteluista tai liittoumista ulkovaltojen kanssa.⁵⁶ Klingstedtin selostus on tutkielmani kannalta keskeinen, sillä siinä kerrotaan salaiselle valiokunnalle kuninkaallisen majesteetin esityksiä kuvailevampaa tietoa tilanteesta Venäjän kanssa. Siinä Klingstedt esittää kansleri De la Gardien puolesta kahdessakymmenessä kohdassa, kuinka suhteet maiden välillä ovat Kardisin rauhan jälkeen erityisesti kysymyksissä sotavankien vaihtoon ja kaupankäynnin vapauttamiseen liittyen edenneet.⁵⁷ Vaikka lähdemateriaalina Klingstedtin selostus poikkeaa jonkin verran kuninkaallisen majesteetin esityksistä, on siinä silti samanlaisia propagandistisia piirteitä kuin kuninkaallisen majesteetin esityksissä ja siinä pyrittiin legitimoimaan hallinnon toimia, vaikkakin varsinainen yleisö oli pienempi kuin kuninkaallisen majesteetin esityksillä. Klingstedtin esitys kontekstoi hyvin esitysten sisältöä myös siinä suhteessa, että niissä käsiteltiin asioita, mitä ei kaikkien säätyjen kesken yhteisesti oltu valmiita jakamaan.

1.3.3 Muut lähdeaineistot

Tukevana lähdeaineistona tutkielmassani on myös Tukholmassa ollessaan Samuel Pufendorfin (1632–1694) julkaisema teos Ruotsin ja Ranskan välisistä liitoista.⁵⁸ Pufendorf oli valtiotieteilijä, juristi ja Ruotsin kansallinen historiografi. Vuonna 1670 hän sai luonnon- ja kansainvälisen oikeuden täyden professorin viran Lundin yliopistossa, jonne hänet oli kutsuttu Kaarle XI:n toimesta ja oli 1700-luvun jälkipuoliskolle luetuin moderni moraalijä poliittinen teoreetikko Euroopassa.⁵⁹ Pufendorfin teos Ruotsin ja Ranskan välisistä liitoista

⁵⁵ Elgenstierna, 1928, 176-177.

⁵⁶ Ahnlund, 1931, 557-560.

⁵⁷ Tham, 1856, 366.

⁵⁸ *Tractatus de Occasionibus Foederum, inter Sueciam et Galliam, Et quam parum illa à partem Galliae observata sint* (A discourse by M. Samuel Pufendorf upon the alliances between Sweden and France: Wherein is shewn, how ill the same were observed on the part of France in 1709).

⁵⁹ Saastamoinen, 1995, 21–24.

kritisoi suorasti Ranskaa ja kirjan punaisena lankana oli näkemys siitä, että Ranska oli käyttänyt Ruotsia hyväkseen 1630-luvulta lähtien.⁶⁰ Kirja jakautui kahteen osaan: ensimmäisessä osassa käsiteltiin Ruotsin ja Ranskan liittoja vuosina 1632–1670, kun taas kirjan toinen osa perustui valtaneuvoston keskusteluihin liittoutumisesta Ranskan kanssa 1670-luvulla. Dokumentin olivat allekirjoittaneet valtaneuvostossa Ranskan kanssa tehtyä liittoa kritisoineet Johan Gyllenstierna, Sten Bielke, Knut Kurck, Georgh Gyllenstierna, Lars Fleming, Johan Gyllenstierna ja Tordh Ulfsson Bonde. Vaikka kirjan tarkoitus olikin lähinnä kritisoida Ranskaa niin sen sisältö vastasi hyvin Sten Bielken ja Johan Gyllenstiernan helmi- ja marraskuussa esittämiä kriittisiä kannanottoja Ranskan kanssa liittoutumista kohtaan.⁶¹ Dokumentin rooli tässä tutkielmassa onkin tuoda esille liittoutumiskysymyksessä vähemmistöön jääneiden valtaneuvosten kriittistä kantaa asiaan, jossa heräsi monia samoja huomioita Ranskan hyökkäyksestä, kuin papiston kritiikissä vuoden 1672 valtiopäivillä salaisen valiokunnan keskusteluissa. Vähemmistöön jääneiden valtaneuvosten näkökulma asiaan on tärkeä, sillä salaista valiokuntaa informoitiin ennen keskustelun alkua holhoojahallituksen kannan lisäksi myös tästä näkökulmasta asiaan.⁶²

1.4. Ruotsin ulkopoliittinen tilanne Kaarle X Kustaan sotien jälkeen

1.4.1 Kaarle XI:n holhoojahallituksen ulkopoliitiikka

1660-luvulle tultaessa Kaarle X Kustaan aloittama Pohjan sota oli päättynyt Olivan (1658), Kööpenhaminan (1660) ja Kardisin rauhoihin (1661). Kuningas itse oli kuollut jo 1660 ja valta oli siirtynyt Kaarle XI:n alaikäisyyden takia tämän holhoojahallitukselle. Holhoojahallituksessa oli mukana leskikuningatar Hedvig Eleonoora sekä viisi korkeaa virkamiestä – kansleri Magnus Gabriel de La Gardie, drotsi Pietari Brahe, amiraali Carl Gustaf Wrangel, marski Lars Kagg sekä valtakunnanvarainhoitaja Gustav Bonde.⁶³ Kaarle XI:n holhoojahallitus erosi monella tapaa kuningatar Kristiinan holhoojahallituksesta. Ensinnäkään Kaarle XI:n holhoojahallituksessa ei ollut yhtä suvereenia auktoriteettia, kuin

⁶⁰ Norrhem, 2019, 175–176.

⁶¹ Tham, 1856, 131–132.

⁶² Fahlborg, 1961, 492–493.

⁶³ Ahnlund, 1933, 311–332; Rosen, 1967, 34–41, 52. Kaarle X Kustaan testamentin mukaan kuninkaan veljestä Adolf Johanista olisi alun perin pitänyt tulla valtakunnan marsalkka ja Herman Flemingistä valtakunnanvarainhoitaja, mutta heidät suljettiin lopulta ulos holhoojahallituksesta. Kagg kuoli vuonna 1663 ja hänen paikkansa peri Wrangel, jonka paikalle otettiin Gustaf Otto Stenbock. Bonde kuoli vuonna 1667 ja hänen paikkansa otti Seved Bååth.

Axel Oxenstierna oli ollut Kristiinan holhoojahallituksessa. Myös hallintomuoto ja sen lisäys vaikuttivat asiaan sen vahvistaessa valtaneuvoston asemaa suhteessa holhoojahallitukseen ja säätyjen asemaa suhteessa näihin molempiin. Täysikäisen kuninkaan poissaolo vaikutti merkittävästi siihen, että holhoojahallituksesta tuli osaltaan jopa riippuvainen säätyvallasta ja sen hyväksynnästä. Se käyttikin valtaa tiiviisti yhteistyössä valtaneuvoston kanssa, ja toimi harvoin omillaan, vaikka sillä olikin oikeus siihen.⁶⁴

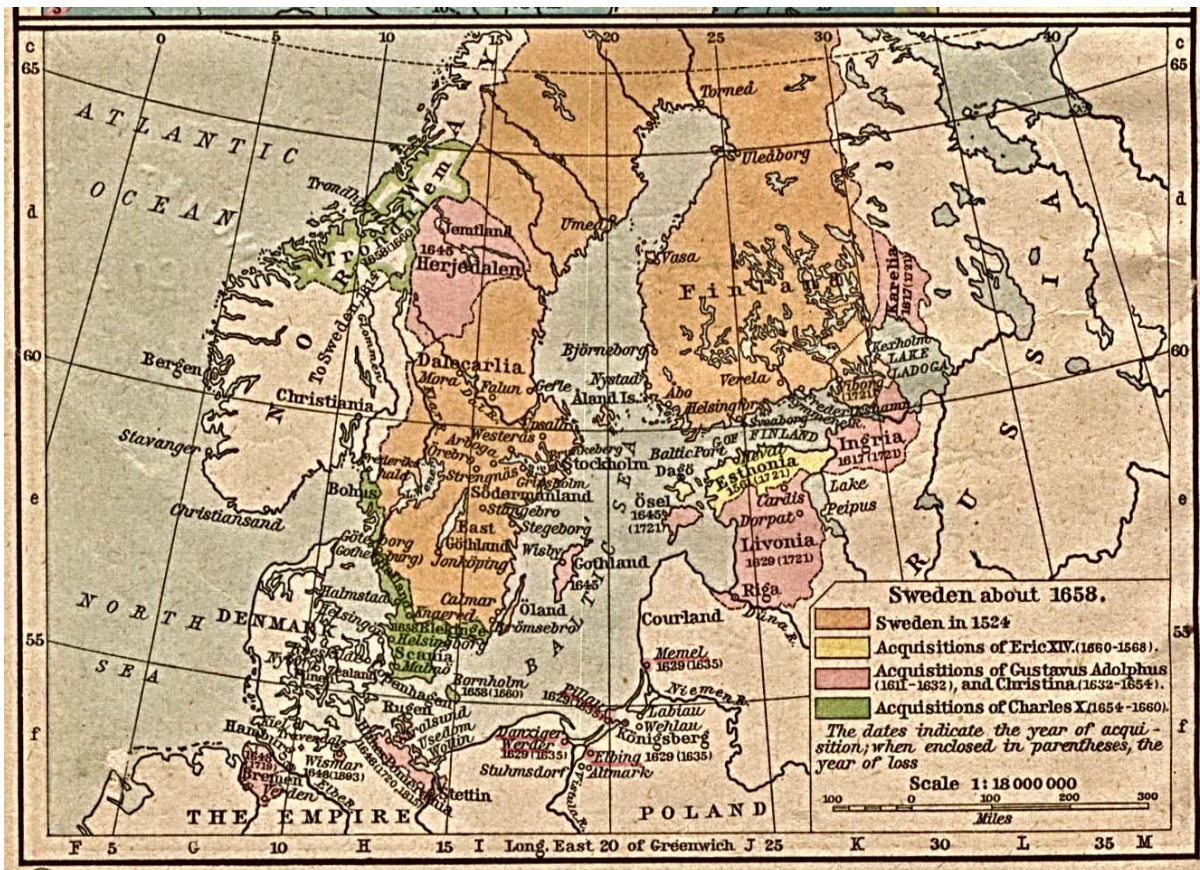
Ruotsin valtakunta kolmikymmenvuotisen sodan lopussa piti sisällään Inkerinmaan, Viron ja Liivinmaan, Etu-Pommerin ja osan Taka-Pommerista, Wismarin kaupungin, Bremenin ja Verdenin. Sen hallintaan kuului lähes kaikki Itämeren rannikot aina pohjoiseen Tornioon asti, Tornioista takaisin etelään Turun viereen, sieltä edelleen itään Viipuriin ja Nevanlinnaan ja taas lännestä ja etelään Stettiniin ja Stralsundiin.⁶⁵ Laajat maa-alueet altistivat Ruotsin kuitenkin sen naapurien hyökkäyksille. Lännessä Ruotsia uhkasi erityisesti Tanska ja idässä ja etelässä se oli puolestaan jatkuvassa kosketuksessa Venäjän ja Puolan kanssa. Saksan omistuksiansa kautta Ruotsin kuningas oli läsnä keisarikunnassa ja osallistui sen valtiopäiviin ja piirikouksiin. Pitkän maarajan ympärillä ulottui linnoitusketju, joka käsitti muun muassa Käkilinnan, Nöteborgin, Narvan, Riian, Stralsundin, Staden, Älvsburgin ja Kalmarin. Linnoitusten ylläpitämisen kustannukset olivat suuret ja vaati rauhanaikanakin Ruotsilta yli 20000 miestä. Kaarle X Kustaan sotien seurauksena Ruotsi laajeni entisestään, kun siihen liitettiin myös Skoone, Blekinge, Bohuslän ja Halland. Tämä muutti tilannetta merkittävästi, sillä nyt Itämeri suojausi Ruotsia Tanskalta maiden eteläisellä rajalla. Tilanne idässä ja etelässä pysyi sen sijaan samana.⁶⁶

Kuva 1. Ruotsin valtakunta Roskilden rauhan (1658) jälkeen. Lähde: Historical Atlas by William R. Shepherd - Courtesy of the University of Texas Libraries, The University of Texas at Austin. https://maps.lib.utexas.edu/maps/historical/shepherd/sweden_1658.jpg,

⁶⁴ Ahnlund,1933, 338–340; Landberg,1952, 17-19.

⁶⁵ Tätä kuvattu kuvassa 1, jossa näkyy Ruotsin valtakunta Roskilden rauhan (1658) jälkeen.

⁶⁶ Carlson,1856, 2-5.

Ruotsi oli 1660-luvulle tultaessa arvovaltansa ja vaikutusvaltansa huipulla. Se oli yksi Euroopan maantieteellisesti suurimpia valtioita ja sen sotilasmahti korkealle arvostettu. Kaarle X Kustaan sodissa Ruotsi ei ollut pelkästään säilyttänyt asemaansa Itämeren suurvaltana, vaan se oli saanut aluelaajennuksia, jonka lisäksi Puola oli tunnustanut Ruotsin aseman Liivinmaalla ja luopunut vaateistaan Ruotsin kruunuun. Holhoajahallituksen pääasialliseksi tavoitteeksi muodostuikin aiemmissa rauhansopimuksissa hankittujen etujen ylläpitäminen ja tasapainopolitiikka. Sotaisan ulkopolitiikan vaihtaminen rauhaisaan balanssipolitiikkaan vaikutti ennen kaikkea maan vaikea taloudellinen tilanne, joka heijastui myös maan sotilaalliseen suorituskykyyn. Palaaminen rauhaan ei ollut kuitenkaan pelkästään helpotus, sillä kaikesta rasituksista huolimatta sodat olivat toimineet hallinnolle hyvänä verukkeena esittää vaateita säädyille ja selittää valtakunnan vaikeaa taloudellista tilaa. Sodan jälkeen hallituksen tehtäväksi tulikin asettaa maan talous takaisin kuntoon ja siitä tuli alltiimpi säätyjen arvostelulle.⁶⁷

⁶⁷ Carlson, 1856, 183-184.

Holhoojahallitus pyrki toteuttamaan balanssipolitiikkaa rakentamalla liittoumia ja käyttämällä hyväkseen mainettaan kuuluisana soturikansana, jonka avulla pyrittiin hankkimaan subsideja (apurahoja) armeijan ylläpitoon ja valtakunnan puolustamiseen, mikä oli välttämätöntä Ruotsin aseman ja maineen ylläpitämiseksi eurooppalaisessa ulkopolitiikassa. Samalla oli yritettävä pysytellä erossa uusista sodista, sillä valtakunnan taloustilanne oli keho. Tavoite ei ollut kuitenkaan helppo, sillä luontaisia liittolaisia, joita Ruotsi ei olisi edellisissä sodissa tavalla tai toisella suuttanut oli Itämeren piirissä vähän. Tasapainopolitiikan toteuttamisessa vallitsi kolme erilaista linjaa, joissa ensimmäisessä korostui tukeutuminen Euroopan johtavaan suurvalttaan Ranskaan, toisessa puolestaan Ranskan vihollisiin ja kolmannessa pohjoismaiseen yhteistyöhön (vaikkakin vaihtoehtoa pidettiin lähinnä teoreettisena, sillä suhteet Tanskan kanssa olivat pahasti karilla). Mitä suuntausta toteutettiin vaihteli holhoojahallituksen aikana paljolti valtaneuvoston voimasuhteiden mukaan, mutta pääasialliseksi linjaksi varsinkin kansleri Magnus De la Gardien johtamassa ulkopolitiikassa vakiintui sitoutuminen Ranskaan.⁶⁸ Ranskan lisäksi tukeuduttiin Englantiin ja Puolaan; Englannin avulla holhoojahallitus pyrki Alankomaiden kaupallisen mahdin heikentämiseen Itämerellä; sitoutumisessa Puolaan painoi puolestaan vaakakupissa Venäjän ja Itävallan vaikutusvallan leviämisen estäminen ja yhteiset intressit Ranskan kanssa. Sen sijaan suhteet Tanskaan, Venäjään, Itävaltaan ja Brandenburgiin pysyivät edelleen jännitteisinä. Tanskan pelättiin yhä hakevan revanssia pyrkimällä ensin eristämään Ruotsin diplomaattisesti sen tärkeimmistä liittolaisista. Pelko ei ollut aiheeton, sillä Tanska pyrki solmimaan tällaisia liittoumia muun muassa Englannin (1661), Ranskan (1663) ja Alankomaiden (1666) kanssa. Venäjän kanssa holhoojahallituksella oli ongelmana puolestaan rauhan solmiminen Kaarle X Kustaan Venäjän sodan jälkeen ja sodan maiden välillä pelättiin syttyvän uudestaan hetkenä minä hyvänsä; Itävallan ja Brandenburgin kanssa maiden välejä puolestaan värittivät Ruotsin Saksan omistukseen liittyvät kysymykset.⁶⁹ Bremen-Verden, Pommer ja Wismarin kaupunki, jotka Ruotsi oli saanut Westfalenin rauhan myötä, olivat piikki Itävallan ja Habsburgien lihassa ja ne symboloivat Ruotsin hallinnassa sen tappiota 30-vuotisessa sodassa. Brandenburgin kanssa Ruotsilla kiristi välejä kysymys Pommerista; Ruotsi piti sitä omanaan dynastisin perustein, kun taas Hohenzollernin vaaliruhtinaat pitivät sitä Brandenburgissa omanaan.⁷⁰

⁶⁸ Landberg, 1952, 11–12.

⁶⁹ Fahlborg, 1932, 14–16; Landberg, 1952, 125–138; Frost, 2000, 209.

⁷⁰ Upton, 1998, 11.

Provinssien puolustus vaati Ruotsilta linnoitusten ja varuskuntien ylläpitoa, jonka lisäksi se kysyi riittävää armeijan ylläpitoa omalla maalla ja laivostoa, joka kykeni siirtämään sen, minne sitten hyökkäys kohdistuikin.⁷¹ Keskustelua valtakunnan rahoittamisesta oli käyty valtiopäiville jo ennen Kaarle XI:n holhoojahallituksen aikaa. Pöydälle oli nostettu vaihtoehtoina muun muassa aateliston ottaminen verotuksen piiriin ja täysivaltainen reduktio. Aateliston ottaminen verotuksen piiriin kuitenkin herätti ymmärrettävästi vastustusta koko aatelissäädyn piirissä samoin kuin reduktio, joka oli epäsuosittu erityisesti ylhäisaateliston piirissä, jotka olivat saaneet huomattavia maa-alueita vuosisadan aikana.⁷² Kolmanneksi vaihtoehdoksi jäi subsidien hankkiminen ulkomailta, kuten Kustaa II Adolf ja Axel Oxenstierna olivat tehneet kolmikymmenvuotisen sodan aikana Ranskan kanssa. Holhoojahallituksen ulkopoliittikka luonnehtikin subsidien etsiminen ja pyrkimys niiden avulla ylläpitää armeijaa, joka toimisi pelotteena ja säilyttäisi siten rauhan olemassaolollaan. Ranskan hyökkäyksen myötä Espanjan Alankomaihin vuonna 1667 Ruotsille tarjoutui tilaisuus hankkia subsideja jommalta kummalta osapuolelta. Ensin valtaneuvosto päätyi Sten Bielken johdolla asettumaan Ranskaa vastaan muodostaen Alankomaiden ja Englannin kanssa kolmiliiton 1668. Sopimuksessa Ruotsi sai Espanjalta 480 000 riikintaaleria.⁷³ Kolmiliitto kuitenkin kariutui Englannin lähdettyä vuonna 1670 liitosta ja solmittua salaisen Doverin sopimuksen, jossa Englannin kuningas Kaarle II kääntyi katolilaisuuteen subsideja vastaan ja liittoutui Ranskan kanssa Alankomaita vastaan.⁷⁴ Vuonna 1672 valtaneuvosto päättikin Magnus Gabriel De la Gardien johdolla liittoutua Ranskan kanssa. Armeijan ylläpitämisestä Pommerissa Ludwig XIV lupasi Ruotsille 400 000 riikintaaleria subsideina vuodessa rauhanaikana ja 600 000 riikintaaleria sodassa.⁷⁵ Ruotsin joukkojen Pommerissa ajalteltiin toimivan pelotteena Pohjois-Saksan ruhtinaille; tarkoituksena oli, että Ruotsin ei tarvitsi näin ryhtyä sotaan, vaan Ruotsin läsnäolo pitäisi saksalaiset Ruhtinaat neutraaleina konfliktissa samalla, kun Ruotsi nauttisi sievoisista rauhanajan subsideista.⁷⁶ Ruotsin kannalta liitto oli houkutteleva vaaroistaan huolimatta, sillä se tarjosi mahdollisuuden pitää armeijaa pystyssä Ranskan kustannuksella ilman, että sen tarvitsisi osallistua kalliiseen sotaan. Samalla se sai viimein kauan kaivatun liittolaisen. Kuitenkin 1674 Ranskan vastaisen koalition laajetessa Ranska vaati Ruotsia noudattamaan sopimusta uhkaamalla sulkea subsidi-

⁷¹ Upton, 1998, 12.

⁷² Nilsson, 1993,42-44; Ahnlund, 1933, 392-395.

⁷³ Landberg, 1952, 161–164.

⁷⁴ Lockhart, 2004, 116.

⁷⁵ Frost, 2000, 209-210.

⁷⁶ Landberg, 1952, 170–172.

hanat, jonka takia Ruotsi marssitti joukkonsa Pommerista Brandenburgiin. Näin Ruotsi joutui mukaan sotaan Ranskan vastaista koalitiota vastaan, jossa oli mukana Alankomaiden, Brandenburgin ja keisarin lisäksi Tanska.⁷⁷

1.4.2 Westfalenin rauha

Westfalenin rauha oli Ranskan, Ruotsin ja Pyhän saksalaisroomalaisen keisarikunnan sopimus, joka koostui kahdesta sopimuksesta, jotka allekirjoitettiin 24. lokakuuta 1648 - toinen sopimuksista oli kirjoitettu Ranskan ja keisarikunnan ja toinen Ruotsin ja keisarikunnan välillä.⁷⁸ Sisällöltään sopimukset olivat suurilta osin yhtenäisiä ja käsittelivät pitkälti keisarikunnan sisäisiä asioita. Rauhassa ei sovittu pelkästään sodan loppumisesta ja sen suorista seurauksista, vaan siinä luotiin suuntaviivat mantereen ulkopoliittikkaan vuosien päähän. Merkittävämpinä päätöksiä olivat päätös uskonrauhasta. Sen mukaisesti keisarikunnan alueet palaisivat siihen uskoon, mikä niillä oli ollut tammikuun alussa 1624 pääuskontona, ja päätökset keisarikunnan säätyjen vapaudesta liittoutua ja sotia.⁷⁹ Rauhassa ei sovittu pelkästään alueellisista kysymyksistä, vaan se määritteli eurooppalaisen järjestelmän luonteen muillakin tärkeillä tavoilla. Siinä tunnustettiin Saksan ruhtinaskuntien itsenäisyys ja niiden oikeus hoitaa omia ulkosuhteita ja tehdä sopimuksia. Lisäksi vahvistettiin keisarikunnan uusi perustuslaki, määriteltiin kirkollisen omaisuuden jakautumisen keisarikunnassa ja tunnustettiin saksalaisten ruhtinaiden oikeus kirkollisiin ja maallisiin asioihin. Myös kalvinististen hallitsijoiden yhtäläiset oikeudet luterilaisten kanssa sekä Alankomaiden ja Sveitsin kantonien itsenäisyys ja suvereniteetti tunnustettiin.⁸⁰

Arvostetun aseman lisäksi Westfalenin rauha toi Ruotsille omistuksia Saksassa. Näihin omistuksiin kuuluivat muun muassa provinssit Pommerissa, Wismarin kaupunki, Bremenin vaaliruhtinaskunta sekä Verdenin ruhtinaskunta. Alueet pysyivät virallisesti keisarikunnassa, mikä tarkoitti, että Ruotsin hallitsija oli edustettuna keisarikunnan valtiopäivillä sekä Ala- ja Yläsaksin poliittisissa kokouksissa.⁸¹ Provinssit pitivät lainsäädäntönsä ja ne käyttivät verotulonsa paikan päällä. Ruotsin arvostettu rooli Westfalenin rauhan takaajana oli sidottu sen omistuksiin keisarikunnassa ja ilman niitä sen asema olisi huomattavasti heikompi. Provinssien omistaminen vaati kuitenkin jatkuvaa sotavoimien pitoa provinssissa, mikä oli

⁷⁷ Lockhart, 2004, 117

⁷⁸ Halden, 2009, 1–2.

⁷⁹ Halden, 2009, 23–25.

⁸⁰ Luard, 1992, 291–292.

⁸¹ Haldén, 2009, 31.

suuri menoerä Ruotsin kruunulle jo muutenkin vaikeassa taloudellisessa tilanteessa.⁸² Provinssit myös kannustivat Ruotsia pyrkimään pitämään hyvät välit keisariin ja keisarikuntaan, sillä ilman rauhaa keisarikunnassa Ruotsilla olisi ollut hankala pitää kiinni provinseistaan. Saksan provinssit tekivätkin Ruotsin valtakunnasta yhä hajanaisemman ja vaikeammin puolustettavan ja hallittavan kokonaisuuden, ja ne pakottivat Ruotsin mukaan Keski-Euroopan valtopolitiikkaan.⁸³

Tärkeä osa rauhaa olivat etenkin Ruotsin kannalta sen artiklat rauhan takaamisesta. Westfalenin rauhassa takaajien tuli huolehtia rauhan säilymisestä keisarikunnassa ja tarvittaessa sen palauttamisesta. Rauhan ylläpitäjiin kuuluivat keisarikunta, Ranska ja Ruotsi. Ruotsista ja Ranskasta tuli ns. “rauhan ulkoisia takaajia” Pyhässä saksalaisroomalaisessa keisarikunnassa.⁸⁴ Käytännössä rauhaa ylläpidettiin niin että mikäli keisarikunnassa kaksi kiistelevää osapuolta ei saanut aikaan sopua kolmen vuoden aikana ja jompikumpi tai molemmat osapuolista pyysi apua, oli Ruotsilla ja Ranskalla oikeus ja velvollisuus puuttua tilanteeseen. Westfalenin rauha toi Ruotsille kansainvälisesti arvostetun aseman, johon muut valtat myös turvautuivat.⁸⁵ Rauha kielsi keisarikunnalta rauhan takaajien vihollisten auttamisen ja velvoitti rauhan osapuolia auttamaan toista toisen joutuessa hyökkäyksen kohteeksi. Westfalenin rauha antoi Ranskalle ja Ruotsille aivan uudenlaisen mahdollisuuden vaikuttaa keisarikunnan sisällä ja kerätä arvostusta. Monet keisarikunnan ruhtinaat tukeutuivatkin aluksi Ranskaan ja Ruotsiin, sillä ne nähtiin keisaria luotettavampina auktoriteetteina.⁸⁶ Myöhemmin Ludwig XIV:n noustua valtaan Ranskaan alettiin suhtautua kuitenkin epäilevästi, sillä tämä hyödynsi asemaansa aggressiivisesti sotiensa oikeuttamiseen ja vaikutusvallan kasvattamiseen.⁸⁷

Kuva 2: Eurooppa Westfalenin rauhan jälkeen. Lähde: G. Duby, Grand Atlas historique, Paris, Larousse, 1997, <https://espace-mondial-atlas.sciencespo.fr/en/topic-strategies-of-transnational-actors/map-3C17-EN-europe-after-the-westphalia-treaties-1648andnbsp.html>.

⁸² Rosen, 1962, 462.

⁸³ Landberg, 1952, 8-11.

⁸⁴ Halden, 2009, 25.

⁸⁵ Norhem, 2019, 32.

⁸⁶ Milton, 2020, 111–112.

⁸⁷ Zurbuchen, 2019, 205–207.

1.4.3 Voimatasapaino

Tärkeä käsite tutkielmassani on myös voimatasapaino. Voimatasapainon käsitteellä kilpailevista voimista, jotka toimivat toisiaan vastaan päätyen lopulta tasapainoon, on pitkät perinteet, jotka jäljittyvät aina antiikkiin asti. Westfalenin rauhan jälkeen puhe voimatasapainosta levisi laajempaan käyttöön eurooppalaisessa kansainvälisessä politiikassa.⁸⁸ Voimatasapainon käsite ymmärrettiin tilanteena, jossa valtio liittoutui kahdesta valtiosta heikomman valtion kanssa, koska se uskoi voimakkaamman valtion olevan suurempi uhka pitkällä tähtäimellä. Sen säilyttämistä perusteltiin yhteisellä edulla ja sillä, että mikään valtio ei saanut nousta voimakkaammaksi kuin sitä vastustava liittouma. Luonteenomaista sen toteutumiselle varhaismodernissa Euroopassa oli hallintojen ulkopoliittinen joustavuus, sitoutumattomuus tiukasti ideologioihin, tyytyminen konflikteissa vähempään kuin totaaliseen voittoon, vaihtuvat ja mukautuvat liittosuhteet ja siitä johtuva epävarmuus sekä sodat, joissa osapuolina oli yksittäisten valtojen sijaan suuria liittoumia.⁸⁹ Käsitukset voimatasapainosta vaihtelivat suuresti. Jotkut ylistivät sitä ja jotkut tuomitsivat

⁸⁸ Luard, 1992, 1, Anderson, 1993, 150.

⁸⁹ Luard, 1992, 25-28.

sen. Joillekin se kuvasi konkreettista geopoliittista tilannetta, osalle taas politiikkaa, kun taas toisille se merkitsi lähes automaattista prosessia. Joillekin tasapainon luominen oli pohjimmiltaan oman edun tavoittelua; toisille yhteisöllinen tavoite, joka oli eduksi kaikille. Joillekin sen tarkoituksena oli pohjimmiltaan turvata rauha, kun taas toisille se näyttäytyi politiikkana, jonka tarkoituksena oli estää jonkun vallan herruus sotakeinoin.⁹⁰

Voimatasapainon käsitettä käytettiin oikeuttamaan valtioiden harjoittamaa politiikkaa ja tukemaan päätöksentekoa. Keskusteluun voimatasapainosta vaikutti erityisesti Ranskan vaikutusvallan kasvu Euroopassa ja Espanjan syrjäyttäminen Euroopan johtavana valtiona. Voimatasapaino muuttuikin merkittävästi, kun aikaisemmin Euroopan suurvaltapolitiikan keskiössä ollut Espanja alkoi hiljalleen taantua ja Ranska nousi Euroopan keskeisimmäksi valtioksi.⁹¹ Ruotsi oli Westfalenin rauhan jälkeisessä valtajärjestelmässä yksi suurvalloista, jonka sotilasmahti oli tunnustettu ja jonka valta-asema nähtiin merkittävä etenkin Itämerellä.⁹² Huoli Ranskasta heräsi erityisesti Ludvig XIV:n hyökättyä Espanjan Alankomaihin perustellen hyökkäystä vaimonsa perintöoikeudella. Ranskan aggressiivisuus ja kunnianhimo herätti huolta Euroopan valtioissa. Vuonna 1668 syntyneen kolmiliiton tarkoituksena olikin toimia pelotteena Ranskalle ja vähentää Ludvig XIV:n vaateita Espanjan Alankomaissa ja Euroopassa. Kolmiliitto kuitenkin kariutui nopeasti Englannin ja Ruotsin siirryttyä Ranskan puolelle.⁹³

2. Tanska - entisestä arkkivihollisesta hyväksi naapuriksi?

Tässä luvussa käsittelen Tanskan ulkopoliittista kuvaa kuninkaallisen majesteetin esityksissä 1660–1675. Ruotsin ja Tanskan suhteet eivät olleet 1660-luvulle tultaessa mairittelevat. Takana oli ensimmäinen (1656–1657) ja toinen Kaarle X Kustaan Tanskan sota (1658–1660). Kesällä 1657 Tanska oli julistanut Ruotsille sodan, kun tanskalaiset olivat ajatelleet Kaarle X Kustaan joukkojen olleen sidoksissa sodassa Puolaa vastaan ja Itärajalla torjumassa Venäjän hyökkäystä. Sota osoittautui Tanskalle kalliiksi, sillä helmikuussa 1658 solmitussa *Roskilden rauhassa* Tanska menetti suuren osan alueestaan, kun Skoone, Hallanti, Blekinge,

⁹⁰ Luard, 1991, 21.

⁹¹ Luard, 1992, 57, Anderson, 1993, 154-157.

⁹² Luard, 1992, 59.

⁹³ Luard, 1992, 8-9.

Bornholmin saari ja Trondheimin ja Bohusin läänit siirtyivät Ruotsille. Tilanne rauhoittui rauhan myötä vain hetkellisesti, sillä vielä samana vuonna Ruotsi julisti uuden sodan Tanskalle. Sota päättyi *Kööpenhaminan rauhaan* 1660, jossa Ruotsi luovutti Tanskalle takaisin jo aiemmin mainitut Bornholmin saaret ja Bohusin ja Trondheimin läänit.⁹⁴ Sodan jälkeen Ruotsin asema suhteessa Tanskaan oli entistäkin vahvempi. Tanskan puolustuskyky oli heikko ja se oli uhattuna niin Ruotsin kuin Saksan puolelta. Piikkiä lihassa Tanskalla oli erityisesti sen arkkivihollinen Holstein Gottorpin herttuakunta, joka oli 1661 lähtien kaiken lisäksi liittoutunut Ruotsin kanssa.⁹⁵ Maiden välit eivät toki olleet aiemminkaan 1600-luvulla olleet hyvät, vaan niitä varjostivat lukuisat sodat, joita oli käyty maiden välillä Itämeren herruudesta.

2.1 Tanska kuninkaallisen majesteetin esityksissä

Kuninkaallisen majesteetin esitysten kuva suhteesta Tanskan 1660-luvulla antoi varsin eriskummallisen kuvan maiden välisistä suhteista, kun otti huomioon maiden välisen historiallisen antagonismin ja lukuisat sodat maiden välillä. Pohjan sodan aikana ruotsalaiset olivat joutuneet perustelemaan Kaarle X Kustaan Tanskaa vastaan aloittamaa hyökkäyssotaa säädyille ja maalaamaan Tanskasta kuvan kostonhimoisena ja vaarallisena valtiona, joka ei aidosti halunnut pitää yllä rauhaa, vaan joka hautoi hyökkäystä Ruotsia vastaan ja agittoi Itävaltaa ja Puolaa jatkamaan sotaa Ruotsia vastaan.⁹⁶ Sodan aikaisessa propagandassa Ruotsin hyökkäystä perusteltiin ennaltaehkäisevänä tanskalaisten suhtautuessa vilpillisesti rauhaan ja hautoen kostoja. Säädyille esitetty kuva Tanskasta oli sodanhaluinen, vilpillinen ja juonitteleva.

Kuitenkin kuninkaallisen majesteetin esitykset 1660-luvulla viestivät säädyille, että suhde Tanskaan näytti Pohjan sodan jälkeen olevan varsin hyvällä tolalla. Ja miksipä ei olisi ollut, sillä Tanskan asema sodan jälkeen oli hyvin heikko, eikä siitä ollut enään haastamaan Ruotsia ilman liittolaisten apua. Samalla se oli menettänyt tärkeän linnoitusketjun Skoonesta, mikä heikensi huomattavasti maan puolustusta ja teki Kööpenhaminasta käytännössä Ruotsin rajakaupungin.⁹⁷ Aluevalloituksen perimmäinen tarkoitus oli luoda helposti puolustettava ja voimakas valtio ja tässä suhteessa erityisesti Skoonen valtaaminen oli Ruotsille suuri

⁹⁴ Karonen, 1999, 229.

⁹⁵ Fahlborg, 1932, 71.

⁹⁶ Forssberg, 2005, 133–134.

⁹⁷ Fahlborg, 1932, 5.

geopoliittinen voitto.⁹⁸ Rauhaa ja Ruotsin voittoja tuotiinkin esille voimakkaasti vuoden 1660 kuninkaallisen majesteetin esityksessä sekä sihteerin Eduard Ehresteenin valtiopäivien ulkopoliittisessa tilannekatsauksessa. Itse Pohjan sota kuvattiin yksiselitteisesti tanskalaisten syynä ja sen voittamista Kaarle X Kustaan aseiden ja rohkeuden ansiona.⁹⁹ Kaarle X Kustaa esitettiin Jumalan ohella merkittävimpänä henkilönä rauhan saavuttamisessa, vaikka myös kuninkaan kuoleman jälkeen valtaan nousseen holhoojahallituksenkin roolia pidettiin keskeisenä rauhan saavuttamisessa. Merkittävä voitto olikin, sillä Roskilden rauhan myötä Ruotsi sai tavoittelemansa, Bornholmin, Skoonen, Hallandin ja Bohuslänin. Rauhojen myötä Ruotsin etelärajan esitettiin olevan turvattu ja uusista provinseista puhuttiin jopa valtakunnan etumuureina.¹⁰⁰ Viesti oli, että voitettujen provinssien ajateltiin vahvistavan Ruotsia ja turvaavan valtakunnan rauhaa entisestään. Rauhan myötä Ruotsi hallitsi Juutinrauman itäpuolta ja uhkasi suoraan Tanskan pääkaupunkia Kööpenhaminaa. Samalla Tanskaa uhkasi sen eteläpuolella Ruotsin Saksan provinssit sekä Holstein-Gottorpin herttuakunta, jonka kanssa Ruotsi oli liittoutunut.¹⁰¹ Tuomalla esille voittoja legitimoitiin toki myös samalla Kaarle X Kustaan aloittamaa hyökkäyssotaa Tanskaa vastaan ja osoitettiin säädyille, miksi sota ja sen tuomat rasitukset olivat olleet tarpeellisia. Käsitys erityisesti Skoonen kuulumisesta Ruotsiin muinaisten gööttien ajoilta oli yleinen suurvalta-ajan Ruotsissa ja sitä korostettiin vuosisadan aikana niin maan historiankirjoituksessa, hallinnon viestinnässä kuin sotapropagandassakin.¹⁰² Skoonen hankkimista takaisin Kaarle X Kustaan aseiden avulla ei turhaan esitettykään Ruotsin kuninkaiden 300-vuotisten tavoitteiden täyttymyksenä. Skoonen merkitystä Ruotsin kansallisessa identiteetissä on tutkinut muun muassa Jonas Nordin.¹⁰³

Huolimatta optimistisesta näkemyksestä suhteessa Tanskaan ei maiden välejä kuvattu kuitenkaan ihan täysin sinisilmäisesti ja myös rauhaan liittyviä uhkakuvia tuotiin esille. Tanskan kerrottiin olevan rauhan aikana paremmassa asemassa verrattuna sota-aikaan, koska Ruotsi oli vetänyt joukkonsa pois. Lisäksi Tanskalla ei ollut vihollisia ja Tanskalta saatuja provinseja ei ollut vielä keretty kunnolla integroida. Erityisesti nousi kysymys Skoonesta, joka oli kuulunut Tanskan keskusalueisiin ja jossa aatelistolla oli omat vahvat

⁹⁸ Luard, 1992, 175-176.

⁹⁹ RAP, 1660, 170.

¹⁰⁰ RAP, 1660, 171.

¹⁰¹ Lockhart, 2004, 108.

¹⁰² Nordin, 2000, 58-62.

¹⁰³ Nordin, 2000, 49-66.

erityisoikeutensa.¹⁰⁴ Kaarle X Kustaa oli ollut jopa sitä mieltä, että provinssi olisi pitänyt puhdistaa tanskalaisista ja asuttaa uudelleen ruotsalaisilla.¹⁰⁵ Tanskalta saatujen alueiden asukkaiden lojaliteettien ajateltiin olevan yhä Tanskan puolella ja sodan syttyessä alueiden uskollisuuteen ei voitu luottaa.¹⁰⁶ Vuoden 1660 toisilla valtiopäivillä haluttiin siten viestiä säädyille paremmista näkemyksistä ja jännitteiden lievenemisestä Tanskan suhteen, mutta liiallista turvallisuuden tunnetta ilman uhkakuvia ei kuitenkaan haluttu lietsoa. Samantyylistä uhkakuvien pitämistä yllä oli ollut aiemminkin Roskilden rauhan jälkeen. Silloinkin vaikka puhuttiin ikuisesta rauhasta maiden välillä ja edeltänyt sota kuvattiin väärinymmärryksenä, tuotiin esille, ettei tilanne välttämättä ollut ohi.¹⁰⁷ Tällä tapaa alamaiset haluttiin pitää tiettyssä valmiudessa, jottei hallitsijan tarvitsisi aloittaa heidän motivoimistansa uusiin sotaponnistuksiin ihan tyhjästä.

Voiton lisäksi kuninkaallisen majesteetin esityksissä korostettiin maiden välistä sovinnallisuutta ja Tanskan kuningas esitettiin varsin hyvässä valossa. Tanskassa kerrottiin olevan vallassa ensimmäistä kertaa kuninkaan, joka ei halunnut pahaa Ruotsille.¹⁰⁸ Tämä on mielenkiintoista, sillä ei ollut kulunut kauan aikaa siitä, kun Fredrik III vihamielisyydellä oli perusteltu Kaarle X Kustaan aloittamaa sotaa Tanskaa vastaan.¹⁰⁹ "Sovinnallisuus" korostui etenkin kysymyksessä Bornholmin saaresta, jonka Tanska oli menettänyt Ruotsille. Tasavertaisen maineen, omantunnon ja uskonlakien mukaan Tanskan kuningas ei ollut voinut nimittäin luopua Bornholmista. Vastavuoroisuuden nimissä Tanskan kerrottiin saaneen pitää Bornholmin.¹¹⁰ Vastavuoroisuudesta ei tietenkään ollut kyse, vaan provinssin menetys Kööpenhaminan rauhanneuvotteluissa esitettiin todennäköisesti mieluummin säädyille holhoojahallituksen hyväntahtoisuutena ja maiden välisen sovinnollisuuden osoituksena, kuin pelkkänä suorana tappiona. Vanhojen vihamielisyysien ja kaunojen unohtaminen oli toki myös jo itsessään osa rauhanprosessia eikä niitä kuulunut enää sodan jälkeen tuoda ilman syytä esille.¹¹¹

¹⁰⁴ Karonen, 1999, 304–305.

¹⁰⁵ Forssberg, 2005, 256.

¹⁰⁶ RAP, 1660, 186.

¹⁰⁷ Forssberg, 2005, 180.

¹⁰⁸ RAP, 1660, 172.

¹⁰⁹ Forssberg, 2005, 134.

¹¹⁰ RAP, 1660, 171.

¹¹¹ Forssberg, 2005, 204.

Valittu linja piti myöhemminkin. Kuninkaallisen majesteetin esityksissä suhteita Tanskaan ei kuvattu pitkästi, mutta sama viesti toistui läpi vuosikymmenen - Ruotsin holhoojahallituksen ja Tanskan kuninkaan suhteet olivat koko ajan hyvät: näin oli vuonna 1664¹¹² ja kahdeksan vuotta myöhemminkin kerrottiin Tanskan kanssa eletävän yhteisymmärryksessä maiden hyviä välejä korostaen.¹¹³ Valtiopäivillä 1675 kuninkaallinen majesteetti ei ollut kertoman mukaan pelkästäänonnistunut säilyttämään rauhaa, vaan oli jopa pyrkinyt kaikilla keskeisillä elämäntiloilla lähestymään Tanskaa.¹¹⁴ Tanskan kerrottiin liittoutuneen Alankomaiden ja Brandenburgin kanssa, mutta sen ei ajateltu muodostavan uhkaa Ruotsille. Päinvastoin Tanska esitettiin hyväntahtoisena ja välit maiden välillä nähtiin olevan kunnossa.¹¹⁵ Kuninkaallisen majesteetin esitys vanhentui propaganda-arvoltaan kuitenkin nopeasti, sillä samaisten vuoden 1675 valtiopäivien aikana Tanska julisti Ruotsille sodan.¹¹⁶ Valtakunnankansleri Magnus de la Gardien selostuksessa Tanskan toimet näyttivätkin tulleen melkoisena yllätyksenä. Kansleri selitti Tanskan kuninkaan ilmaiseen lähettilään kautta halunsa hakea läheisempiä suhteita Ruotsin kanssa. Liittoa ei kuitenkaan ollut saatu aikaan Tanskan kuninkaan viivyttelyn vuoksi, jonka takia kuninkaallinen majesteetti oli lähettänyt Nils Brahen tiedustelemaan tilannetta ja kuninkaan vilpittömyyttä. Brahe oli valtakunnankanslerin selostuksen mukaan välittänyt vierailullaan Kaarle XI:n kosinnan Tanskan prinsessalle ja tilanteen kerrottiin vaikuttaneen hyvältä, vaikka Tanskan kuningas olikin kieltäytynyt liittoutumisesta vedoten, ettei Tanska voinut hylätä liittolaisiaan. Kuninkaan kerrottiin kuitenkin vakuuttaneen, ettei Tanska ryhtyisi mihinkään vihollisuuksiin Ruotsia kohtaan tai tekisi mitään muutakaan sellaista, mistä olisi harmia kuninkaalliselle majesteetille.¹¹⁷ Suunnitelmat Kaarlen XI:n ja Ulrika Eleonooran naittamisesta keskenään osaltaan selittikin sitä, että Tanskan ja Ruotsin suhteiden tulevaisuus nähtiin kuninkaallisen majesteetin esityksissä niin hyvänä. Kuninkaallisen majesteetin esityksen myönteistä kuvaa Tanskasta selitettiinkin sillä, että tilanne Tanskan suhteen vaikutti lupaavalta ja että Tanskan sodanjulistuksen tuli täytenä yllätyksenä.

¹¹² RAP. 1664, 306.

¹¹³ RAP, 1672, 342.

¹¹⁴ RAP, 1675, 158.

¹¹⁵ RAP, 1675, 159.

¹¹⁶ RAP, 1675, 9.

¹¹⁷ RAP, 1675, 9–10: “Sedan deducerade Hans Excellence vidlöfftigen den comportemente, som Konungen i Dannemarck hade een tijd vist eemoth Sverige, och såsom Kongl. Maj:t hade förmodat, att det af Konungen i Dannemarck skulle hafva varit vellment, så häfver Hans Kongl. Maj:t låtit uti proposition insätta dee orden, att man från Dannemarck hade allt gott att förmoda. Men nu sedermera häfver Hans Kongl. Maj:t förnummet, huruledes Konungen i Dannemarck förhåller påsten, låtit derjempte arestera Kongl. Maj:tz Ministrar sampt anhåller dee Svänske farkåster; så kan Kongl. Maj:t nu derifrån intet annat än fientlighet förvänta.”

2.2 Päätelmät

Kuninkaallisen majesteetin esitysten positiiviset viestit Tanskasta herättävätkin kysymyksen, mitkä tekijät vaikuttivat siihen, että aikaisemmin Ruotsin arkkivihollisena kuvattu Tanska muuttui muutamassa vuodessa ”hyväksi naapuriksi” ja mikä oli tällaisen viestinnän tarkoitus. Kuninkaallisen majesteetin esityksissä ”hyvät naapurilliset suhteet ovat toisaalta” verrattain neutraali ja mitään sanomaton ilmaus kuvaamaan maiden hallitsijoiden välisiä suhteita ja ilmausta käytettiin esityksissä lähes kaikkien muiden ulkosuhteiden osalta lukuun ottamatta Venäjää. Jännitteiden täydellinen poissaolo kuninkaallisen majesteetin esityksistä on Tanskan kohdalla joka tapauksessa mielenkiintoinen ilmiö, sillä lähes kaikkien muiden maiden kohdalla esiintyi joitain jännitteitä ja tyytymättömyyden aiheita, joita tuotiin esille säädyille. Jännitteet Ruotsin ja Tanskankaan välillä eivät kuitenkaan 1660-luvulla koskaan lakanneet ja ruotsalaisten epäluottamus ja pelko Tanskaa kohtaan oli yhtä syvää kuin tanskalaisten Ruotsia kohtaan.¹¹⁸ Epäluuloa maiden välillä aiheutti myös kilpailu samoista liittolaisista ja sotavoimien laajentaminen. Ruotsissa Tanskan tekemien liittoumien ajateltiin olleen suunnattu sitä vastaan ja päinvastoin. Tämän tapaisia jännitteitä ei kuitenkaan mainita kuninkaallisen majesteetin esityksissä.

Muun muassa Tanskan solmiessa 1665 liiton Alankomaiden kanssa Englantia vastaan spekulointiin valtaneuvostossa, että Tanska laajentaisi sotalaivastoaan ja maiden välinen liitto suuntautuisi lopulta Englannin sijaan Ruotsia vastaan.¹¹⁹ Samalla Tanskassa oltiin huolestuneita keväällä 1666, jolloin oli merkkejä lähestyvistä ruotsalaisten hyökkäyksestä Tanskaa vastaan. Ruotsilla oli Gustav Wrangelin johtama 10 000 sotilaan armeija valmiudessa Bremenin liepeillä aivan Tanskan eteläpuolella. Vaikka armeija oli suunnattu Bremeniä vastaan, joukot voitiin käskää myös kohti Tanskaa. Uhan seurauksena Tanska sitoutui Ranskaan hakien tältä turvatakuuta ja subsideja Ruotsia vastaan.¹²⁰ Samalla tapaa Ruotsi liittoutui 1672 Ranskan kanssa hankkien subsidisopimuksen kera Ranskalta turvatakuut Tanskan hyökkäyksen varalta ja vaatimuksen, ettei Tanska saanut ottaa mukaan liittoon ilman Ruotsin suostumusta.¹²¹ Alueelliset turvatakuut olivat yleinen ja tärkeä osa varhaismodernia diplomatiaa. Kun yksi valtio takasi toisen alueen, se sitoutui puolustamaan

¹¹⁸ Christensen, 1999, 128.

¹¹⁹ Fahlborg, 1949, 396.

¹²⁰ Christensen, 1999, 128

¹²¹ Lundkvist, 1973, 34, Varenius, 1901, 12.

ja tukemaan sitä, jos sitä vastaan hyökättiin.¹²² Tämän toivottiin toimivan pelotteena muiden valtioiden hyökkäystä vastaan. Ruotsin ja Tanskan ulkopoliitikalle oli tyypillistä 1600-luvun loppupuolella, että molemmat vallat pyrkivät eristämään toisen ja saamaan tätä kautta yliotteen toisesta. Ranska usein puolestaan peluutti Tanskaa ja Ruotsia toisiaan vastaan. Yhtenä vaikutteena Ranskan ja Ruotsin solmimaan liittoon oli huoli, että jos Ruotsi ei liittoutuisi Ranskan kanssa saattaisi Ranska tarjota vastaavanlaisen sopimuksen Tanskalle. Huoli ei ollut täysin aiheeton, sillä Ranska oli ollut vuodesta 1663 lähtien liitossa Tanskan kanssa.¹²³ Varauksemattomaksi maiden suhteita ei siten voinut kuvata, vaan Tanskan uskottiin havittelevan takaisin menettämiään alueita ja tilanteen sen mahdollistaessa olevan valmis hyökkäämään Ruotsia vastaan. Tämä näkökulma kuitenkin puuttui kuninkaallisen majesteetin esityksistä. Hyvä toki on myös huomioida Ruotsin ja Tanskan suhteissa Ranska, jolla oli pyrkimyksenä muodostaa liitto molempien Pohjoismaiden kanssa. Keskustelua asiasta käytiin maiden diplomaattien välillä, mutta yritykset kaatuivat ruotsalaisten ja tanskalaisten tuntemaan epäuskoon.¹²⁴

Kuninkaallisen majesteetin esitysten tarkoituksena oli legitimoida sotia, veroja ja väenottoja - että ylipäätään hallinnon toimintaa. Niissä esiteltiin kuninkaan/hallinnon ulkopoliittisia saavutuksia ja voittoja. Kuninkaallinen majesteetti näyttäytyi niissä rauhanhaluisena neuvottelijana, joka pyrki aina ensisijaisesti sovintoon ja teki kaikkensa pitääkseen yllä hyviä diplomaattisia suhteita muiden hallitsijoiden kanssa. Käykin järkeen, että myös parantuneet suhteet Tanskaan sodan jälkeen haluttiin esittää diplomaattisena voittona. Samalla tämä legitimoiti tietenkin Kaarle X Kustaan aikanaan käymien hyökkäyssotien merkitystä - sota oli todella ollut ennaltaehkäisevä ja rauhan tavoittelu aseina ollut kannattavaa.

On silti mahdollista, ettei holhoojahallitus halunnut luoda turhaan uusia uhkakuvia Tanskan suhteen, kun painavampiakin ulkopoliittisia huolenaiheita löytyi ja esimerkiksi tilanne Venäjän kanssa oli huomattavasti akuutimpi, johtuen kiistoista maiden välisessä rauhantekoprosessissa. Holhoojahallitus pyrki muutenkin välttämään kalliita sotia ja sen ulkopoliittikkaa luonnehti tasapainoilu, jossa tarkoituksena oli lähinnä vain pitää kiinni

¹²² Luard, 1992, 285.

¹²³ Varenius, 1901, 8, Tham, 1845, 271.

¹²⁴ Bohrn, 1933, 13–14.

aiemmin saavutetuista voitoista.¹²⁵ Tanskaa ei siten ollut siten ylipäättään tarvetta demonisoida, kun sotaa sitä vastaan ei ollut suunnitteilla eikä sotaponnistuksille siellä suuntaa ollut tarvetta. Mieluummin esitettiin, että holhoojahallitus oli hoitanut tehtävänsä onnistuneesti ja suhteet rauhan jälkeen Tanskaan olivat parantuneet. Holhoojahallituksen asema olikin heikko, sillä vuoden 1660 hallitusmuodon lisäyksessä sen valtaa suhteessa valtaneuvostoon oli heikennetty ja holhoojahallituksesta oli tullut vastuullinen säädylle ja hallitsijalle.¹²⁶ Kuninkaallisen majesteetin esitykset osaltaan heijastelivatkin holhoojahallituksen asemaa ja tarvetta todistaa itsensä ja legitimoida asemansa. Voitokkailla sodilla sitä ei sitä kuitenkaan voitu tehdä valtakunnan taloustilanteen ollessa huono. Holhoojahallituksen ajalla kuninkaallisen majesteetin esityksissä olikin tyypillistä korostaa rauhaa ja turvallisuutta sekä sitä kuinka onnekasta oli elää kuninkaallisen majesteetin vallan alla. Tähän kuului hyvien naapurisuhteiden ja valtakunnan turvallisuuden korostaminen, mikä ilmeni myös Tanskan suhteen.

3. Puola - “Ruotsin etumuuri” idässä ja etelässä

3.1 Johdanto

Ruotsin ja Puolan välit olivat olleet tulehtuneet aina 1500-luvulta saakka Sigismundin syrjäyttämisestä lähtien ja maiden kruunujen välillä oli käyty 1500- ja 1600-lukujen aikana lukuisia sotia. Erityisesti maiden suhteita oli vaivannut Sigismundin ajoilta peräisin olleet Puolan vaatimukset Ruotsin kruunua kohtaan sekä valtakuntien välinen kamppailu Liivinmaasta, joka oli käynyt erityisen kiivaana 1610- ja 1620-luvulla aina Altmarkin välirauhaan (1629) saakka, joka toi Ruotsille merkittäviä tuloja siirtäen Itä-Preussin tärkeät vallatut kaupungit ja suuren osan Liivinmaasta kuudeksi vuodeksi Ruotsille.¹²⁷ Sigismundin vaateet kruunuun kuitenkin pysyivät. Välirauhan umpeuduttua (1635) Ruotsi piti valloittamansa alueet Liivinmaalla ja maiden välit pysyivät rauhallisina aina Pohjan sotaan (1655–1661) saakka. Sodan taustalla oli Venäjän menestyksekkäs hyökkäys Puolaan, joka oli pakottanut Ruotsin kuninkaan Kaarle X Kustaan reagoimaan Venäjän etenemisen potentiaalisesti uhatessa Ruotsin valtaa Itämerellä. Kun liitto Venäjän kanssa oli poissuljettu

¹²⁵ Rystad, 1999, 104.

¹²⁶ Karonen, 1999, 204.

¹²⁷ Frost, 2000 113–114.

eikä Puolan kanssa päästy nopeasti sopuun Ruotsin kruunuun liittyvien vaateiden luovuttamisesta ja mahdollisista alueluovutuksista, päätti kuningas estää Venäjän laajenemisen Puolassa hyökkäämällä itse Puolaan. Ruotsin hyökkäys oli Puolalle katastrofi ruotsalaisten joukkojen edetessä vauhdilla ja vallatessa muun muassa Krakovan ja Varsovan. Sodan pitkittyessä, koalition kasautuessa Ruotsia vastaan ja Tanskan julistaessa sodan Kaarle X Kustaa joutui kuitenkin jättämään Puolan.¹²⁸ Sotaa seurannut Olivan rauha (1660) merkitsi hetkellistä taukoa maiden välisistä vihollisuuksista. Sen myötä Puolan kuningas Juhana II Kasimir luopui vaatimuksistaan Puolan kruunuun ja Liivinmaa tunnustettiin Ruotsille.¹²⁹ Rauha merkitsi Ruotsille ja Puolalle parempien naapurisuhteiden kautta ja Kaarle XI:n holhoojahallitus näki Puolan potentiaalisena liittolaisena Ranskan ja Englannin rinnalla.¹³⁰ Puolaa ja Ruotsia yhdisti erityisesti niiden yhteinen vihollinen idässä - Venäjä. Lisäksi liittoutuminen Puolan kanssa myötäili hyvin Ranskan ulkopoliittisia tavoitteita ja liittoutumalla Puolan kanssa holhoojahallitus toivoi heikentävänsä Itävallan vaikutusvaltaa Pohjoisessa.¹³¹ Nämä yhteiset intressit tulivat esille myös kuninkaallisen majesteetin esityksissä 1660-luvun aikana. Lähentyminen Puolan kanssa 1660-luvulla oli huomattava muutos Sigismundin ajoilta peräisin olevasta ulkopoliittisesta kuvaelmasta, jossa Puola oli näyttäytynyt Tanskan rinnalla pelottava vihollisena, joka saattoi joku päivä tulla Itämeren yli vaatimaan Ruotsin kruunua.¹³² Tämä herättikin kysymyksen siitä, kuinka holhoojahallitus selitti muuttunutta suhdetta Puolaan säädyille ja kuinka kuva Puolasta muuttui kuninkaallisissa esityksissä Ruotsin valtiopäivillä. Tämän luvun ensimmäinen osa pyrkiikin vastaamaan kyseiseen kysymykseen. Toinen kysymys, johon tässä luvussa etsitään vastauksia, on kuinka Puolan ja Ruotsin välisistä suhteista viestittiin ja minkälaista kuvaa Puolasta luotiin suhteessa Ruotsin vihollisiin Venäjään ja Itävaltaan, joita vastaan Ruotsi pyrki Puolan kautta taistelemaan.

3.2 Vihollisuuksien päättymisen ja liittolaisuuden alku

Pohjan sodan jälkeen Ruotsin ja Puolan välien esitettiin parantuneen huomattavista. Vuonna 1655 suhteet Puolaan oli esitetty heikkoina ja vaikka Kaarle X Kustaa oli tehnyt kaikkensa hyvien suhteiden eteen, esiintyi Puola vilpillisesti Ruotsia kohtaan. Uhkakuvaa Puolaan oli

¹²⁸ Frost, 2000,166-179.

¹²⁹ Rosen, 1961, 527.

¹³⁰ Landberg,1952, 126.

¹³¹ Norrhem, 2017, 35.

¹³² Karonen, 1999, 132.

rakennettu jo ennen sotaa.¹³³ Puola esitettiin vihamielisenä maana Ruotsille ja sen kerrottiin rikkoneen maiden välisiä sopimuksia. Lisäksi sotaa Puolaa vastaan oli argumentoitu sillä, että se piti edelleen kiinni vaatimuksistaan Ruotsin kruunuun. Sen myös sanottiin kasaavan laivastoa ja liittoumaa Ruotsia vastaan. Esitettiin myös pelko, että sota leviäisi keisarikuntaan.¹³⁴ Kaarle X Kustaa oli esittänyt, että viivytely Puolan kanssa olisi Ruotsille haitaksi eikä sodassa ollut kysymys vain tittelistä vaan Ruotsin turvallisuudesta.¹³⁵ Maiden välisen rauhansopimuksen myötä 70 vuotta kestäneiden vihamielisyysien nähtiinkin tulleen päätökseensä.¹³⁶

Erityisen tärkeänä maiden välisten vihamielisyysien lopettamisessa pidettiin Puolan Ruotsin kruunuun kohdistuvien vaateiden lopettamista, josta Kaarle X Kustaa oli syyttänyt Puolaa aloittaessaan sodan. Tärkeänä pidettiin myös Liivinmaan luovuttamista kuninkaalliselle majesteetille ikuisiksi ajoiksi, joka esitettiin suurena saavutuksena.¹³⁷ Vihamielisyudet, kiistat ja ristiriidat, joita maiden välillä oli ollut ja jotka olivat johtaneet suureen määrään verenvuodatusta, oli viimein saatu esityksen mukaan ratkaistua tyydyttävällä tavalla isänmaan ja aiemmin mainittujen provinssien hyväksi. Rauhan tärkeyttä ja juhlallisuutta korostettiin. Kuvattiin kuinka Jumalan armosta ja Kaarle X Kustaan aseiden kautta Ruotsi oli saanut määrällisesti ylivoimaiset viholliset solmimaan rauhan. Voiton syynä oli kuninkaan sankaruuden ja hyväntahtoisuuden lisäksi Jumalan armo valtakuntaa kohtaan.¹³⁸ Kuvauksissa Puolan kanssa solmitusta rauhasta olikin mukana huomattava määrä uskonnollista retoriikkaa, joka yhdistyi kuvauksiin Kaarle X Kustaan sankaruudesta. Tällaiset kuvaukset olivat tyypillisiä myös suurvalta-ajan rukous- ja kiitospäiväteksteissä.¹³⁹ Vuoden 1660 valtiopäivillä esitetyt syyt sodalle olivat suurilta osin samoja kuin sodan alussa; Puolan kuningas Juhana Kasimir halusi Ruotsin kruunun, rakentaa sotalaivaston Itämerelle

¹³³ Forsberg, 2005, 120–121.

¹³⁴ Forsberg, 2005, 122.

¹³⁵ Forsberg, 2005, 123.

¹³⁶ RAP, 1660, 155–156: “Kongen och Respubliken i Pohlen den 23 Aprilis, effter gamble stilen, uthi Oliwa ingick och slöt medh H. K. M:t en ewigwarande fredh, cederandes och efftergifwandes icke allenast den pre-tention och dhets inspråk, som han tillförende hafwer på Rijket giordt och som offast örkiat, uthan ock den provincien Lijflandh till en ewerdeligh egendom under H. K. M:t och Sweriges Rijke. Hwar medh altså den twisten och controversien, som i så många åhr hafwer warat, myckin förbittring nationerne emellan opbracht samt icke ringa blodzuthgiutelsse förorsakat, omsider är bijlagdh, slättad och aldeles afrögdh, jämwäl der hoos lijkwäl H. K. M:t och Chronan erhollit ofwanberörde provincie, Rijket och fäderneslandet till fördehl, nytta och förmehringh.”

¹³⁷ RAP, 1660, 169.

¹³⁸ RAP, 1660, 116–117.

¹³⁹ Widen, 2002, 62–67; Forsberg, 2016, 50–56.

uhatakseen Ruotsia sekä manipuloida kuninkaallisen majesteetin ystäviä tätä vastaan.¹⁴⁰ Mielenkiintoista oli, kuinka sodan loppuvaiheilla myös Itävalta ja paavi oli otettu mukaan propagandaan. Puola ja Juhana Kasimir kuvattiin paavin ja Itävallan pelinappulana, jonka oli tarkoitus käännättää ei vain Ruotsia vaan koko Skandinavia takaisin katolisuuteen.¹⁴¹ Syyllisyys rauhanteon pitkittymisestä siirrettiin näin Puolan sijaan Itävallalle, jonka esitettiin ohjailevan ja manipuloivan kuninkaallisen majesteetin vihollisia tätä vastaan. Tämänlainen retoriikka oli tuttua jo kolmikymmenvuotisen sodan ajalta.¹⁴²

3.3 Puola Venäjän ja Itävallan välissä

Rauhan jälkeen Puolan ja Ruotsin välisten vihollisuuksien kerrottiin lakanneen ja maiden välillä vallitsevan hyvät naapurilliset suhteet. Ruotsin ollessa vielä sodassa Venäjän kanssa Puolan menestystä taistelurintamalla katsottiin hyvällä ja Itävaltaa katsottiin pahalla sen yrittäessä auttaa Puolaa pois sodasta. Puolan menestystä ei kuitenkaan katsottu varauksetta ottamatta huomioon Ruotsin omia intressejä. Puolan hyökkäyksen uskottiin menestyessään auttavan rauhan solmimista Venäjän kanssa ja heikentävän Venäjän mahdollista hyökkäystä Ruotsia vastaan. Ongelmia maiden välillä esitettiin tuottavan ennen kaikkea Puolan suhde Itävaltaan. Hankaluuksia luoda Puolan kanssa tiiviimpiä suhteita selitettiin Puolan alisteisuudella Itävallalle, johon se oli joutunut tukeutumaan hankalassa tilanteessa sen käydessä sotaa ennen kaikkea Venäjää - mutta myös Ruotsia vastaan.¹⁴³

Keisarin uskottiin auttavan Puolaa rauhan saavuttamisessa Venäjän kanssa Ruotsin heikentämiseksi. Itävalta pyrkikin siihen, että Ruotsin voimat suuntautuisivat muualle ja uupuisivat. Sen nähtiin suostuttelevan Venäjää rauhaan Puolan kanssa, jotta Venäjä kääntäisi koko voimansa Ruotsia vastaan. Puolalla ei ollut muita vaihtoehtoja kuin kääntyä Itävallan puoleen, koska se oli ollut sodassa monia vahvoja vihollisia vastaan ja Venäjä pyrki

¹⁴⁰ RAP, 1660, 114–115

¹⁴¹ RAP, 1660, 117: "Hwaraf ähr ock skiedt, at såsom Påwerne och den Rom. stolen medh dess interesse aldrig hafwa fñrat, uthan altijdh tillförende många medell och konster optänckt huruledes icke allenast fordom Kongen i Pohlen, Sigismundus, åther skulle installeras i Swerige, uthan ock alle try dee Nordiske Rijken, men serdeles Swerige, som tå war ratione successionis wijdh Sigismundum bundit, måtte bringas under Påwens hörsamheet och lydno".

¹⁴² Arnoldsson, 1963, 28.

¹⁴³ RAP, 1660, 183-184: "Föruthan detta så är at betenckia, att om Pohlen kan victorisera öfwer Ryssen, dhett tå till äfwentyr kan sigh åter till sin förre staatz erhållande förhielpa och dher medh förmå Ryssen till fredztanckar, them Pohlen tå warder wisseligen emoottagandes som dhet rijke, hwilket nu medh freden bäst är betient, så lærer tå först Ryssen blifwa capable på Swerige sin macht at kasta; men dher sådant icke skeer i Pohlen, hwilket ock ännu swårt synes, och Pohlen, som genom desse åhrs krich så af många och stareke fiender som allierades krigznmchter är temmeligen tillmöökt och uthmattat, måtte lör nödh skull och Moschowitens påträngiande macht änn wijdare sökia Österrijkes hielp".

laajenemaan sen suunnalla aggressiivisesti. Itävallan vahvan aseman Puolassa pelättiin vaarantavan Ruotsin provinssit ja kaupankäynnin Itämerellä. Pelkona ei ollut enää, että Puola rakentaisi sotalaivaston Itämerelle, vaan Itävalta. Puola esitettiin eräänlaisena muurina Ruotsille, joka toisella puolella olivat Venäjä ja Itävalta. Puolaan itsessään suhtauduttiin hyvin, mutta sen suhde Itävaltaan nähtiin huonona asiana. Esityksissä korostettiin kuninkaallisen majesteetin vilpittömyyttä ja solidaarisuutta Puolaa kohtaan. Puolan olisikin kannattanut välttää Itävallan neuvoja ja tukeutua kuninkaalliseen majesteettiin, joka näki Puolan mielellään vahvana ja itsenäisenä.¹⁴⁴

Kuninkaallisen majesteetin esitykset heijastelivatkin mielenkiintoisella tavalla Ruotsin uutta rauhan jälkeistä suhdetta Puolaan. Kyse ei ollut vain Liivinmaan voittamisesta tai että Puolan kuningas luopui vaatimuksistaan Ruotsin kruunuun. Puola oli heikentynyt sodissa Venäjää ja Kaarle X Kustaata vastaan niin paljon, ettei se enää yksinään ollut suuri sotilaallinen ja ulkopoliittinen uhka Ruotsille. Sen sijaan Puolan sisäiset levottomuudet ja Puolan ajautuminen muiden valtojen, kuten Venäjän, Brandenburgin tai Itävallan vaikutusvallan alle nähtiin selvänä uhkana Ruotsille, jota myös kuvaukset maiden ulkopoliittisista suhteista heijastelivat. Ruotsin uudeksi poliittiseksi linjaksi suhteessa Puolaan vakiintuikin 1660-luvulla sen tukeminen ja varmistaminen, ettei maa heikentyneessä tilassaan pirstaloituisi ja joutuisi muiden valtojen käsiin. Puolaa tuli siis vahvistaa Itävaltaa ja Venäjää vastaan. Myös liittoutumista Puolan kanssa harkittiin, mutta ongelmaksi nousi Venäjän ja Ruotsin välinen aselepo, jota Ruotsilla ei ollut intresseissä rikkoa Puolan käydessä yhä sotaa Venäjää vastaan.¹⁴⁵ Valtaneuvostossa käytiin vakavaa keskustelua mahdollisesta liitosta maiden välillä; sen avulla estettäisiin Venäjän laajeneminen, Itävallan sekaantuminen Puolan sisäpolitiikkaan sekä hankittaisiin mahdollisia provinssseja tai rahallisia korvauksia, mikäli Ruotsi sekaantuisi Puolan ja Venäjän meneillään olevaan sotaan. Samalla Puolaa pidettiin kuitenkin epäluotettavana liittolaisena sen sisäisten ristiriitojen vuoksi ja sodan Venäjän kanssa pelättiin rohkaisevan Tanskaa revanssisotaan.¹⁴⁶

¹⁴⁴ RAP, 1660, 184: ”Österrijke warder sigh i Pohlen så nästandes, att ingen tingh mehra nogh krafftig är dhet tädan att skilia; och hwadh tå för fahra öfwer Swerige och dess provincier, så ock commercier och friheet i Östersjön hängiandes worde, när Österrijke är herre i Pohlen och medh sin stora macht härskar widh detta haiwet, dhet kan hwar och een förnuftig fatta; fördenskull wörö fuller dhet bästa medlet lör Swerige, att emedan Swerige och Pohlen hafwa för denne tidh een commun fiende, Moschou, och hafwa desslijkost orsaak at befara Österrijkes consilier, tå Swerige sine consilier och actioner tijt lempar, att Pohlen måtte stå oprätt”.

¹⁴⁵ Fahlborg, 1932, 18-19.

¹⁴⁶ Tham, 1845, 140–141,

3.4 Kuninkaallinen majesteetti Puolan tukena valtiopäivillä ja tataareita vastaan

1660-luvun aikana Ruotsi ja Ranska sekaantuivat Puolan sisäpolitiikkaan ja kysymykseen nousi erityisesti Puolan kuninkaanvaalit. Puolan sisäistä tilannetta 1600-luvulla luonnehti aateliston merkittävä valta ja monarkian heikkeneminen. Erityisesti tämä oli läsnä Puolan kuninkaanvaaleissa, jossa aatelisto äänesti kuninkaan. Tavallisesti kuningas oli äänestetty hallitsevasta dynastiasta, mutta Juhana Kasimirin hallintokaudella järjestelmän ongelmat tulivat konkreettisesti esille, kun kuninkaalla ei ollut perillistä. Tilanne johti siihen, että ulkovallat Itävalta, Brandenburg, Ranska, Moskova ja Ruotsi sekaantuivat Puolan kuninkaanvaaleihin pyrkien saamaan omalle kandidaatilleen kannatusta.¹⁴⁷ Puolan kuninkaanvaalien esiintymistä kuninkaallisen majesteetin esityksissä selittikin diplomatia ja sidokset Ranskan kanssa. Puolan kuningasparin intressinä oli järjestää enneaikaiset kuninkaanvaalit ja uudeksi kuninkaaksi oli kaavailtu ranskalaista kandidaattia. Ranska halusikin Ruotsin tukemaan kandidaattiaan ja varmistamaan aseellisesti, että kuninkaanvaalit sujuivat ilman häiriöitä, mikä johti Ranskan ja Ruotsin välillä vuonna solmittuun 1661 Fontainebleaun traktaattiin.¹⁴⁸

Traktaatissa ja sen salaisissa artikloissa Ruotsi sitoutui sekautumaan kuninkaanvaaleihin aseellisesti ja palauttamaan järjestyksen, jotta kuninkaanvaalit voitaisiin toteuttaa rauhallisesti, mikäli Puolan hallinto tätä pyysi. Ruotsin oli tarkoitus puuttua tilanteeseen 6000 jalkaväkisotilaan ja 6000 ratsumiehen voimin. Vastineeksi Ruotsi olisi saanut 480 000 riikintaalera vuodessa koko sodan ajan, ja lisäksi 266 666 riikintaalera vuodessa kuuden vuoden ajan riippumatta siitä, milloin sota päättyi.¹⁴⁹ Subsidiin lisäksi Ruotsilla oli vaikuttimena traktaatin solmimiseen se, että kuninkaanvaaleissa Ranskan kandidaatin lisäksi tyrkyllä oli Itävallan suojatti. Tukemalla Ranskan ehdokasta haluttiin sekä varmistaa Ranskan ja Puolan tuki jatkossa, että estää Itävallan vaikutusvallan kasvu Itämerellä. Erityisesti Ranskalle kysymys Puolasta oli tärkeä, sillä Puolan kautta Ranska pystyi lähettämään joukkojaan Itävallan rajoille loukkaamatta Westfalenin rauhaa, pitämään yhteyttä suoraan Ruotsiin ja sen joukkoihin, pitämään Brandenburgin kurissa ja uhkaamaan suoraan Habsburgien perintömaita. Jos Puola saataisiin liittoon Ranskan kanssa, heikentyisi Itävallan

¹⁴⁷ Jablonowski, 1961, 560–561.

¹⁴⁸ Landberg, 1952, 127.

¹⁴⁹ Norrhem, 2017, 34.

poliittinen asema merkittävästi. Kuninkaallisen majesteetin esityksessä subsideja tai mahdollisia valtapoliittisia intressejä ei mainittu, sillä ne oli verhottu intressiin pitää “vapaat” kuninkaanvaalit Puolan lakeja kunnioittaen.¹⁵⁰ Vaalien vapaus asettui mielenkiintoiseen valoon, kun otti huomioon, että syyskuussa 1661 Ranska pakotti Ruotsin hyväksymään sopimukseen lisäyksen, joka ei velvoittanut Ruotsia tukemaan Ranskan kandidaattia pelkästään vieraita valtoja vastaan, vaan tarvittaessa myös vastahankaisia puolalaisia vastaan.¹⁵¹ Valtaneuvostossa sopimus Ranskan kanssa oli herättänyt paljon keskustelua ja muun muassa Pietari Brahe näki, että vuoden 1660 hallintomuodon lisäyksen mukaisesti säätyjä olisi tullut informoida liitosta, sillä mahdolliset sotatoimet tilanteessa eivät olleet mitenkään mahdottomuus.¹⁵² Sopimuksesta ja kuninkaallisen majesteetin neuvotteluista Puolan suhteen päätettiin kuitenkin lopulta merkittävilta osin vaieta. Kuningasparin pyrkimykset järjestää ennenaikaiset kuninkaanvaalit kaatuivat ranskalaisen kandidaatin tukemiseen ja puolalaisen aateliston pelkoon, että ranskalainen kandidaatti toisi mukanaan Ranskan itsevaltaisen hallinnon ja uhkasi sitä kautta aateliston nauttimia privilegioita.¹⁵³ Samalla kaatui Ranskan ja Ruotsin välinen sopimus.¹⁵⁴ Olikin varsin yleistä, että Puolan naapurivallat pyrkivät esiintymään Puolassa “järjestyksen puolustajina” käytännössä ajaen omaa etuaan Puolan valtiopäivillä. Puolan hallintojärjestelmässä ongelmana oli erityisesti aateliston veto-oikeus valtiopäivillä, mikä käytännössä edellytti päätösteossa yksimielisyyttä. Veto-oikeuden takia ulkovallat pystyivät vaikuttamaan tukijoidensa kautta merkittävästi Puolan valtiopäivien päätöksiin, mikä näkyi erityisesti 1600-luvun jälkipuoliskolla.¹⁵⁵ Myös kuninkaallisen majesteetin esityksissä Ruotsin toimintaa Puolassa selitettiin järjestyksen ylläpitämisellä, Itämeren turvallisuudella ja valvomisella, että puolalaiset noudattivat omia lakejaan. Tilannetta Puolassa kuvailtiin sekasortoiseksi. Olivan rauhan jälkeen Puola jatkoi sotaansa Venäjää vastaan aina vuoteen 1667. Esityksissä Puolan voittoja Venäjää vastaan nostettiin esille eikä jäänyt epäselväksi kumpaa osapuolta sodassa Ruotsi kannatti, vaikka Puolan voitot olivatkin melko rajattuja ja rauhassa Puola joutui myöntymään alueluovutuksiin Venäjälle. Venäjän lisäksi Puolalla oli ongelmana Turkki,

¹⁵⁰ RAP,1664, 305-306: “Pohlniske oväsende togh anno 1661, tå Kongl. Maj:ts ambassade sändes till Franckrijke, mehr och mehr till, och ther var stor liknelse, att andra för sin fördeel och thet hopp, the giorde sigh om Pohlniske Chronan, fomenterade thet samma, ty öfverlades då och skattades vara begge Chronornes interesse likmätigt, att Pohlniske Ständerne måtte erhållas vid sine privilegier och ett fritt konungavahl [...], att Chronorne skulle — i fall Pohland, turberat i sin rätt, sökte Chronornes hielp ock assistence till sin frijheetz conservation — vindare theröfver efter tijdernes och sakernes beskaffenheet sigh emellan concertera“.

¹⁵¹ Tham, 1845, 211-212.

¹⁵² Tham, 1845, 192.

¹⁵³ Jablonowski, 1961, 563.

¹⁵⁴ Norrhem, 2017, 35.

¹⁵⁵ Jablonowski, 1961, 561–562.

kasakat ja tataarit, jotka aktivoituivat jälleen 1670-luvulla hyökäten Puolaan. Kuninkaallisissa esityksissä kerrottiinkin tataarien hyökkäyksestä Puolaan sekä Puolan sisäisistä ongelmista, joissa Ruotsi esitettiin Puolan tukena.¹⁵⁶

Vuoden 1668 valtiopäivillä holhoojahallituksen kerrottiin pitäneen Puolan kanssa hyviä välejä rauhan myötä sekä pyrkineen lähetyksillään auttamaan sitä sen hankalassa tilanteessa, jossa Turkin tukemat tataarit olivat hyökänneet sitä vastaan.¹⁵⁷ Turkkilaisten uhan korostaminen esityksissä olikin mielenkiintoinen ilmiö, sillä samanlaista argumentointia ruotsalaiset käyttivät myöhemmin vuonna 1674 avoimessa kirjeessään Alankomaihin selittäessään liittoutumistaan Ranskan kanssa ja korostaessaan, että sota Euroopassa hyödyttäisi vain Turkkiä, jonka uhka kristikunnalle ja koko Euroopalle oli suuri.¹⁵⁸ Sen uhkaa tuotiin aktiivisesti esille holhoojahallituksen aikana myös rukouspäiväjulisteissa.¹⁵⁹ Turkin esittäminen ulkoisena uhkana kuninkaallisen majesteetin esityksissä legitimoivat kuninkaallisen majesteetin roolia Euroopassa Westfalenin rauhan ylläpitäjänä. Turkki sopi hyvin kuvaan, sillä se oli Euroopan ulkopuolinen ”barbaarinen maa”, joka uhkasi kristikunnan turvallisuutta, jota kuninkaallinen majesteetti pyrki ylläpitämään. Kuninkaallisen majesteetin toimet Euroopassa esitettiin siten suhteessa Turkkiin ja pyrittiin näyttämään, että hän ajatteli vilpittömästi Euroopan parasta vääräuskoista vihollista vastaan. Myös seuraavilla valtiopäivillä kuninkaallinen majesteetti kertoi antamastaan tuesta Puolalle tataareja vastaan ja sitä riivaavissa sisäisissä ongelmissa. Turkin ja tataarien hyökkäys Puolaan esitettiin uhkana koko kristikunnalle ja kuninkaallinen majesteetti olikin vakuuttanut Puolalle avustaan kristikunnan vihollisia vastaan ja lähettänyt Puolaan kuninkaanvaaleihin lakiehdotuksen, että kaikki ulkomaiset ehdokkaat ohitettaisiin ja valtaistuimen ottaisi joku Puolan omasta aatelistosta. Näin Puolan yhtenäisyys palautuisi, jotta se olisi jatkossa valmis kohtaamaan maan ulkoiset viholliset.¹⁶⁰

¹⁵⁶ Jablonowski, 1961, 561, 569–570.

¹⁵⁷ RAP, 1668, 487: “Hvadh konungarijket Pohlen angåhr, såsom dhett nu en tijdh häfver städt uthi ett oroligit tillståndh och så af uthlendsche fiender som inbördes osämia varit nogh anfechtat, så häfver H. K. M:t icke allenast till föllie aff sidste fridzsluth medh ty underhollit, godh vänschap, uthan och genom sine afskickningar sökt att gifva Konungen och heele dhett rijket godhe prof af dhen hugh H. K. M:t häfver haft till att befordra vid alle giörlige tillfällen theas bästa och välståndh, serdeles i anseende till den feigde, med hvilcken christenheetenes fiender, theas naboer, them hafva hootat.”

¹⁵⁸ Hallenberg, 2009, 49.

¹⁵⁹ Widen, 2002, 63.

¹⁶⁰ RAP, 1672, 342: “Hafver Hans Kongl. Maj:t uthi begge desse tillfällen vijst och betygat sin gode vilia att vara på den Chronans bästa och icke allenast i det första försäkrat henne om then hielp och undsättning, som emoot sådane christenheetenes fiender kunde effter tijdernas anskickning fodras, uthan och för den andra orsaken skull skickat en solen legation till det påstående konungavahlet, hvilcket emoot mångens förmodan therhän uhtslogh, att alle främmande blefve förbigångne och een af theas eget Ridderskap tagen och satt uppå then

3.5 Yhteenveto

Kuninkaallisen majesteetin esityksissä näkyi muuttunut suhde Puolaan Kaarle X Kustaan Puolan sodan jälkeen. Maiden välisten vihollisuuksien esitettiin loppuneen ja maiden välillä vallitsevan hyvät naapurilliset suhteet. Muuttunutta suhdetta selitettiin Olivan rauhansopimuksella ja sillä, että rauhansopimuksessa Puola oli luopunut Liivinmaasta sekä vaateistaan Ruotsin kruunuun. Taustalla muutokseen oli kuitenkin myös Puolan heikkeneminen sodan myötä. Kuninkaallisen majesteetin esityksessä heikkeneminen näyttäytyi siinä, että uhkakuvat Puolasta vaihtuivat Venäjään ja Itävaltaan. Puola esiintyi muurina Venäjän ja Habsburgien valtapyrkimyksille. Samalla se toki esiintyi kristityn maailman suojamuurina tataareja vastaan, vaikka Ruotsia nämä eivät varsinaisesti uhanneetkaan. Kuninkaallisen majesteetin esitykset heijastelivatkin Ruotsin muuttunutta ulkopoliittikkaa Puolaan, jossa Puola nähtiin mahdollisena liittolaisena Venäjää vastaan ja jossa Ranskan kanssa pyrittiin siihen, ettei Puola jäisi Habsburgien vaikutusvallan alle. Tietenkin kuninkaallisen majesteetin intressit kätkettiin kuninkaallisissa esityksessä hyväntahtoisuuden alle ja Ruotsin suhde Puolaan esitettiin solidaarisena, kuninkaallisen majesteetin pyrkiessä edistämään Puolan vakautta sekä suojelemaan kuninkaanvaalien järjestämistä Puolan lakien mukaan ilman ulkovaltojen vaikutusta.

4. Uhka idässä - jännitteiset välit Venäjän kanssa Pohjan sodan jälkeen

4.1 Johdanto

Ruotsin ja Venäjän välit olivat jännittyneitä läpi 1660-luvun. Takana oli Pohjan sodan (1655–1661) sivunäyttämönä toiminut Kaarle X Kustaan Venäjän sota (1656–1661), joka oli päättynyt vuonna 1658 solmittuun kolmivuotiseen Vallisaaren välirauhaan. Ruotsi päätyi sotaan Venäjän kanssa, kun Ruotsin eteneminen Puolassa oli aiheuttanut huolta sen naapureissa ja vastoinikäymisten kohdatessa sitä vastaan alkoi muodostua koalitio. Erityisesti Itävalta, joka pelkäsi saavansa Ruotsin Puolassa rajanaapurikseen sekä Tanska ja

konungzlige thron, hvarigenom man förmente, att alle factioner skulle blifvit dämpade och then inbördes enigheten åth er brakt till så mycket starkare mootstånd och värn emot alle uhtvärtes anfall”.

Alankomaat, joille oli tärkeää estää Itämeren monopolisoituminen Ruotsille, ryhtyivät toimenpiteisiin saadakseen Venäjän sotaan Ruotsia vastaan. Venäjälle edullinen tilanne avautui keväällä 1656, jolloin Ruotsin joukot olivat kiinni Puolassa.¹⁶¹ Kaarle X Kustaan Venäjän sota merkitsi, että koko Inkerinmaa ja suuri osa Käkisalmen lääniä joutui Venäjän miehittämäksi. Vaikka aselepo oli lopettanut hetkellisesti sotaisuudet maiden välillä, eivät maiden väliset jännitteet olleet kadonneet minnekään.¹⁶² Vuoden 1660 valtiopäivien aikaan maiden välistä aselepoa oli jäljellä vielä vuosi eivätkä valtiopäivät uskoneet Venäjän haluavan rauhaa. Sotatoimien jatkumista maiden välillä pidettiin todennäköisenä. Syynä maiden jännittyneisiin väleihin ja rauhansopimuksen viivästymiseen olivat maiden hallintojen erilaiset vaatimukset rauhanteossa. Tsaari olisi halunnut rauhanneuvotteluissa Ruotsilta alueluovutuksia.¹⁶³ Kaarle XI:n holhoojahallitus ei ollut valmis alueluovutuksiin, vaan halusi puolestaan sotakorvauksena läänityksiä Venäjältä. Ruotsia kiinnostivat alueet Itä-Karjalassa, Venäjän Lapissa ja Laatokan alueella.¹⁶⁴ Kumpikaan puoli ei halunnut antaa periksi vaatimuksissaan, mutta lopulta Kardisin rauhansopimus solmittiin kesäkuun 21. päivänä 1661.¹⁶⁵

4.2 Barbaarinen Venäjä ja juonitteleva tsaari

Kuninkaallisen majesteetin esitysten ja ulkopoliittisten tilannekatsauksien kuva Venäjästä ei eronnut paljon aikansa yleisestä negatiivisesta Venäjä-kuvasta, jossa Venäjä nähtiin barbaarisena tsaarin tyranniana.¹⁶⁶ Vuoden 1660 valtiopäivien ulkopoliittisessa tilannekatsauksessa sihteeri Eduard Ehrensteen kuvasi Venäjää vaarallisena ja laajentumishaluisena, Ruotsille vihamielisenä maana; Tsaari esitettiin puolestaan aggressiivisena ja kunnianhimoisena juonittelijana, jonka tavoitteena oli laajentaa Venäjää Itämerelle, ja joka ei kaihtanut sopimusten rikkomista tavoitteidensa edistämiseksi. Kaarle X Kustaan Venäjän sodassa Venäjän esitettiin hyökänneen Ruotsiin ilman oikeutusta ja käyttäneen hyväkseen sitä, että Ruotsi oli samaan aikaan sodassa monia vihollisia vastaan. Sen aloittamaa sotaa Suomessa, Virossa, Liivinmaalla ja Inkerinmaalla kuvattiinkin

¹⁶¹ Lappalainen, 1972, 28,

¹⁶² Fahlborg, 1932, 11.

¹⁶³ Fahlborg, 1932,13-14.

¹⁶⁴ Landberg, 1952,125–126.

¹⁶⁵ Carlson 1856, 180-183.

¹⁶⁶ Tarkiainen, 1986, 16.

tyrannimaiseksi murhaamiseksi ja polttamiseksi.¹⁶⁷ Tämä ei poikennut huomattavasti muista aikakauden länsimaisista Venäjää koskevista kuvauksista, joissa se nähtiin yhtä lailla barbaarisena ja tyraniimaisena valtiona, jonka sodankäynti nähtiin jopa aikakautensa mittapuulla julmana. Pelko sen itsevaltaisen, oppimattoman ja pakanallisen ortodoksisen kulttuurin laajenemisesta Itämerelle oli myös varsin yleinen niin protestanttisten kuin katolisten länsimaisten valtioiden piirissä.¹⁶⁸ Venäjän tyranniasta ja sodankäynnistä olikin hyvin kuvaavaa, sillä se vastasi paljolti kuvaa Wienin piirityksestä turkkilaisten toimesta vuonna 1684 ja piti sisällään hyvin samanlaisia kielikuvia murhaamisesta, polttamisesta ja tappamisesta.¹⁶⁹ Kerrottiin sellaisesta “verikylyvystä” ja julmasta tuhoamisesta Liivinmaalla, jota ei ollut ennen nähty maailmassa.¹⁷⁰

Aikalaiskuvauksissa ei ollut myöskään mitenkään ennenkuulumatonta Venäjän barbaarisuuden rinnastaminen edellisessä luvussa mainittuun Turkkiin, jota pidettiin koko kristikunnan vihollisena.¹⁷¹ Samalla Venäjän menestystä ja valtauksia selitettiin vaikeilla ajoilla ja Venäjän pelkuruudella tämän hyökätessä Ruotsia vastaan Ruotsin käydessä sotaa muita vihollisia vastaan. Aikalaiset kuvasivatkin venäläisten sodankäyntitapaa “pelkurimaisena” sen nojattessa suureen ylivoimaan.¹⁷² Ehrensteenin selostuksessa maiden välit eivät olleet menneet Vallisaaren välirauhan myötä parempaan suuntaan. Syynä tähän oli, ettei Venäjä ollut luovuttanut takaisin valtaamiaan provinssseja tai suostunut sotakorvauksiin. Se ei ollut hyväksynyt järkeviä rauhannehtoja, jonka lisäksi se oli vältellyt neuvotteluja ja jättäytynyt tulematta ennalta sovituille neuvottelupaikoille. Lisäksi sen nähtiin pelaavan aikaa valituksilla, protesteilla ja seremonioilla ja viivyttävän rauhansopimuksen tekoa saadakseen itselleen suotuisimmat ehdot.¹⁷³ Tämä ei myöskään poikennut paljolti aikakauden yleisestä Venäjä-kuvasta, vaan venäläisten kanssa käytyä diplomatiiaa kuvattiin yleisesti hankalana

¹⁶⁷ RAP, 1664, 182: “Troligen är dhet, at såsom nu een tidh långh een omätelig ambition hafwer bestijgit Storförsterne af Moschou, hwilken ock denne regerande Storförste hafwer iemwäll förmådt, när Sal. Kgl. Majj:tt i dhet Pohlske kriget inweefwat war, att uthan någon rättin ätigh orsaak oförmodeligen infalla på Kgl. M:tz och Sweriges rijkes landh och provincier, Finn-, Est-, Lif- och Ingermanlandh, dhem medh grufwelige mordh, brandh och tyrannij at förhärkla, hafwandes ock dhen successen uthi Sweriges swäre tidh, tå Kgl. Majj:tt medh så många fiender belädes”.

¹⁶⁸ Tarkiainen, 1974, 58-67; Tengström, 1997, 246–264.

¹⁶⁹ Östlund, 2007, 56.

¹⁷⁰ RAP, 1660, 176.

¹⁷¹ Tengström, 1997, 291.

¹⁷² Tengström, 1997, 244–245.

¹⁷³ RAP, 1660, 182: “Ja, om man skall noga öfwerwäga hans comportemente, så seer dhet så uth, lijka som skulle han till fredh medh Swerige föga lust hafwa [...] lijkwäl hafwer han medh een och annan tergiversation esloignerat sigh ifrån reasonable conditioner, ja offta, att undwijka congresser, undwijkit och declinerat the bestembde och bewilliade tractatzplatzer, föresläendes och emottagandes nye inkastade åter fåfenge beswär, protestationer och ceremonier att dröija tidhen”.

eikä rauhansopimusten rikkomineenkaan ollut mitenkään ennenkuulumatonta. Heidän neuvottelutaktiikoihinsa katsottiin kuuluvan uhkailu, viivyttely ja asian vierestä puhuminen; kompromissipyrkimysten nähtiin vain nostavan venäläisten vaateita.¹⁷⁴ Sopimukset tsaarin valtakunnan kanssa erosivat muiden valtioiden kanssa solmituista traktaateista. Venäjän kanssa tehdyt rauhanvahvistukset olivat kaikki epävarmoja ja voimassa vain toistaiseksi, vaikka niissä puhuttiin ”ikuisesta rauhasta”.¹⁷⁵ Tsaarin uskottiinkin rauhan solmimisen sijaan Ehrensteenin tilannekatsauksessa haluavan vain lietsoa sotaa.¹⁷⁶ Sama narratiivi toistui läpi 1660-luvun valtiopäivien kuninkaallisen majesteetin esityksissä, Ruotsin kerrottiin kaikin keinoin yrittäneen saada sopua Venäjän kanssa, mutta kaikista pyrkimyksistä huolimatta molempia osapuolia miellyttävä ratkaisu oli jäänyt toiveeksi.¹⁷⁷ Vallisaaren rauhan myötä tilanne ei siten ollut juurikaan rauhoittunut, vaan maiden välit esitettiin jännittyneinä, eikä vihollisuuksien leimahtamista käyntiin uudelleen pidetty mahdottomuutena. Tilannekatsaus heijasteli valtaneuvoston keskusteluja välirauhan jälkeen, jolloin valtaneuvostossa pohdittiin, pitäisikö Ruotsin tukea Puolaa Venäjää vastaan näiden välisessä sodassa, ja näin estää Venäjän laajeneminen.¹⁷⁸ Onkin järkeenkäyvää, että suhde Venäjään esitettiin jännittyneenä ja sodanaikaisia julmuuksia ja vääryyksiä pidettiin pinnalla, kun sodan jatkaminen oli yhä varteenotettava mahdollisuus. Salainen valiokunta korosti kuitenkin maltillisuutta ja toivoi holhoojahallituksen pyrkivän rauhaan Venäjän kanssa. Jos tämä ei onnistuisi tulisi Ruotsin pyrkiä liittoutumaan Puolan kanssa tätä vastaan.¹⁷⁹ Huolimatta kuninkaallisen majesteetin esityksen negatiivisesta Venäjä-kuvasta välirauhan jälkeen toivoivat säädyt kuninkaallisen majesteetin hakevan sopua Venäjän kanssa.

4.3 Venäjän sopimusrikkomukset Kardisin rauhan jälkeen

Vuoden 1660 valtiopäivien skeptisistä näkökannoista huolimatta kolmivuotinen aselepo päättyi Ruotsin ja Venäjän väliseen Kardisin rauhaan (1661). Luonteeltaan Kardisin rauha oli kompromissirauha, jossa Venäjä joutui luovuttamaan valtaamansa alueet, eikä Ruotsi saanut haluamiaan sotakorvauksia. Samalla sovittiin miehitettyjen alueiden luovuttamisesta, vapaasta kaupasta ja pakkosiirretyn väestön palauttamisesta.¹⁸⁰ Rauhanehtojen

¹⁷⁴ Tarkiainen, 1974, 46–57.

¹⁷⁵ Tarkiainen, 2022, 165.

¹⁷⁶ RAP, 1660, 183.

¹⁷⁷ RAP, 1660, 158.

¹⁷⁸ Tham, 1845, 43–44.

¹⁷⁹ Tham, 1845, 124.

¹⁸⁰ Landberg, 1952, 126–127

täytäntöönpanosta tulikin haaste, joka työllisti Ruotsin hallintoa lähettiläitä ja diplomaatteja läpi koko alkavan vuosikymmenen.¹⁸¹ Tämä työ näkyi myös kuninkaallisen majesteetin esityksissä. Vaikka niistä saikin kuvan, ettei Kardisin rauhan jälkeen samanlaista uhkaa sodalle maiden välillä enää ollut, ei maiden välien kerrottu normalisoituneen, kuten Tanskan ja Puolan kanssa, vaan esitykset olivat täynnä mainintoja epäonnistuneista neuvotteluista, rajatapaamisista ja kirjeenvaihdosta Venäjän kanssa rauhanehtojen kunnioittamiseen liittyen.¹⁸² Vuoden 1664 valtiopäivillä kuninkaallinen sihteeri Jonas Klingstedt esitteli salaiselle valiokunnalle kuvaavan pitkän aikavälin katsauksen Venäjän ulkopoliittisesta tilanteesta Venäjän kanssa¹⁸³, jonka kantavana teemana oli tsaarin vihamielisyys ja epäoikeudenmukaisuus Ruotsin kruunua kohtaan. Mikään ei siten ollut muuttunut rauhan myötä.¹⁸⁴

Klingstedtin selostuksen tarkoituksena oli pitää perusteellinen läpikatsaus viimeaikaisista konflikteista Venäjän kanssa. Käytännössä Klingstedt kuitenkin esitti samoja argumentteja, mitä valtakunnankansleri De la Gardie esitti kyseisillä valtiopäivillä puhuessaan Venäjää vastaan suunnatun hyökkäyssodan puolesta.¹⁸⁵ De la Gardien mukaan Venäjä oli osoittanut epäluotettavuutensa Kardisin rauhan noudattamisen suhteen ja oli selvää, ettei se ollut luopunut vielääkään haaveistaan Narvan, Tallinnan ja Riian valtaamisesta. Ruotsin olisikin hyvä aloittaa ennaltaehkäisevä sota Venäjää vastaan, kun Venäjä oli vielä sodassa Puolan kanssa.¹⁸⁶ Klingstedtin tilannekatsauksen mukaan Venäjä oli Kaarle X Kustaan sodista lähtien osoittanut Ruotsia kohtaan vain vihollisuutta, rikkonut vilpillisesti maiden välisiä sopimuksia ja toiminut epäkunnioittavasti kuninkaallista majesteettia kohtaan. Mielenkiintoista Klingstedtin tilannekatsauksessa oli, kuinka se lähti jäljittämään suhteita Venäjään aina vuoden 1617 Stolbovan rauhasta saakka. Stolbovan rauhaa glorifioitiinkin tärkeänä maiden välisenä rauhana, jonka olisi pitänyt palauttaa maiden välinen ”ystävyyss” vanhojen kuninkaiden ja tsaarien ajoilta ja sitoa kruunut yhteistä vihollista, eli Puolaa,

¹⁸¹ Tätä käsitelty yksityiskohtaisesti etenkin Fahlborg, 1932, 293–340, Fahlborg 283–313 ja Fahlborg, 1961, 19–91.

¹⁸² Muun muassa RAP, 1664, 303, RAP, 1668, 485 ja RAP, 1672, 341.

¹⁸³ Sekreteraren Klingstedts relation angående Sveriges för-hållande till Ryssland RAP, 1664, 331–351.

¹⁸⁴ RAP, 1664, 331: ”Till en grundeligh underrettelse om den stoore ofoogh, som Tzaren i Muskow haffver tillfogad Chronan Sverige, och dee irringar, som ännu däruthaff endtståå, ähr nödig, att man ifrån begynnelssen uthi korthet låter see den oppsätelige fiendskap, som bemålte Tzar emoth Sverige haffver värckeligen allt ifrån begynnelssen in till denne dagh endeles medh offentlig orätz föröffvande.”

¹⁸⁵ Fahlborg, 1632, 547–548.

¹⁸⁶ RAP, 1664, 142.

vastaan.¹⁸⁷ Tällainen positiivisempi näkemys Venäjästä pohjautui ennen muuta Venäjän heikkouteen 1600-luvun alussa Kaarle IX:n aikaan ja pelkoon, että Venäjän ollessa kaaoksessa Puola käyttäisi tilaisuutta hyväksi ja uhkaisi Ruotsia idästä käsin. Propagandassa Ruotsi näyttäytyi näin hieman paradoksaalisesti Venäjän tärkeimpänä puolustaja Puolaa vastaan.¹⁸⁸ Tosiasiallisesta ystävydestä tuskin voi tuskin kuitenkaan puhua, vaikka Stolbovan rauhan jälkeen Ruotsin ja Venäjän suhteissa vallitsi rauhallisempi aika, joka kesti aina Kaarle X Kustaan Venäjän sodan alkuun saakka. Jo Kustaa II Aadolfin hallintokaudella palattiin vanhaan ajatusmalliin, jossa Venäjä nähtiin aina laajenemishaluisena ja vihamielisenä maana, joka havitteli Ruotsin itäisiä alueita, mikä johti siihen, että sitä vastaan tarvittiin puskurivyöhyke.¹⁸⁹ Muuten kuva venäläisistä ja tsaarista oli Klingstedtin selostuksessa hyvin samanlainen kuin vuonna 1660; Venäläisten toimia Kaarle X Kustaan sodan aikana kuvattiin edelleen raakalaismaisiksi ja tsaari oli epäluotettava tyranni.¹⁹⁰ Klingstedtin mukaan tilanne Vallisaaren välirauhan ja Kardisin rauhan jälkeen ei ollut paljon parempi, vaan Venäjän toimintaa leimasi yhä vilpillisyys ja tyhjät sanat.¹⁹¹

Sen lisäksi, että Kardisin rauha palautti ennen sotaa alueellisesti vallinneen tilanteen, sovittiin siinä vankien vaihdosta ja pakolaisten palauttamisesta maiden välillä.¹⁹² Klingstedtin mukaan venäläiset eivät olleet noudattaneet yhtäkään näistä rauhansopimuksen pääkohdista.¹⁹³ Kaarle X Kustaan Venäjän sodassa koko Inkerinmaa ja suuri osa Käkisalmen lääniä oli joutunut Venäjän miehittämäksi. Ennen sotaa Ruotsi oli pyrkinyt integroimaan yhä tiukempaan otteeseen myös Suomen rajaseutujen ortodoksisista väestöstä. Sota paljastikin Ruotsin harjoittaman käännytyspolitiikan epäonnistumisen. Merkittävä osa alueen ortodoksisesta väestöstä tunsu solidaarisuutta Venäjää kohtaan ja sen joukkojen tullessa rajan yli osa ortodoksisesta väestöstä vannoi uskollisuutta tsaarille ja ryhtyi kapinaan Ruotsin

¹⁸⁷ RAP, 1664, 332: “Hans Kongl. Maj:tt föresatt sigh det fasta uppsåtet att gärna underhålla den vänskap och goda förståndig som haffver varit emilian dess förfäder, dee framfarne Sveriges Konungar samt Tzarens förfäder och det Rysche riket, och till den ände skickade Udde Ödla [...] till Tzaren medh notification om sitt antagne regemente, och sedan medh samptelige Rikzens Rådz råde affärdadhe sine store sänningebudh där hän, icke allenast medh dess confirmation på den evigvarande freden till tollie aff det Stolbovische slutedh, uthan och medh instruction och ordre att opprätta en nährmare och förtrooligare vänskap och förbinda begge potentaternes interesse contra communem hostem, som Pohlandh den tijden var“.

¹⁸⁸ Tarkiainen, 1974,23-24.

¹⁸⁹ Tarkiainen,2022, 255.

¹⁹⁰ RAP, 1664, 334–336.

¹⁹¹ RAP, 1664, 335: “Men så litedh, som Ryssarne tillförende haffve låtit påskijna någon sinceritet att leffva medh Sverige uthi en förtroligh vänskap, så litedh haffva dee och uthi realiteten effterkommit dee pacta, som uthi berörde Kardische fredzfördragh ähre beleffvade”.

¹⁹² Lappalainen, 1972,231.

¹⁹³ RAP, 1664, 336.

kruunua vastaan.¹⁹⁴ Venäjän antaessa periksi Kardisin rauhanneuvotteluissa ja vetäessä joukkonsa pois miehittämältään alueelta venäläisten joukkojen mukana pakenikin joukottain kapinaan ryhtynyttä ortodoksista väestöä peläten kruunun ja luterilaisten kostotoimia.¹⁹⁵ Inkerinmaalta poistui perääntyvien venäläisten joukkojen mukana arviolta 7 500 ihmistä ja Käkisalmen läänistä vielä enemmän. Myös tuhansia luterilaisia katosi Inkerinmaalta.¹⁹⁶ Klingstedtin tilannekatsauksessa tai kuninkaallisen majesteetin esityksissä mitään ortodoksien joukkopaosta ei tietenkään mainittu suoraan tai viitattu, että ortodoksien käännäyttämisen luterilaisuuteen olisi epäonnistunut, vaan korostettiin Venäjän toteuttamia väestön pakkosiirtoja ja luterilaisen väestön käännäyttämistä venäläisten toimesta.¹⁹⁷ Luterilaisten pakkokäännäyttämisenkään ei toki ollut tuulesta temmattua, vaan venäläiset pyrkivät sodan aikana saamaan väestön Ruotsin alueelta puolelleen vannottamalla valan tsaarille perinteiseen venäläiseen tapaan ristiä suutelemalla: kieltäytyminen merkitsi kidutusta tai kuolemaa.¹⁹⁸ Vankien ja pakolaisten palauttaminen nähtiin Klingstedtin esityksessä äärimmäisen tärkeänä kysymyksenä. Tässä tietenkin oli läsnä holhoojahallituksen legitimeetti ja kuninkaallisen majesteetin velvollisuus suojella alamaisiaan. Asia oli tärkeä myös taloudellisesti. Paenneiden talonpoikien mukana menetettiin verotuloja ja heidän hylkäämänsä tilatkin piti asuttaa uudelleen. Ruotsalaisten katkeruutta lisäsi, että venäläisten kerrottiin suorastaan houkutelleen talonpoikia rajan yli.¹⁹⁹ Klingstedtin mukaan kuninkaallinen majesteetti ei voinut jäädä toimeettomaksi, vaan vastoin tahtoaan ortodokseiksi käännäytetyt luterilaiset alamaiset tuli pelastaa.²⁰⁰

Koska Ruotsilla oli rauhansopimuksen pohjalla täysi oikeus vaatia poistuneiden palauttamista, nousi uusi, sitkeä kiistakysymys kaikkien tulevien diplomaattisten neuvottelujen ohjelmaan.²⁰¹ Kardisin rauhansopimuksen mukaan vangit ja pakolaiset olisi pitänyt palauttaa puolin ja toisin, mutta ongelmaksi muodostui Kaarle XI:n holhoojahallituksen ratifiointiprosessissa hyväksymä venäläinen tulkinta, jonka mukaan

¹⁹⁴ Kokkonen, 2002, 102.

¹⁹⁵ Tarkiainen, 2022, 99.

¹⁹⁶ Tarkiainen, 2022, 230.

¹⁹⁷ RAP, 1664, 342–343: “Om fångarnes igen lefrerande anbelangar, haffve Ryssarne under varande stridigheet om dee fångar, som den grekische religionen godhvilligen haffva emottagit, icke velat ställa dem alle till förhör och examen, mycket mindre dem, som omdöpte voro, restituera.”

¹⁹⁸ Lappalainen, 1972, 116–117.

¹⁹⁹ Kokkonen, 2002, 119.

²⁰⁰ RAP, 1664, 343: “Hans Kongl. Maj:tt icke skulle släppa den saken handelöös, efftersom 1) ipsa pietas det krafde, att man dhe arme fångar icke skulle förlåta, som bleffve tvungne ifrån den reena lähran till deras villfarelse.”

²⁰¹ Tarkiainen, 2022, 300.

ortodokseiksi vapaaehtoisesti kääntyneitä ei luovutettaisi takaisin Ruotsiin. Palautuspykälä jäikin lähes merkityksettömäksi valtaosan paenneista ollessa ortodokseja.²⁰² Klingstedtin selostuksen mukaan venäläiset olivatkin huijanneet ruotsalaisia ratifiointiprosessin aikana hyväksymään venäläisen tulkinnan sopimuksesta. Selostuksen mukaan tsaarin lähettiilät olivat väittäneet tullessaan ratifioimaan rauhaa Tukholmaan, että sopimuksen kääntämisessä venäjistä ruotsiksi oli tapahtunut virhe venäläisten tulkinnassa, jonka vuoksi venäläinen tulkinta rauhasta erosi ruotsalaisesta ja asia piti siksi korjata. Venäläiset tsaarin edustajat olivat vedonneet Tukholmassa käänkösvirheeseen ja onnistuneet vakuuttamaan valtaneuvoston siitä, että ruotsalaiset neuvottelijat, jotka olivat parhaillaan Moskovassa, olivat hyväksyneet venäläisen tulkinnan vankien palauttamisesta. Palatessaan takaisin Moskovasta rauhanneuvottelijana ollut Bengt Horn (1623–1672) olikin tilannekatsauksen mukaan todennut, etteivät ruotsalaiset olleet koskaan hyväksyneet venäläistä tulkintaa vankienvaihdosta ja pitäneet kiinni Moskovassa tulkinnasta, että kaikki vangit palautettaisiin. Tässä kohtaa oli kuitenkin jo liian myöhäistä, sillä venäläisten tulkinta sopimuksesta oli jo ratifioitu Tukholmassa.²⁰³ Klingstedtin tilannekatsauksen kuvaa venäläisistä luonnehtikin juonittelevuus ja epärehellisyys. Venäläisten kanssa neuvottelun katsottiin olevan lähes mahdotonta. Vankienvaihdon lisäksi kuninkaallisen majesteetin esityksissä kritisoitiin kaupankäynnin rajoittamista Kardisin sopimuksen vastaisesti. Kardisin rauha sisälsi seitsemän artiklaa kaupasta, jotka olivat edulliset Ruotsille. Ruotsalaiset kauppamiehet saisivat matkustaa minne tahansa koko Venäjällä tekemään ostojaan. Omat kauppiat saattoivat matkustaa kaikkialle tsaarin valtakunnassa, niin Venäjän pohjoisiin osiin Arkangelin suuntaan kuin kauas etelään Astrakaaniin, ja palata tavaroineen Itämeren satamien äärelle Tallinnaan, Narvaan tai Nevanlinnaan. Kaikki esteet poistettaisiin venäläisten kauppioiden käynneiltä näissä kaupungeissa.²⁰⁴ Todellisuus osoittautui kuitenkin tältäkin osaa rauhansopimusta toisenlaiseksi, kuten Klingstedtin selostus suhteista Venäjään osoitti. Venäjän nähtiin rikkoneen suoraan sopimuksia maiden välisestä ”vapaasta” kaupasta nojautuessa kaupankäynnissä edelleen gosteihin ja asettaessa korkeita Ruotsin satamakaupunkeja köyhdyttäviä tulleeja.²⁰⁵

²⁰² Lappalainen, 1972, 278

²⁰³ RAP, 1664, 338–341.

²⁰⁴ Tarkiainen, 2022, 271.

²⁰⁵ RAP, 1664, 341–342: “Emoth den andre huffvudhpunkten haffva Ryssarne uthi lijka mätto pacterne directe violerat, efftersom den förre och vahnlige handelens frijheet allt ifrån dedh Wallisarische stilleståndet haffver endeles varit uppenbarligen hemmat och endeles medh sådane gravationer betungat, att han är därigenom alldeles studzadh och ifrån Kongl. Maj:tz provincier diverteradh vorden, alldenstundh Tzaren i begynnelssen lät förbiuda, det ingen fremmande måtte haffva tillständh att köpa någre vahror aff andre Rysche köpmän, än aff

Ruotsia loukkasi Venäjän vanha kauppaperinne, jossa tsaari piti itsellään Venäjän rajojen sisällä etuosto-oikeuden kaikkeen kotimaiseen ja ulkomaiseen kauppatavaraan. Venäjällä tsaari oli talouselämän herra ja rikkaat kauppamiehet – gostit – olivat hänen orjiaan, joita erityinen kauppaprikaasi valvoi.²⁰⁶ Valtiopäivillä valitettiin, ettei kauppa ollut vapautunut mitenkään sillä tavalla kuten Kardisin rauhassa oli sovittu, vaan siihen oli Venäjällä edelleen yksinoikeus gosteilla. Kaupan vapautta ei saavutettu, sillä gostit eivät halunneet, että ruotsalaiset tulisivat Venäjälle, ostaisivat maan tuotteita ja kuljettaisivat ne länteen Itämeren äärelle lamauttaen kaupan Arkangelissa. Derivaatio toki oli Ruotsin pyrkimyskin ja määrittävä tekijä maan kauppapolitiikassa 1600-luvulla.²⁰⁷ Siksi Venäjä nosti vientitullinsa hyvin korkeiksi, 20–26 prosenttiin tavaroiden arvosta. Kun vuosina 1673–1674 Venäjällä vierailut Ruotsin lähetystö valitti korkeista tulleista ja huomautti, että tullien piti molemmin puolin olla saman korkuiset, vastasivat venäläiset nokkavasti, että Ruotsilla oli mahdollisuus nostaa omat tullinsa vaikka 30 prosenttiin, niin että ne vastaisivat venäläisiä.²⁰⁸

Miten siis pyrittiin vastaamaan tilanteeseen, jossa Venäjän nähtiin pelaavan aikaa takertumalla pinnallisuuksiin ja antamalla tyhjiä lupauksia pyrkimättä mitenkään rauhanehtojen noudattamiseen?²⁰⁹ Vastauksena esitettiin Klingstedtin selostuksessa asetet ja joukkojen lähettäminen rajalle. Esitettiin, että sota olisi parempi vaihtoehto, kuin silloinen tilanne, jossa kuninkaallisen majesteetin alamaiset joutuivat elämään vankeudessa Venäjällä ja Baltian kauppakaupungit kuihtuivat.²¹⁰ Venäjän tilaa kuvattiin heikoksi ja esitettiin, että kuninkaallinen majesteetti voisi vain lähettää rajoille muutaman sotilasyksikön ja saisi kaikki vaatimuksensa läpi. Venäjää kerrottiin uhkaavan Puolan lisäksi kasakat ja tataarit, sen puolustusta kuvailtiin myös heikoksi ja Moskovan puolustuksen kuvailtiin koostuvan maksimissaan 3000 streltsistä.²¹¹ Toisin sanoen tilanne oli otollinen. Ajatusta sodasta

hans egne göster, hvarmedh han ville draga profijten aff heele handeln till sigh allena. Och sedan det förbudh [...], haffver han alla dee vahror, som föres till Sverige, medh en ovahnligh tull till 10 procento öffver den förre föruthan åthskillige andre durchfahrts tullar till störste prsejuditz aff commerciernes frijheet således belastadt, att Kongl. Majj:tz städer på den sijdan, som uppå den Ryske handeln ähre funderadhe icke förmå den samma vijdare att idka, uthan måste därigenom gå till grundh och blifva ruineradhe”.

²⁰⁶ Tarkiainen, 2022 256.

²⁰⁷ Tarkiainen, 2022, 257.

²⁰⁸ Tarkiainen, 2022 272.

²⁰⁹ RAP, 1664, 348.

²¹⁰ RAP, 1664, 343–344.

²¹¹ RAP, 1664, 347–348: “I medier tijdh förnam Hans Kongl. Majj:tt af Berners giorde rapport [...], att Hans Kongl. Majj:tt nästan otviffvelakteligen kunde bringa Tzaren till billigheet, efftersom Rysserne då voro stadde uthi ett sådant tillståndh, att dee gärna all vidlyfftigheet medh Chronan Sverige skulle undvijka, alldenstundh 1.

Venäjän kanssa oli pyöritelty valtaneuvostossa jo 1660-luvun alusta lähtien ja se oli kerännyt merkittävää kannatusta. Muun muassa valtakunnankansleri De la Gardie oli myötämielinen ajatukselle, että oltaisiin vähintään lähetetty joukkoja Venäjän rajalle osoittamaan, että Ruotsi oli asian suhteen tosissaan. Tilanteen ajateltiin olevan otollinen Venäjän ollessa sodassa Puolan kanssa ja sisäisten levottomuuksien uhatessa sitä. Kuitenkin enemmistö pelkäsi voimansoituksen rajalla kärjistävän tilannetta sotatoimiin; lisäksi raja-aatelin uskottiin olevan sotaa vastaan ja kaupankäynnin Venäjän kanssa uskottiin olevan tuottoisaa pitkässä juoksussa sen hankaluuksista huolimatta.²¹² Kuninkaallisen majesteetin esitykset heijastelivat näitä jännitteitä. Sodan kannattajien mielestä diplomatia Venäjän kanssa oli turhaa ja ainoa asia, millä venäläiset saatiin tottelemaan, olivat aseet.²¹³ Venäjä kävi yhä sotaa Puolan kanssa ja tataarit aiheuttivat ongelmia.²¹⁴ Ajateltiin, että Ruotsin tulisi hyödyntää Venäjän sekavaa tilannetta, solmia liitto Puolan kanssa ja pakottaa Venäjä neuvottelupöytään. Myös liittoutumista Turkin ja tataarien kanssa Venäjää vastaan pidettiin pöydällä.²¹⁵ Kuninkaallisen majesteetin esityksissä tällaisia mahdollisuuksia ei tietenkään mainittu, vaan Turkki ja tataarit kuvattiin kristikunnan ja siten myös kuninkaallisen majesteetin vihollisina. Kuninkaallinen majesteetti pyrittiin esittämään muutenkin rauhanajajana kristittyjen, joten sodan ajaminen Venäjää vastaan Turkin tuella ei sopinut kuvaan – tämä ei toki tarkoittanut, etteikö Ruotsi voisi hyödyntää ”barbaarien” hyökkäyksen luomaa tilaisuutta. Sota Venäjän kanssa jäi kuitenkin lopulta valtaneuvostossa vähemmistön toiveeksi, kun liittoa Puolan kanssa oli hankala realisoida ja salaisessa valiokunnassa vuoden 1668 valtiopäivillä papisto ja porvaristo tyrmäsivät ajatuksen diplomatian jatkamisesta sotatoimin täysin vedoten holhoojahallituksen ajalle yleisellä tavalla siihen, että kuninkaallisen majesteetin pitäisi keskittyä säilyttämään rauha.²¹⁶

hade en secret correspondent i Muskow sagt till Berner, att där Hans Kongl. Maj:tt ville sända någre regementer till gräntzen, skulle Hans Kongl. Maj:tt därigenom kunna bringa uthaff dem allt det Hans Kongl. Maj:tt desidereradbe och att Nassokin hade igenom sin skriffvelse giffvit Tzaren det rådet, att han inga flere fiender skulle draga sigh på halssen, alldenstundh Pohlen sökte att animera Sverige till krich emoth Muskow; 2. grasseradhe dee Baskirker och Kolmucke Tartare uthi deres landh allt till Nisinogrod; 3. voro tiender kombne ifrån Öffverste Struss, att Chrimische Tartaren och Cossakerne voro gångne tillsamman öffver Niepern och togo deres marche recta till Muschow; 4. hadhe Ryssarne för den tiden ingen starkare militie än 3000 strelitzer, som då voro i Muskow, och måste alla dagar stå på vakt, bliffvandes ifrån den ene orten till den andre omväxladhe, iblandh hvilke och många unga pojkar funnes; 5. haffva elliest åthskillige sagdt, att nu voro den lyckelige tiden, som Hans Kongl. Maj:tt i Sverige kunne sigh betiäna till att vinna allt uthaff Tzaren igenom det man skulle vija vapnen.”

²¹² Tham, 1845,208–211.

²¹³ Fahlborg,1932, 334.

²¹⁴ Lappalainen, 1972,231.

²¹⁵ Fahlborg,1961,73–77.

²¹⁶ Fahlborg, 1961, 48–49

Huolimatta Klingstedtin ja De la Gardien yrityksestä puhua säätyjä puolelleen eivät säädyt nähneet tsaarin sopimusrikkomuksia tarpeeksi suurena syynä aloittaa sotaa, vaikka kuninkaallisella majesteetilla olisikin ollut oikeutettu syy siihen, vaan asia pyrittiin ratkaisemaan jatkossakin rauhanomaisin keinoin.²¹⁷ Salaisen valiokunnan mietinnössä esitettiin toive neuvottelujen jatkamiseen, vaikka samalla korostettiin, että Ruotsin eduista ei saanut tinkiä. Jos tilanne kärjistyisi sodaksi, olisi kuninkaallisella majesteetilla säätyjen täysi tuki ja säädyt tekisivät tarvittavan valtakunnan turvallisuuden vaalimiseksi.²¹⁸ Valtakunta palautui vielä Kaarle X Kustaan sodista eivätkä Ruotsin puolustukset Itärajalla olleet muutenkaan riittävät, kuten sodassa Venäjää vastaan oli käynyt ilmi.²¹⁹ Kuvaavaa on, että vuoden 1668 valtiopäivillä tilanteesta Venäjän kanssa tyydyttiin kertomaan kuninkaallisen majesteetin esityksessä, että välit Moskovan olivat kärjistyneet äärimmilleen, mutta kuninkaallinen majesteetti oli pitäytynyt poissa sotavalmisteluista säätyjen neuvosta ja pyrki neuvotteluihin rajalla muistuttaen maiden välisestä sopimuksesta.²²⁰ Näin esityksissä haluttiin korostaa, että kuninkaallinen majesteetti kuunteli alamaisiaan ja piti näiden toivetta rauhasta arvossa. Huolimatta kuninkaallisen majesteetin esitysten vakuuttelusta säädyille, että kuninkaallinen majesteetti teki kaikkensa jännittyneen tilanteen ratkaisemiseksi Venäjän kanssa, ei tilanne parantunut kuitenkaan merkittävästi vuosikymmenen mittaan. Esityksissä läpi vuosikymmenen viesti Venäjältä pysyi melko samana; Venäjä ei toteuttanut sovittuja rauhanehtoja ja diplomatia sen kanssa oli vaivalloista sen kieltäytyessä keskustelemasta rauhanehtojen täytäntöönpanosta. Kuninkaallinen majesteetti toki pyrki yllä hyviä naapurillisia suhteita ja välttämään provokaatioita, mutta Venäjä jatkoi provosoimistaan ja vältteli neuvotteluja. Samat ongelmat jatkuivat aina vuosien 1672 ja 1675 valtiopäiville saakka, vaikka vuosikymmenen vaihteessa tulevaisuutta maiden välillä kuvattiinkin hieman kirkkaampana ja maiden hyvien naapurillisten suhteiden kerrottiin olevan jopa palautettavissa.²²¹

²¹⁷ Fahlborg, 1932, 550.

²¹⁸ Tham, 1845, 464.

²¹⁹ Lappalainen, 1972, 294.

²²⁰ RAP, 1668, 485: "The tvister och irringar, som vidh förre Rijkzdagh på Tzarens sijdha i Muskou voro upkompe och aff så vichtige omständigheeter bestodo, att någon större vidlöftighet tå syntes kunna befahras, hafva fuller förorsakat H. K. Mit att effter Ständernes trogne inrådande sättia sigh på then sijdan i någon krijgzberedning."

²²¹ RAP, 1672, 341: "Hans Kongl. Maj:t icke häfver velat sigh betiäna af Tzarens obestånd vidh sist upväxte rebellion uthi Astracan till någon sin fördeel, sampt therhoos sport flere tekn af en godh naboskap, häfver begynt att visa så mycket större hugh att sätta sigh medh Hans Kongl. Maj:t i godt förstånd igen, Hans Kongl. Maj:t fattar theraf godt hopp [...], att inbördes vänskapen och förtroende må blifva fullkomligen återstält och stadfäst."

4.4 Yhteenveto

Kuninkaallisen majesteetin esitysten sekä Ehrensteenin ja Klingstedtin tilannekatsausten antama kuva suhteesta Venäjään poikkesi merkittävästi muista maista annetusta kuvasta. Siinä missä jännitteet muiden entisten vihollisten kanssa pääasiallisesti normalisoituivat sodan jälkeen, pysyi kuva Venäjästä edelleen synkkänä - mitä se toki muidenkin aikalaislähteiden mukaan oli. Maiden välillä ei katsottu vallitsevan hyviä naapurillisia suhteita, kuten muiden Ruotsin naapurien välillä, vaikkakin ne olivat kuninkaallisen majesteetin esitysten mukaan täysin palautettavissa; muihin ulkosuhteisiin verrattuna olikin suhteet Venäjään oikeastaan kuninkaallisen majesteetin ainoa epäonnistuminen, jota ei esitetty diplomaattisena voittona. Syynä maiden välisiin huonoihin suhteisiin ei kuitenkaan ollut kuninkaallinen majesteetti, vaan tyrannimainen ja juonitteleva tsaari, joka pyrki provosoimaan kuninkaallista majesteettia eikä kunnioittanut rauhansopimuksia. Sodan uhka ja jännitteet maiden välillä oli keskeinen osa kuninkaallisen majesteetin esityksiä. Kuninkaallisen majesteetin esitykset heijastelivat holhoojahallituksen, valtaneuvoston ja salaisen valiokunnan keskusteluja voimatoimien käytöstä Venäjää vastaan. Yleinen kuva niissä oli, että Venäjän sopimusrikkomusten takia kuninkaallisella majesteetilla oli oikeudenmukainen syy aloittaa sota Venäjää vastaan ja muutaman sotilasosaston avulla Ruotsi pystyisi pakottamaan sisäisten ongelmien kanssa painivan Venäjän kaikkiin vaatimuksiinsa. Tarpeen tullen holhoojahallituksella olisi siten ollut perustelut valmiina hyökkäyssodan aloittamiselle Venäjää vastaan.

5. Englanti ja Alankomaat - taistelu Itämeren kaupankäynnistä

5.1 Johdanto

Tässä luvussa käsittelen ulkopoliittista kuvaa merivalloista - Alankomaista ja Englannista. Molemmat olivat Ruotsille elintärkeitä kauppakumppaneita. Kuninkaallisen majesteetin esityksissä suhteita Alankomaihin ja Englantiin käsiteltiin usein rinnakkain. Alankomaat ja Englanti lukeutuivat 1600-luvulla tärkeimpien merivaltojen joukkoon ja niiden vaikutus ulottui Itämerelle saakka. Alankomaiden kaupallinen asema Itämerellä oli vahva ja se oli Ruotsin merkittävin kilpailija Itämeren kaupankäynnissä. Alankomaat ei ollut pelkästään

vaurain varhaismoderni yhteiskunta, vaan se oli myös yksi 1600-luvun johtavista suurvalloista.²²² Alankomaiden merenkulku hallitsi kauppaa ja sen maailmanlaajuinen kauppa käytti hyväkseen siirtomaavallan tarjoamia mahdollisuuksia Itä-Intiassa ja Atlantilla. Euroopassa alankomaalaiset alukset kuljettivat viljaa eteläiseltä Itämereltä, rautaa, kuparia ja tervaa Ruotsin valtakunnasta, suolaa Välimereltä ja silliä Pohjanmereltä.²²³ Alankomailla oli hegemonia kaupankäynnissä ja se pyrki pitämään kaupankäynnin merellä mahdollisimman vapaana.²²⁴ Verrattuna Ruotsiin ja Englantiin Alankomaat ajoi siten varsin liberaalia kauppapolitiikkaa. Alankomaat ajoi kauppapolitiikkaa, jossa se näki, että sen laivoilla ja rahdilla oli oikeus kulkea neutraaleina vapaasti kohteeseensa mahdollisesta sotatilasta huolimatta. Baltia ja Skandinavia olivat Alankomaille elintärkeä, mutta ongelmallinen kauppa-alue. Kaikki valtiot eivät tätä hyväksyneet ja muun muassa Ruotsi ja Englanti solmivat useita sopimuksia, jossa kyseinen periaate hylättiin.²²⁵ Alankomaat oli riippuvainen Baltian tapulituotteiden, kuten viljan ja hampun, tuonnista Etelä-Itämereltä sekä laivaston kannalta tärkeiden tervan ja puun tuonnista muun muassa Ruotsista.²²⁶ Sen näkökulmasta Ruotsi, joka hallitsi merkittävää osaa Itämeren rantaviivasta, uhkasi Itämeren voimatasapainoa - *Kaarle X Kustaan Tanskan sodan* aikana Alankomaat olivatkin asettuneet tukemaan Ruotsin sijaan Tanskaa ja estäneet Tanskan totaalisen tappion.²²⁷ Alankomaiden tavoitteena läpi 1600-luvun olikin, ettei mikään hallitsija saisi ylivaltaa Itämeren kaupankäynnissä ja että tullit alueella pysyisivät mahdollisimman alhaisina.²²⁸

Englannin ja Tukholman väliset yhteydet olivat hyvin tuoreita verrattuna Ruotsin suhteisiin Alankomaihin, mutta niillä oli silti suuri merkitys 1660-luvulla.²²⁹ Englannin Itämeren kaupan nopea laajentuminen vuoden 1650 jälkeen toi Englannin läheiseen kontaktiin Ruotsin kanssa. Syynä tähän oli Englannin nopeasti kasvava taloudellinen potentiaali ja kysyntä Ruotsin vientituotteille – pääasiassa raudalle, mutta myös tervalle ja puulle, jotka olivat tärkeitä tuotteita laivanrakennuksessa ja huollossa. Samalla Englantia kiinnostivat Ruotsin hamppu- ja pellavasatamat Riiassa ja Narvassa. Ruotsi pyrkikin ohjaamaan Englantia käymään Venäjän-kauppaansa Vianmeren sijaan Itämerellä omista satamissaan. Englantia

²²² Hannula, 2023, 2.

²²³ Hannula, 2023,3.

²²⁴ Wallerstein,2011, 69–70.

²²⁵ Luard, 1992, 317.

²²⁶ Hannula, 2023, 3–4.

²²⁷Lundkvist, 1973, 32–33.

²²⁸Lundkvist, 1973, 33.

²²⁹ Åström, 1962, 23.

ja Ruotsia yhdisti myös näiden pelko ja kateus Alankomaita ja sen kauppamahtia kohtaan. Maiden yhteisenä intressinä olikin Alankomaiden vaikutusvallan vähentäminen Itämerellä.²³⁰ Tätä ei ollut kuitenkaan yksinkertaista toteuttaa, sillä Alankomaat olivat Pohjois-Euroopan kaupankäynnin keskus ja suuri osa Ruotsinkin viennistä Itämeren ulkopuolelle tapahtui Alankomaiden laivojen kautta. Kilpailusta huolimatta Ruotsi oli siten riippuvainen Alankomaista ja sen kauppalaivastosta.²³¹

5.2 1660-luvun alku - Englannin restauraatio ja Pohjan sodan jälkipuinti kuninkaallisissa esityksissä

Vuoden 1660 toisilla valtiopäivillä kuninkaallisen majesteetin esityksessä sekä sihteeri Eduard Ehrensteenin valtiopäivien ulkopoliittisessa tilannekatsauksessa suhde Englannin kruunuun nähtiin potentiaalisena ja Englannin kanssa haluttiin pyrkiä läheisempiin suhteisiin. Ruotsi oli jo aikaisemmin 1650-luvulla pyrkinyt hakemaan Oliver Cromwellin Englannista liittolaista Alankomaita vastaan.²³² Englannin ja Ruotsin edut sulautuivat protektoraatin aikana yhteiseen haluun pakottaa hollantilaiset pois Baltian kaupasta. Uutta innostusta tätä suunnitelmaa kohtaan oli myös vuoden 1660 jälkeen. Englannin restauraation (1660) jälkeen tilanne Englannissa kuitenkin muuttui Kaarle II:n palatessa valtaistuimelle. Restauraatoin myötä Euroopan hallitsijat lähestyivätkin Kaarle II:n hakien tästä liittolaista - mukaan lukien Ruotsin kilpailijat Tanska ja Alankomaat. Myös Ruotsi pyrki hakemaan Kaarle II:n Englannista liittolaista. Rasitteena Ruotsilla oli kuitenkin aiemmat neuvottelut Cromwellin hallinnon kanssa.²³³ Englantia kuvattiin jopa potentiaalisesti Ruotsin parhaimpana liittolaisena. Syinä tähän mainittiin maiden yhteiset tavoitteet sekä mahdollisuudet kaupankäynnissä. Maita yhdistäväksi seikaksi mainittiin myös maiden yhteinen protestanttinen maailmankatsomus. Tilannekatsauksessa maalattiinkin kuvaa Englannista luontaisena liittolaisena ja korostettiin yhteensitovia tekijöitä maiden välillä - niin maantieteellisiä kuin uskonnollisia.²³⁴ Tilannekatsauksessa haluttiin myös ottaa kantaa Englannin restauraatioon ja etäisyyttä Cromwellin protektoraattiin. Maiden suhteiden

²³⁰ Fahlborg,1932, 39–42.

²³¹ Glete,2002, 167–168.

²³² Åström, 1962, 104.

²³³ Fahlborg,1932, 54–56.

²³⁴ RAP,1660,180: "Hwadh Engelandh anbelangar, så är dhet rijket fuller så belägit och till sin heemstat så wäll som uthi gemeene wäsendet beskaffat och bör af sådane maximer föras, att dhet medh Swerige dhen säkraste wänskapen pläga kunde, emedan desse twenne rijken så långt ifrån hwar andre situerade äro, att the sällan hwar andre skada och reeta, men doch af dhen natur på begge sijdor och ther hoos liggande grannar, att the hwar andre mykit gagna kunde."

kukoistamiseen ja Englanti-kuvan paranemiseen esitetäänkin kuninkaallisissa esityksissä vaikuttaneen erityisesti Kaarle II:n ja Stuart dynastian paluu Englannin valtaistuimelle.²³⁵ Esityksessä haettiin eroa protektoraatin aikaisiin läheisiin väleihin vaikenemalla aikaisemmasta yhteistyöstä ja kertomalla säädylle, kuinka kruunujen väliset suhteet olivat menneet parempaan suuntaan Kaarle II:n palatessa valtaistuimelle. Aikaa ennen restauraatiota luonnehdittiin sekasortoiseksi ja Englantia kuvattiin sisäänpäin kääntyneeksi. Cromwellin valtakauden tai Englannin tasavaltaan ei suorasti viitattu esityksissä missään kohtaa, mutta aikaa ennen Kaarle II nousua valtaan kuvailtiin pimeäksi ja kaoottiseksi.²³⁶ Restauratiota edeltäneen ajan kuvaaminen synkäksi on mielenkiintoinen valinta, sillä huolimatta Englannin sekasorrosta oli Ruotsilla 1650-luvun aikana ollut varsin hyvät välit Cromwellin Englantiin. Pietari Brahe oli muun muassa 27. päivä maaliskuuta 1657 suositellut liittoutumista ja kauppasopimusta maiden välillä - vastineeksi siitä, että Cromwell olisi pitänyt meritiet auki ja auttanut Ruotsia taloudellisesti olisi Ruotsi antanut tukensa Cromwellille Espanjaa ja Alankomaita vastaan.²³⁷ Vielä vuoden 1660 aikaisemmillä valtiopäivillä ennen Kaarle II nousua valtaan Cromwellin protektoraattia oli muisteltu hyvässä valossa.²³⁸ Kuitenkin restauraation jälkeen suhtautuminen Cromwelliin muuttui. Ennen restauraatiota erityisesti Englannin sisäisten konfliktien sekä korruption kerrottiin hankaloittaneen maiden suhteita. Suhteita Englannin kanssa oli ollut hankala pitää yllä, kun hallitsijasta ei ollut täyttä selvyyttä. Kuninkaan paluuta kuvattiinkin tärkeänä vedenjakajana maiden suhteiden kehittymisessä ja Ruotsin kerrottiin heti restauraation myötä lähettäneen suurlähettilään onnittelemaan kuningasta valtaistuimelle palaamisestaan ja ilmaisemaan Ruotsin halun maiden väliseen tiiviimpään yhteistyöhön.²³⁹ Kuninkaan paluuta kuvailtiin Jumalan armona ja monarkian paremmuutta korostettiin verrattuna Cromwellin protektoraattiin.²⁴⁰ Tämä ei

²³⁵ RAP, 1660, 158.

²³⁶ RAP, 1660, 180: "Men så hafwer dhen nationen nu så lenge medh inbördes oroo warit turberat att, såsom skee plägar i innerlig oenigheet [...] så att ganska fåå uthlendske hafwa weetat hwem ther medh säkerheet förestodh regementet eller medh hwem man skulle ther tractera, och fördenskull på lychtenne liten reflexion dher på kunnat".

²³⁷ Norrhem, 2013, 117–118.

²³⁸ RAP, 1660, 182: "Medan den gamble H. Protecteuren Olivier ännu lefde, som war een Herre af förståndh och förfarenheet, iämwäll och bekymbersam om det gemeene och Evangeliske wäsendet, gaf han Kongl. Majj:tt den tancka om sigh, att han skulle behierta närvarande tijders tillståndh och willia sigh derföre sättia i närmare wänskap medh Kongl. Majj:tt."

²³⁹ RAP, 1660, 181.

²⁴⁰ RAP, 1660, 306: "Aldenstundh nu Sveriges Konungar altijdh hafva underhållit med Konungarne alf Stora Britannien een god och beständig wänschap, och then nu regerande Konungen straxt vid sin återkomst till regementet lät moth Kongl. Majj:ts då uthi Engeland varande betiente märekia sigh vara bejnägen till att reassumera och cultivera den gamble wänschapan och stifta ett närmare förtroende med Sverige, ty fan Kongl. Majj:t för nödigt att anno 1661 hedra Konungen aff Stora Britannien med een extraordinarie ambassade och

kuitenkaan näkynyt esimerkiksi valtaneuvoston keskustelussa Englannista, jota väritti vielä restauraation jälkeenkin skeptisyys, eikä itsekeskeistä ja sisäisesti ristiriitaista Englantia pidetty luotettavana liittolaisena, vaikka sen tärkeys kauppakumppanina tunnustettiin.²⁴¹

Kuninkaallisten esitysten antama kuva Alankomaista oli puolestaan kaikkea muuta kuin yksiselitteinen. Kuvaa Alankomaista voisi kuvailla verraten neutraaliksi, mikä ei ole ihmeellistä, sillä huolimatta maiden välisestä yhteistyöstä ja keskinäisriippuvuudesta olivat maiden kauppapoliittiset tavoitteet varsin erilaisia. Ruotsi pyrki kaupankäynnin monopolisointiin ja harjoitti protektionistista kaupankäyntiä samalla kun Alankomaille kaupankäynnin vapaus oli ensisijaisen tärkeää. Kuvaa Alankomaiden ja Ruotsin väleistä painoivatkin kauppapoliittiset intressit. Ruotsi halusi ohjata esimerkiksi Venäjän kaupan Itämerelle samalla, kun Alankomaat oli ajatusta vastaan - Alankomaille oli tärkeä pitää tullit mahdollisimman alhaisina, samalla kun tullimaksut olivat tärkeä tulonlähde Ruotsille.²⁴² Maiden suhteita värittivät lisäksi vastahakoisuus ja eturistiriidat. Viime sotien aikana Alankomaat olivat tulleet tehokkaasti Ruotsin valloitus suunnitelmien eteen ja pakottaneet Ruotsin merkittäviin myönnytyksiin kaupankäynnin suhteen. Tämän lisäksi Alankomaat olivat terrorisoineet Ruotsin siirtokuntia Etelä-Afrikassa.²⁴³

Suhde Alankomaihin esitettiinkin kuninkaallisen majesteetin esityksissä jännitteisenä ja sen osuudesta Pohjan sodassa ja Tanskan avustamisessa muistutettiin. Sodassa Alankomaat olivat tukeneet tuolloin Ruotsin vihollisena ollutta Tanskaa ja saadakseen Alankomaat ulos sodasta oli Ruotsi joutunut myöntämään Alankomaille kaupankäyntiin liittyviä etuja Itämerellä ja solmimaan rauhanneuvotteluissa Ruotsille epäedullisen Elbingin traktaatin. Epäedullinen rauhansopimus ja sen pykälät kummittelivatkin kuninkaallisissa esityksissä ja ne esitettiin esteenä luottamuksellisille suhteille maiden välillä.²⁴⁴ Erityisesti Elbingin traktaattia (1656) ja siihen liittyviä täydennyksiä pidettiin esteenä maiden välisille hyvälle suhteille. Traktaatissa vaadittiin useita muutoksia, ennen kaikkea alhaisempia tulleja ja takeita siitä, että alankomaalaisia aluksia ei syrjittäisi Ruotsin satamissa. Kaarle X Kustaan kuoleman jälkeen vuonna 1660 solmituissa rauhansopimuksissa Ruotsin hallitus ratifioi lopulta Elbingin

genom densamma först gratulera honom hans lyckelige restitution till regementet igen, och sedan acceptera och till ända föra then reda föreslagne och påbegynte commercietractaten.”

²⁴¹ Tham, 1845, 155-156.

²⁴² Åström, 1962, 104.

²⁴³ Tham 1845, 155-156.

²⁴⁴ RAP, 1660, 172-173.

traktaatin. Tämä sopimus täytti Alankomaiden tavoitteet uusimalla vuoden 1640 hollantilaisruotsalaisen sopimuksen ja takaamalla, että Ruotsin kuninkaan vuonna 1645 käyttöön ottamaan tariffiluetteloon ei tehtäisi Alankomaiden kannalta kielteisiä muutoksia.²⁴⁵ Traktaatissa kävivät hyvin ilmi maiden erilaiset kauppapoliittiset tavoitteet. Se oli Ruotsin kannalta ongelmallinen, sillä se vei Ruotsilta tullituloja.²⁴⁶ Lisäksi vuodesta 1645 lähtien Alankomaat olivat keränneet “veilgeldiksi” nimettyä tullia kaikista tavaroista, jotka kulkiivat Itämereltä alankomaalaisten satamien kautta.²⁴⁷

Suhde Alankomaihin esitettiin kiistoista huolimatta verrattain rauhallisena eikä maiden välillä esiintynyt juurikaan vihollisuuksia; joitain häiriötekijöitä ja ikävyyksiä mainittiin olleen, viitaten Pohjan sotaan ja Alankomaiden Tanskalle antamaan tukeen, mutta niiden kerrottiin olleen “Ruotsin vihollisten” aikaansaannosta.²⁴⁸ Vihollisilla viitattiin tässä tapauksessa Tanskaan, Brandenburgiin ja keisariin. Tilannekatsauksessa nähtiinkin, että kun “Tanskan pelkuruus” oli viimein Kööpenhaminan rauhan myötä päättynyt, pystyi Ruotsi rakentamaan myös Alankomaihin luottamuksellisia suhteita.²⁴⁹ Mielenkiintoista oli myös tapa millä esityksissä viitattiin Alankomaihin. Verrattuna esimerkiksi Englantiin oli sävy huomattavasti arkisempi eikä pitänyt samoja juhlallisia ja hallitsijan pyhyyttä ja korkea-arvoisuutta korostavia termejä, mitä liitettiin Englannin ja Ranskan hallitsijoihin. Monissa monarkioissa väheksyttiin Alankomaiden hallintorakennetta ja sen ajateltiin muun muassa vaikuttavan negatiivisesti sodissa. Syynä maiden ongelmallisiin väleihin pidettiin siten Tanskaa ja Alankomaiden osallistuminen Pohjan sotaan Ruotsia vastaan laitettiin sen aikaansaannokseksi. Alankomaiden tuen esitettiin olleen voimakasta ja syynä siihen, että rauhansopimuksen solmiminen Tanskan kanssa kesti.²⁵⁰ Maiden suhteita kuvasikin hyvin se,

²⁴⁵ Hannula, 2023, 68–69.

²⁴⁶ Landberg, 1952 89–90 ja Fahlborg, 1932, 50. Elbingin traktaatti solmittu syyskuussa 1656. Ruotsille traktaatti tarkoitti, että tulleja tuli laskea vuosien 1640 ja 45 tasolle. Jos tulleja haluttiin syystä tai toisesta korottaa, koski korotus samassa määrin ruotsalaisia kuin hollantilaisia. Poikkeuksena olivat erityisille privilegiolla varustetut ruotsalaiset henkilöt ja yritykset. Ruotsissa tärkeimmät kauppatavarat kulkiivat kauppakomppanian kautta, jonka ruotsalaiset katsoivat olevan poissuljettu traktaatista. Alankomaat vaativatkin myöhemmin täydennyksiä sopimukseen jotta myös kauppakomppanian kautta kulkevat tuotteet saataisiin mukaan sopimukseen.

²⁴⁷ Fahlborg, 1932, 49.

²⁴⁸ RAP, 1660, 173: “I medier tijdh är effecten af förbemelte förlikning utheblifwen och så lenge in suspenso till dess Danske freden wardt ratificerat, effter hwilckens fullkomligheet Generalstaterne sin Legat hijt sände [...] commercier, handell och wandell medh den staten åther upprättat och på frij footh satt. Hwar på den Hollendsche machten, så till lands som till siöss, hwilken i denna krijgztijdh Danmarck een så märckelig hielp och bijståndh giordt hafwer, är till Nederland åther hemgången, och alt på alle sijdor satt i ett roligt ståndh igen”.

²⁴⁹ RAP, 1660, 158.

²⁵⁰ RAP, 1660, 172: “Medh dhe Herrar Generalstaterne af dhe föreenadhe Nederlanden äre för detta någre

että näiden välisten ongelmien esitettiin johtuvan kaupankäynnistä eikä mistään suuremmista vihollisuuksista. Alankomaat esitettiin varsin neutraalisti omien kaupallisten etujen ajajana eikä suoraan Ruotsin vihollisena tämän Tanskalle antamasta tuesta huolimatta. Alankomaat oli tarkka kaupankäynnin vapaudesta ja pyrki vaalimaan voimatasapainoa Itämerellä peluuttamalla Tanskaa ja Ruotsia toisiaan vastaan; Ruotsi taas pyrki hallitsemaan Itämeren, keskittymään kaupankäynnin omiin satamiinsa sekä keräämään korkeita tulleja.²⁵¹

5.3 Kuninkaallinen majesteetti sovittelijana Englannin ja Alankomaiden välillä

1600-luvulla Englannin ja Alankomaiden välisiä suhteita luonnehti rauhattomuus ja aggressiivinen kilpailu kauppavallasta niin Euroopassa kuin siirtomaissa. Maiden väliset jännitteet olivat maailmanlaajuisia, mutta erityisen intensiivisiä ne olivat Karibialla ja Länsi-Afrikassa.²⁵² Maat kävivätkin vuosisadan aikana yhteensä kolme sota. Sotien taustalla oli Englannin vuonna 1651 säätämä purjehdussääntö (The Navigation Act), joka määräsi, että Englantiin saapuvat tavarat oli lähetettävä englantilaisilla aluksilla tai tuotantomaa laivoilla.²⁵³ Tämä uhkasi Alankomaiden kauppaa ja merenkulkua ja kun Alankomaat kieltäytyivät noudattamasta säädöstä, maiden väliset suhteet heikkenivät merkittävästi ja lopulta ajaututtiin sotaan. Toinen Englannin-Hollannin sota (1665–1667) syttyi vuonna 1665; Ruotsi solmi puolustusliiton Englannin kanssa vähän ennen Englannin sodanjulistusta. Sopimus Englannin kanssa oli Ruotsille tärkeä - liitossa Ruotsi ei onnistunut suostuttelemaan Englantia siirtämään Vienanmeren kauppansa Itämerelle, kun edes Englantia ei houkuttanut liiammin ajatus Venäjän kaupan siirtämisestä yksinomaan Ruotsin satamiin, mutta sopimuksessa Englanti lupasi tukea Ruotsia vihatun Elbingin traktaatin purkamisessa. Samalla Englanti takasi Ruotsin liittolaisen Holstein-Gottorpin, mikä oli tärkeä asia, sillä se oli varoitus Tanskalle.²⁵⁴ Koska toinen Englannin-Hollannin sota oli Englannin hyökkäyssota, ei Ruotsi osallistunut sotaan aseellisesti; se kuitenkin piti satamansa avoimna

irringar och wederwertigheeter passerade: Män såsom dhe till en stor dehl äre wuxne af H. K. M:tz fienders opreetande och förorsakande, så ähre dhe ock wordne bijlagdhe något för än Danske feigden wardt ändat och uthslächt, att H. K. M:t altså sammaledes här effter förmodhar medh dhem naboligh roo, wänskap och eenigheet kunna byggia och underholla”.

²⁵¹ Hannula, 2023, 49–50.

²⁵² Israel, 1998, 766–767.

²⁵³ Wallerstein, 2011, 76–77.

²⁵⁴ Landberg, 1952, 141–142

Englannille samalla ja sulki pääsyn niihin Alankomailta.²⁵⁵ Englannin näkökulmasta sillä oli Ruotsin kanssa yhteinen intressi pitää läpikulku Itämerelle vapaana ja pitää huolen, että Tanska ja Hollanti eivät yhdistäneet voimiaan. Englannille Alankomaiden merenkulku ja kaupallinen ylivoima oli jatkuva ärsytyksen lähde. Etenkin tässä suhteessa englantilaiset ja ruotsalaiset diplomaatit taistelivat samalla puolella.²⁵⁶

Ruotsi pyrki pysymään sodassa neutraalina; sille rauhan pysyminen oli tärkeää etenkin kaupallisesti, sillä se oli riippuvainen Alankomaiden pääomasta ja Alankomaiden kauppalaivastosta.²⁵⁷ Ruotsin ja Alankomaiden välit esitettiin sodan aikana kireinä, mikä ei ollut ihme, sillä taustalla oli Alankomaiden liittoutuminen Tanskan kanssa ja maiden kilpailu Itämerellä, joiden lisäksi Alankomaat oli vastuussa Ruotsin siirtomaahankkeiden tuhoamisesta Afrikassa ja erityisesti Ruotsin kultarannikon valtaamisesta vuonna 1663. Yleisesti Englanti nähtiin Euroopassa sodan aloittajana ja provosoijana, mutta kuninkaallisen majesteetin esityksessä sodan kerrottiin alkaneen molempien merivaltojen provokaatiosta - Alankomaat oli vallannut Englannin siirtomaita Afrikassa ja Englanti puolestaan Alankomaiden siirtomaita Amerikassa. Esityksissä oli kuitenkin vastakkainasettelua merivaltojen välillä. Englanti esitettiin sodassa sovinnonhaluisena ja hyvänä liittolaisena, kun taas Alankomaiden toimiin suhtauduttiin epäilevästi ja sen toimet sodan aikana tuomittiin.²⁵⁸

Huolimatta Ruotsin liittoutumisesta Englannin kanssa korostettiin esityksissä sen puolueettomuutta. Hyvien suhteiden säilyttäminen molempiin merivaltoihin oli ollut edellisillä valtiopäillä säätyjen toiveena, vaikka samalla korostettiin, että tilanteen niin salliessa Ruotsin tulisi hakea korvausta Alankomaiden tekemistä vääryyksistä ja pyrkiä Elbingin traktaatin purkamiseen.²⁵⁹ Kuninkaallisen majesteetin esitys heijasteli tätä toivetta ja siinä haluttiin näyttää, että säätyjä oli kuunneltu ja että nämä toiveet oli jopa ylitetty. Ruotsin asettumisesta jommankumman puolelle ei mainittu, vaan kuninkaallisen majesteetin toimet

²⁵⁵ Landberg, 1952, 143.

²⁵⁶ Åström, 1962, 30.

²⁵⁷ Landberg, 1952, 145.

²⁵⁸ RAP, 1668, 481: "Och ehuruväl H. K. M:t hadhe kunnat hafft bådhe godt tillfålle och fogh att länckia sigh till Engellandz sijdha för någre oförrätter skull, som Generalstaterne hade låtit H. K. M:t tillfogas, men än tå på intet sätt förlijkt eller bothat, häfver lijkvål H. K. M:t på thet högste sigh vinlagt att undfly alla vidlöftigheeter och hvarcken hullit trygdt under dhe irringar, som äntå medh Tzaren af Muscou varade, att skingra sin macht eller försvarligt i gemeen att inveckla riket i någott vapenskifte, så länge något hopp var öfrigit, att dess rätt och säkerheet annorlunda erhållas kunde, hvarföre H. K. M:t icke allenast altijdh lät sigh finnas villig och beredd till att antaga en skåhligh förlijkning af Generalstaterne, uthan och fann rådeligit att tilbiuda alle strijdande parterne dess ovålde mediation och till den ända afförda een anseenlig legation till Engelland, som på samma fredzverck troligen arbeta och tillijka, som tijderne thet kråfvia kunde, för rikzens rätt och nyttigheeter vaka skulle".

²⁵⁹ Tham, 1845, 464.

pyrittiin esittämään mahdollisimman puolueettomina ja rauhanomaisina. Käytännössä Ranskan julistautuminen Alankomaiden puolelle vei Ruotsin halut osallistua sotilaallisesti konfliktiin ja sen rooliksi jäi toimia rauhanvälittäjänä.²⁶⁰ Tämä ei poissulkenut Ruotsilta mahdollisuutta hankkia tilanteesta kunniaa ja tärkeiksi katsomiaan etuja. Kuten aikaisemmilla aikakausilla, olivat kolmansina osapuolina konflikteissa toimivat rauhanvälittäjät olennainen osa myös varhaismodernia diplomatiaa. Rooli oli hyvin kilpailtu, sillä se toi hallitsijalle kunnian ja kansainvälisen tunnustuksen lisäksi mahdollisuuden ajaa omia intressejä ja toisinaan jopa hankkia uusia alueita. Se ei edellyttänyt puolueettomuutta, vaan rauhanvälittäjät saattoivat hyvinkin suosia omia liittolaisiaan ja vahingoittaa vihollisia. Aina rauhanvälittäjät eivät edes pyrkineet palauttamaan rauhaa, vaan saattoivat tietoisesti jopa pitkittää konfliktia.²⁶¹ Kuninkaallinen majesteetti esitettiin esityksissä rauhaa rakentavana neuvottelijana. Korostettiin muun muassa, etteivät Ruotsi ja Ranska olleet vastakkaisilla puolilla, vaikka Ranska oli liittoutunut Alankomaiden kanssa. Ruotsin sen sijaan kerrottiin käyneen sodanaikana neuvotteluja ystävänsä Ranskan kanssa ja tarjonneen sovittelua osapuolten välillä; Sekä Englannin, että Ranskan kerrottiin pyytäneen kuninkaallista majesteettia puolelleen, joka kuitenkin oli päättänyt pysyä sodan ulkopuolella, vaikka Ruotsi olisi voinut liittyä Englannin puolelle Alankomaiden väärinkäytösten takia. Kuninkaallisen majesteetin kerrottiin halunneen välttää provokaatioita ja olleen aina valmis reiluun ratkaisuun Alankomaiden kanssa. Lopulta tämän esitettiin auttaneen ratkaisevasti rauhan sopimisessa Alankomaiden ja Englannin välillä. Kuninkaallisen majesteetin esittäminen rauhanvälittäjänä ei ollut holhoojahallituksen aikaan mitenkään poikkeuksellista, vaan muun muassa Mats Hallenberg on korostanut, että Ruotsin asema rauhanrakentajana sai Kööpenhaminan rauhan jälkeen yhä näkyvämmän paikan valtiollisissa propagandateksteissä ja saarnoissa.²⁶² Holhoojahallitus kamppailikin järkkymättömästi sen eteen, että Ruotsi tunnustettiin välittäjäksi Englannin ja Alankomaiden rauhansopimuksessa.²⁶³ Vuoden 1667 rauhanneuvottelut Englannin ja Alankomaiden kanssa olivat tärkeitä, sillä Ruotsi sai korvauksia vallatuista siirtokunnistaan ja Elbingin traktaatin lisäpykälästä luovuttiin.²⁶⁴ Näitä haluttiin korostaa myös kuninkaallisen majesteetin esityksessä suurena diplomaattisena voittona ja kuninkaallisen majesteetin saavutuksena.²⁶⁵

²⁶⁰ Tham, 1845, 40.

²⁶¹ Luard, 1992, 283.

²⁶² Hallenberg, 2009, 50.

²⁶³ Tham, 1845, 62–63.

²⁶⁴ Landberg, 1952, 152.

²⁶⁵ RAP, 1668, 483: “Alle strijdande parter ähre förmedelst sine fullmechtige gesanther och afskickade i Breda tillhopa kompne, ther freden äntligen them emellan giord och å alla sijdhor sluten

Tärkeänä voittona rauhansopimuksessa esitettiin erityisesti Elbingin traktaatin lisäpykälien purkaminen.²⁶⁶ Ruotsin avusta rauhanneuvotteluissa ei kuitenkaan kerrottu pelkästään olleen hyötyä Ruotsille, vaan koko kristikunnalle. Rauhan yhteydessä Ruotsi uusi puolustusliiton Alankomaiden kanssa ja maiden kerrottiin päässeen perustavanlaatuisesti parempaan yhteisymmärrykseen. Vuonna 1668 Ruotsi solmikin yhdessä Alankomaiden ja Englannin kanssa kolmiliiton, jonka tarkoituksena oli taata Ranskan ja Espanjan välillä 2. toukokuuta 1668 solmittu Aachenin rauha. Rauhan takaajat toimivat harvoin kuitekin täysin pyyteettömästi. Kolmiliittoon mentäessä Ruotsilla oli pyrkimyksenä vaikuttaa Elbingin traktaatin poistamiseen ja Vienan meren kaupan ajamiseen Itämerelle. Lisäksi Espanja lupasi Ruotsille 480 000 riikintaalerin subsidit.²⁶⁷ Näitä ei toki kuninkaallisen majesteetin esityksessä mainittu, vaan Ruotsin esitettiin olevan kolmiliitossa yksinomaan rauhan ylläpitämisen ja liittolaisten takia. Kolmiliiton aikana suhteen Alankomaihin kerrottiin muuttuneen. Alankomaat kuvattiin kuninkaallisen majesteetin esityksissä yleisesti paremmassa valossa tämän osallistuessa yhdessä Ruotsin kanssa rauhan ylläpitämiseen Euroopassa.²⁶⁸ Kolmiliiton esitettiin lopettaneen koko kristikuntaa uhkaavan sodan ja ylläpitävän rauhaa Euroopassa. Kerrottaessa kolmiliitosta korostettiin siten samalla tapaa kuninkaallisen majesteetin asemaa Euroopan rauhan ylläpitäjänä ja konfliktien ratkaisijana, kuin toisen Englannin-Hollannin sodan yhteydessä. Ranskan valloituksia ei kuninkaallisen majesteetin esityksissä tuomittu, vaan niiden esitettiin olleen täysin oikeutettuja. Rauha esitettiin suurena saavutuksena ja sen kerrottiin olevan koko kristikunnan parhaaksi unohtamatta tietenkään Ruotsin roolia rauhan neuvottelijana.²⁶⁹

blef, jemväl oftabemälte irringar emellan H. K. M:t och Generalstaterne uthi Haagh på samma tijdh bijlagde, thenförängelige elucidationstractaten ophäfvden, the förre defensive förbund förnyade och grandvalen till bättre förståndh och förtrolighet återlagd och stadfest, varandes altså heele detta oväsande, som een stoor deel af christenheeten allareda hadhe satt i verckeligit krijgh emot hvarannan och än uthi längden flera hadhe kunnat inveckla, genom Gudz nåde bracht uthi stånd och rolighet och H. K. M:ts mediation den ähran för verlden och nöije hoos dhe krijgande parter tillagd, att allena hafva varit ett gott redskap till stifttande af ett så helsosamt verck, som sedan häfver ländtheela christenheeten till icke ringa nytta och fördel”.

²⁶⁶ Itse traktaattia ei sen sijaan vielä onnistuttu purkamaan

²⁶⁷ Landberg, 1952, 163–164; Luard, 1992, 287.

²⁶⁸ RAP, 1672, 343.

²⁶⁹ RAP, 1668, 484–485: “H.K.M:t var thervid så lycklig att finna dhe förenembde interesserade i sådant fredligt upsåth medh sigh ense, serdeles Engellandh och det förenade Nederlandh, hvilka sedan dhe erhöllo Konungens i Franckrijkes entelige förklaring, på hvadh för vilckor han freden med Spanien skulle villia förnya, hafva vijdare ingådt förbundh medh hvarandra, att the berörde fred på sådane föreslagne vilckor uthvercka skulle, [...] Konungen i Franckrijke effter sin giorde förklaring nådt sitt nöije, Spanien genom affträdande af den deel Nederlandh, som Franckrijke före gången sommar hade vunnit, frijat dhe öfrige landskapen, som det elliest hade svärligen kunnat af egne krafter frelsa, men sielfve hufvudtvisten, som kriget förorsakade, orördt uthi sitt förra ståndh lemnadt är, så att therigenom, [...] nu för tijdhen lijkväl dhet gemehne bästa aff heele christenheeten icke ringa synes vara främmiat”.

Kolmiliitto ei kuitenkaan pysynyt pystyssä kauan. Ruotsin vetäytymiseen liitosta vaikutti Itävallan esimerkki sekä vaikeudet saada subsideja Espanjalta ja Ruotsin kauppapoliittisten vaatimusten kokemat ongelmat Englannin, Alankomaiden ja Espanjan kanssa.²⁷⁰ Esityksissä kolmiliiton kaatumisen syyksi mainittiin Englannin ja Alankomaiden väliset hankaluudet. Kuninkaallinen majesteetti pyrki osoittamaan ymmärrystään molemmille osapuolille ja pitämään rauhasta kiinni, mutta huolimatta sovittelusta Ranska ja Englanti päätyivät kuitenkin aloittamaan sodan Alankomaita vastaan.²⁷¹ Ranskan ja Englannin hyökkäys oli Alankomaille katastrofi Ranskan joukkojen ollessa moninkertaiset verrattuna Alankomaihin. Maa ajautui sekasortoon ja Euroopan vallat pelkäsivät Alankomaiden kärsivän sodassa täydellisen tappion ja menettävän suvereniteettinsa.²⁷² Ranskan ja sen liittolaisten kannalta sota oli hyvin vaikea perustella ja saada näyttämään laajuudessaan oikeutetulta.²⁷³ Vuoden 1672 kuninkaallisen majesteetin esityksessä korostettiin edelleen Ruotsin asemaa neuvottelijana, vaikka Ruotsi oli jo liittoutunut virallisesti Ranskan ja Englannin kanssa; Ranskan ja Englannin kerrottiin lähetystöjensä kautta pyrkineen suostuttelemaan kuninkaallista majesteettia sotaan Alankomaita vastaan, mutta kuninkaallinen majesteetti kerrottiin päättäneen pysyä poissa konfliktista kristikunnan turvallisuuden ja rauhan hyväksi.²⁷⁴

Huolimatta “puolueettomuudestaan” ja “rauhan airuena” toimimisesta 4.3.1672 Ruotsi solmi liiton Ranskan kanssa ja muutama päivää myöhemmin Englannin kanssa; subsidien lisäksi Ranska oli luvannut sopimuksessa auttaa Ruotsia Alankomaiden kanssa kaupankäynnin osalta. Kyse oli Elbingin traktaatin lakkauttamisesta, sillä vaikka edellisessä rauhassa oli saatu pois traktaatin lisäpykälät, oli itse traktaatti edelleen voimassa.²⁷⁵ Kuninkaallisen majesteetin esityksessä päätöstä selitettiin sillä, että kuninkaallinen majesteetti oli päättänyt kunnioittaa erityistä liittoaan Ranskan kanssa Westfalenin rauhan takaajina varmistaakseen, ettei sota leviäisi keisarikuntaan. Liittouma esitettiin siten toimenpiteenä rauhan

²⁷⁰ Landberg, 1952, 164.

²⁷¹ RAP, 1672, 343.

²⁷² Israel, 1999, 797.

²⁷³ Briggs, 1998, 145.

²⁷⁴ RAP, 1672, 344: “Förrän thetta uhtbrast, hafva ofvanberörde begge Konungar sist i förledne åhr besökt Hans Kongl. Maj:t medh sine sänningebudh och igenom them vinlagt sigh att intala Hans Kongl. Maj:t till att i lika måtto bryta emoot the förenade Nederland och till den ända foga sigh medh them närmare tillhopa. Och ehuruvähl the een och annan orsak androgo, hvarmedh the förmeente sigh kunna Hans Kongl. Maj:t therhän beveka, häfver likavist the skiähl, hvarigenom christenhetenes allmänne roo och säkerheet mehr syntes styrkias, hafft hoos Hans Kongl. Maj:t öfvervikten, så att samma theras ansökiande aldeles blef uhtslagit“.

²⁷⁵ Landberg, 1952, 172–173.

ylläpitämiseksi keisarikunnassa huolimatta siitä, että Ranska toimi itse hyökkääjänä Alankomaita vastaan. Selityksellä tietenkin varauduttiin myös siihen, että sodan laajetessa ja keisarikunnan tullessa Alankomaiden avuksi, myös Ruotsi voisi oikeuttaa asemansa Ranskan puolella sodassa sillä, että se vain ylläpiti Westfalenin rauhaa. Huolimatta liitosta Ranskan kanssa haluttiin kuitenkin yhä korostaa kuninkaallisen majesteetin rauhanomaisuutta ja että kuninkaallisen majesteetin tulisi pitää tilanteessa vapaat kädet, jotta kuninkaallinen majesteetti pystyisi asettumaan sotivien osapuolien väliin ja tarjoamaan neuvonantoaan konfliktin ratkaisemiseksi. Varustautumista sotaan ja joukkojen siirtämistä Saksaan selitettiin kuninkaallisen majesteetin pelolla sodan laajenemisesta.²⁷⁶ Ruotsi valmistautui lähettämällä joukkoja Saksaan ja julkaisemalla propagandaa, jossa tuotiin esille Ranskan kanssa liittoutumisen etuja.²⁷⁷ Propaganda osoittautuikin tarpeelliseksi, sillä vuoden 1672 valtiopäivät suhtautuivat kriittisesti liittoon Ranskan kanssa (kts. luku 7). Valtiopäivät olivat huolissaan Ruotsin ajautumisesta sotaan ja siitä, että Ranskan aloittaman sodan seurauksena Alankomaat heikkenisivät liikaa.²⁷⁸ Onkin mielenkiintoista, että vaikka liitto Ranskan ja Englannin kanssa velvoitti Ruotsia tarpeen tulemaan aseellisesti mukaan sotaan, pyrittiin kuninkaallinen majesteetti kuvaamaan edelleen neutraalina välikätenä sotivien osapuolten välillä.

5.4 Yhteenveto

Kuninkaallisen majesteetin esitysten antama kuva suhteista Alankomaihin ja Englantiin vaihteli merkittävästi vuosikymmenen aikana. Vuosikymmenen alussa suhteet Englantiin esitettiin parempina kuin suhteet Alankomaihin. Tämä heijasteli hyvin Ruotsin reaalipolitiikkaa ja erityisesti sen merkantalistista kauppapolitiikkaa, jossa kahdesta merivallasta erityisesti Alankomaat oli selvä kilpailija. Esityksissä näkyi Ruotsin ulkopoliittinen suuntautuminen Englantiin ja kaupalliset jännitteet, jotka vallitsivat sen ja Alankomaiden välillä. Alankomaiden ja Englannin käymissä sodissa kuninkaallinen majesteetti esitettiin neutraalina neuvottelijana sotivien merivaltojen välissä, vaikkakin samalla tuotiin esille Alankomaiden tekemiä vääryyksiä tätä kohtaan; korostettiin kuitenkin,

²⁷⁶ RAP, 1672, 344: "Icke dess mindre, aldenstund ett sådant krich, som dåvar å färde och vidh gränsorne af Tyskland föras skulle, syntes lättelig en kunna invekla samma rijke i någon oroligheet medh sigh, häfver Hans Kongl. Maj:t för godt och rådsam pteraktat förmedelst ett serdeles uprättat förbund medh Konungen i Frankrike sigh om den Westfaliska fredens stadigheet att försäkra. [...] Hans Kongl. Maj:t också frije händer behålla måtte till att lägga sigh emellan de stridande partier och igenom sin underhandling sökia att stilla kriget och å theralt igen till fridh förmedla."

²⁷⁷ Landberg, 1952, 176.

²⁷⁸ RAP, 1672, 151–152.

että tämä oli riitaisuuksien yläpuolella ja toimi rauhanvälittäjänä suurvaltojen välillä kristikunnan hyväksi. Kuninkaallisen majesteetin asema neuvottelijana riitaisten merivaltoihin välillä havainnollistikin laajemminkin tämän asemaa Westfalenin rauhan takaajana ja suurvaltana, jota haluttiin korostaa esityksissä. Holhoojahallituksen ajalla oli tyypillistä korostaa rauhaa ja turvallisuutta sekä sitä kuinka onnekasta oli elää kuninkaallisen majesteetin turvaavan käden alla.²⁷⁹ Westfalenin rauhan takaajana oman valtakunnan asioista ja turvallisuudesta huolehtiminen ei kuitenkaan riittänyt, vaan esityksissä haluttiin näyttää kuninkaallisen majesteetin pyrkivän rauhan ylläpitämiseen Euroopan laajuisesti, millä tietenkin korostettiin maan asemaa suurvaltana ja sen tuomaa kunniaa kruunulle.

6. Vallanhimoiset Habsburgit ja kuninkaallinen majesteetti keisarikunnassa

6.1 Johdanto

Ruotsin ja Pyhän saksalaisroomalaisen keisarikunnan välinen suhde oli monitahoinen ja siihen vaikuttivat geopolitiikka, valtataistelut keisarikunnan sisällä sekä alueiden välinen historia. Maiden välillä vallitsi lukuisia jännitteitä, jotka olivat perua vanhoista vihollisuuksista, vastakkaisista intresseistä keisarikunnassa ja Puolassa sekä Westfalenin rauhan seurauksena Ruotsille myönnettyistä läänityksistä.²⁸⁰ Status Westfalenin takaajana oli tuonut Ruotsille turvaa, mutta samalla arvostusta ja kunniaa Saksan protestanttien johdossa. Ruotsi joutui kuitenkin samalla osaksi keisarikunnan sisäisiä riitaisuuksia ja siellä huomattiin pian keisarin ja Itävallan tuen tarve omien asioiden ajamiseksi keisarikunnassa.²⁸¹ Itävallan merkitys keisarikunnassa oli valtava. Sitä korosti sen sijainti Euroopan sydämessä sekä sitä johtavan Habsburg- dynastian valta-asema Euroopassa. Laajojen läänitystensä ja Böömin ja Unkarin kruunujen lisäksi Habsburgit pitivät hallussaan Saksalaisen keisarikunnan keisarin titteliä ja olivat merkittävin yksittäinen toimija keisarikunnassa, vaikka keisarin asema olikin heikentynyt kolmikymmenvuotisen sodan ja Westfalenin rauhan seurauksena.²⁸² Tilanne vaati Ruotsilta tasapainottelua, sillä Ruotsin provinssien hallinnointi Pohjois-Saksassa

²⁷⁹ Östlund, 2007, 73–74.

²⁸⁰ Tham, 1845, 151.

²⁸¹ Roberts, 1970, 407–408.

²⁸² Carlsten, 1961, 430–431.

edellytti sen osallistumista Pyhän saksalais-roomalaisen keisarikunnan sisäisiin asioihin keisarikunnan valtiopäivien ja piirikokousten kautta. Ruotsi puuttui niissä aktiivisesti erityisesti keisarin ja säätyjen riitoihin vaalikapitulaatiosta pyrkien yksittäisten ruhtinain vallon kohottamiseen keisarin kustannuksella. Keisarikunnan polttavia kysymyksiä nostettiin esille myös kuninkaallisen majesteetin esityksissä ja niissä haluttiin korostaa sitä kunniaa mitä kuninkaallisen majesteetin osallistuminen keisarikunnan asioista päättämiseen Ruotsille toi. Ruotsi oli Westfalenin rauhan takaaja, joka oli ottanut tehtäväkseen keisarikunnan protestanttien etujen ja oikeuksien valvomisen; se olikin keisarikunnassa äänekäs saksalaisten ruhtinain vapauksien puolestapuhuja, joka pyrki aktiivisesti omaksumaan keisarikunnassa roolia protestanttien johtajana – roolia, jota korostettiin myös kuninkaallisen majesteetin esityksissä.²⁸³

6.2 Kuva Itävallasta vuoden 1660-valtiopäivillä

Keisarikunta piti sisällään lukuisan määrän saksalaisia ruhtinaskuntia ja kaupunkivaltioita. Mikään niistä ei noussut kuninkaallisen majesteetin esityksissä kuitenkaan niin suureen rooliin kuin Itävalta ja sen hallitsijasuku Habsburgit. Ruotsin ja Itävallan suhde oli kaksijakoinen - kolmikymmenvuotisessa sodan aikana maat olivat olleet toistensa perivihollisia Ruotsin taistellessa protestanttien puolustajana katolisia Habsburgeja vastaan. Sodan aikana protestanttisessa propagandassa Habsburgien nähtiin tavoittelevan paavin tuella universaalia monarkiaa, jossa tarkoituksena oli yhdistää Habsburgien Itävallan ja Espanjan sukuhaarojen omistukset ja keisarikunta yhden katolisen Habsburg-monarkian alaisuuteen. Jesuiitoilla nähtiin olevan suuri vaikutusvalta keisariin ja väitettiin, että keisari pyrki vastauskonpuhdistuksen kautta käännättämään keisarikunnan protestanttiset alueet takaisin katolisiksi.²⁸⁴ Samanlaista vastakkainasettelua oli ilmassa myös vuoden 1660-valtiopäivillä. Kuninkaallisen majesteetin esityksissä nostettiin esille Itävallan yhteydet paaviin ja keisariin ja sen esitettiin yhä tavoittelevan universaalia monarkiaa niiden tuella. Väitettä argumentoitiin Habsburgien dynastisella toiminnalla. Vuosisadan ajan Itävallan nähtiin pyrkineen avioliittojen, sopimusten ja keisarin tittelin avulla luomaan valtakunnan, jonka tavoitteena olisi tuhota protestantit paavin tuella ja yhdistää Saksa yhdeksi monarkiaksi.²⁸⁵

²⁸³ Livet, 1970, 418.

²⁸⁴ Foster, 2012, 303.

²⁸⁵ RAP,1660, 174: "Hwadh huuset Österrike anbelangar, så huruwäl man föga annat kan gissa eller presupponera, än ehwart the seglet fjirandes warde, the lijkwäl på sijne gamble maximer warde fortfahrandes och tillijka medh thet Spansche Regementet under pretext af zele alf Catholische religionen och altså under

Vaikka paavin käyttäminen propagandassa vaihtui Westfalenin rauhan jälkeen pääasiassa Turkkiin,²⁸⁶ oli se vielä selvästi läsnä Kaarle X Kustaan sotien aikana ja niistä kerrottaessa. Vastakkainasettelussa oli läsnä myös uskonto, kun vastakkain asettui protestanttista uskontoa puolustava Ruotsi, jota vastassa oli kiihkokatolinen paavin tahtoa toteuttava Itävalta, joka ei pyrkinyt pelkästään kitkemään protestantteja Saksasta ja hallitsemaan keisarikuntaa itsevaltiaan ottein, vaan tavoitteli Unkarin ja Böömin kruunujen ohella Puolan kruunua.²⁸⁷

Valtiopäivillä näkyi Kaarle X Kustaan sotien vaikutus Itävallasta ja Habsburgeista annettuun kuvaan ja sotia pyrittiin legimitoimaan vielä kerrottaessa rauhastakin. Kaarle X Kustaan Puolan sodan aikana Itävalta oli Brandenburgin kanssa liittynyt Puolan tueksi; se oli puuttunut sotaan, sillä se pelkäsi Ruotsin vallan kasvamista Saksassa ja samalla sitä huolestuttivat Kaarle X Kustaan suunnitelmat Puolan ja Böömin kuninkuuden eteen.²⁸⁸ Itävallan väliintulon esitettiin rikkoneen Westfalenin rauhaa sen hyökättyä Ruotsin kimppuun ja usutettua vihollisia tätä vastaan. Sodassa suureksi muotoutunutta Ruotsin vastaista koalitiota selitettiin Itävallan kyltymättömällä vihalla Ruotsia kohtaan ja sen kerrottiin pyrkivän eristämään Ruotsin, jotta se pystyisi toteuttamaan tavoitteitansa universaalista monarkiasta ilman, että Ruotsi ja sen liittolaiset tulisivat väliin. Mielenkiintoista onkin kuinka Habsburgien vihollisuutta Ruotsia kohtaan ei selitetty pelkästään perusteettomalla vihalla, kuten esimerkiksi saarnoissa oli tapa puhua vihollisen syistä, vaan siihen yhdistyi kolmekymmenvuotisesta sodasta tuttu Habsburgien pyrkimys muuttaa keisarikunta Espanjaa muistuttavaksi universaaliksi monarkiaksi.²⁸⁹ Puola puolestaan nähtiin esityksissä Habsburgien ja paavin pelinappulana ja Ruotsin toimet sodassa esitettiin oikeamielisinä. Itävallan väitettiin muun muassa pyrkineen rikkomaan Ruotsin aselevon Puolan kanssa lupaamalla Puolalle Espanjan mairinnousua sekä subsideja Ruotsia vastaan.²⁹⁰

Påfwens faveur opprätta sigh een monarchie uthi Europa till den Evangelische lährans och många andre staters och serdeles the Protesterandes frijhetz nackdeel och förtryck “.

²⁸⁶ Hallenberg, 2009, 36.

²⁸⁷ RAP, 1660, 149–150: Tå hafwer thet till den ände trachtat effter att underkufwa the Evangeliske i Tysklandh, och fåå icke allenast det Romerske Rijket till sin absolute disposition, uthan ock iempte the tu konungaRiken Ungern och Behmen, Pohlen iämwall till sitt arf och egentelige dominium, brukandes uthi alt Påwernes hielp och tagandes till praetext att uthrota kätterij och införa Catholisk eller Påwisk religion”.

²⁸⁸ Betts, 1961, 486.

²⁸⁹ Foster, 2012, 281.

²⁹⁰ RAP, 1660, 150–151: “Så hafwer huset Österrijke i anseende här affattat ett sådant haat så emott Kongl. Maj:tt som dess Rijke, att dett hooss alt folck blandar sigh in emott Kongl. M:tt, en deel emot K. M:tt att opägga, een deel i dess onsko att confirmera, på dett at Kongl. M:tt icke må till någon förlikning medh sine owänner komma, uthan altijdh hållas i continuerlig oroo, och altså diverteras ifrån Tysklandhs omsorg och consequenter effterlåta huset Österrijke, som sine på monarchie funderade Spanska consilier aldrig kunna afstå,

Valtiopäivillä Itävalta maalattiin siten syylliseksi sodan pitkittymiselle ja Venäjä ja Puola nähtiin sen pelinappuloina, joita se käytti Ruotsia vastaan omien koko Euroopan vapautta uhkaavien tavoitteiden ajamiseksi. Habsburgien yhdistäminen propagandassa Espanjaan ja paaviin ei ollut mitenkään poikkeuksellista. Samoin kuin väite, että Habsburgit tavoittelivat universaalia monarkiaa, olivat osa retoriikkaa, jota protestanttinen liiga hyödynsi jo kolmikymmenvuotisen sodan aikana.²⁹¹ Kuninkaallisen majesteetin esityksissä oli hyvin toistuvana teemana Ruotsin esittäminen protestanttien puolustajana katolista Itävaltaa vastaan. Kuninkaallinen majesteetti haluttiinkin esittää protestanttien johtajana. Muun muassa Pohjan sota esitettiin välttämättömänä taisteluna Habsburgien valtapyrkimyksiä ja juonittelua vastaan. Tässä suhteessa Kaarle X Kustaan toimet näyttäytyivät hyvässä valossa, sillä sodan jatkumista selitettiin sillä, että kuninkaan oli pakko jatkaa sotaa suojellakseen protestanttien ja saksalaisten ruhtinain vapautta. Syy siihen, että Ruotsi oli yksin taistelussaan, oli se, ettei mikään muu valtio ollut tarpeeksi rohkea vastustakseen Habsburgeja. Saksalaisia ruhtinaita manipuloitiin samalla, kun Ranska oli vain välinpitämätön asian suhteen.²⁹² Kuninkaallisen majesteetin esityksien ja ulkopoliittisten selonteojen retoriikassa hyödynnettiin siten historiallisia viittauksia kolmikymmenvuotiseen sotaan samalla, kun korostettiin Ruotsin kunniakasta asemaa Westfalenin rauhan takaajana. Narratiivi oli, että Ruotsi oli 30-vuotisesta sodasta lähtien toiminut protestanttien ja saksalaisten säätyjen vapauden puolustajana vallanhimoisia kiihkokatolisia Habsburgeja vastaan. Ruotsi olikin keisarikunnassa äänekäs saksalaisten ruhtinain vapauksien puolestapuhuja ja se pyrki aktiivisesti omaksumaan keisarikunnassa roolia keisarikunnan protestanttisten valtioiden johtajana. Uskonnollinen retoriikka säilytti siten asemansa, vaikka 30-vuotisen sodan jälkeen saksalaisten ruhtinain tai protestanttien asema ei erityisemmin ollut uhattuna.²⁹³ Ajatusta protestanttisten ruhtinain johtajuudesta korostettiin myös kuninkaallisen majesteetin esityksissä, mikä näkyi myös kerrottaessa Kaarle X Kustaan sotien tapahtumista. Sodan tapahtumat pyrittiin heijastamaan kolmikymmenvuotisen sodan tapahtumiin ja esittämään, että Kaarle X Kustaa

ehwadh incidencer måtte infalla, handla i Romerske Rijket effter dess egit behagh och enteligen lijkwäl komma till sitt föresatte måhl “.

²⁹¹ Foster, 2012, 324.

²⁹² RAP, 1660, 180: “Iblandh hwilke huuset Österrijke, för hwilkes konster alle i Christenkeeten och Europa böre wäll stå på sin wacht oell föresee sigh, hafwer nu längie warit precipuum movens och det förnembste ophoof och redskap till all den willewalla som iblandh the Christne opröres och fomenteras. Eenkannerligen hafwer det huuset fattat ett outhsläckeligit haat emott K.Mtz och Chronan Swerige, hafwandes medh ett långwarigt krijgli i Tysklandh pröfwat att Sweriges Konunger hafwa warit the endeste som deres avare ambition hafwa kunnat supplantera och traversera”

²⁹³ Livet, 1970, 418.

toimi samalla tavalla kuin Kustaa II Aadolf protestanttien puolustajana. Kolmikymmenvuotisen sodan aikaisessa propagandassa Kustaa II Aadolf oltiin esitetty ainoana, joka seiso i keisarin pahojen valloitussuunnitelmien tiellä puolustaen isäinmaata ja protestantteja Wallensteinin joukoilta ja Itävallan sotalaivoston ilmestymiseltä Itämerelle.²⁹⁴ Analogioiden hakeminen Kaarle X Kustaan ja hänen esikuvansa Kustaa II Aadolfin välillä olikin melko ilmeistä. Kustaa II Aadolfin tavoin Kaarle X Kustaa oli solminut Puolan kanssa aselevon käydäkseen Itävaltaa vastaan, joka uhkasi Ruotsia ja sen uskonveljiä.²⁹⁵ Epäilyt Itävaltaa kohtaan ei liittynyt kuitenkaan pelkästään universaal in monarkian tavoitteluun tai katolilaisuuteen. Habsburgien ja Brandenburgin epäiltiin myös haluavan viedä Ruotsilta sen voittamat provinssit Saksassa. Tässä nousi kuvaan erityisesti Brandenburg. Brandenburg oli kuulunut Pohjan sodan aikana Ruotsin katkerimpiin vihollisiin eikä rauha poistanut kaikkia riitaisuuksia maiden välillä. Erityisesti Brandenburg halusi Ruotsilta takaisin kolmikymmenvuotisessa sodassa menettämänsä Pommerin.²⁹⁶ Kysymys Saksan provinseista oli esille kuninkaallisen majesteetin esityksissä lähes koko vuosikymmenen ajan. Esityksissä Brandenburgin ja keisarin väitetiin ryövänneen Ruotsilta sen Westfalenin rauhassa saamansa oikeudet. Brandenburgin uskottiinkin keisarin tuella pyrkivän mitätöimään Ruotsin oikeudet sen provinssihin.²⁹⁷ Vastakkainasettelu keisarin kanssa oli läsnä erityisesti kerrottaessa säädyille saavutetuista rauhoista vuoden 1660- valtiopäivillä. Myöhemmin vuosikymmenellä kieli muuttui huomattavasti sovittelevammaksi. Tässä kohtaa valtaneuvoston piti vielä selostaa säädyille, minkä takia sodat olivat syttyneet²⁹⁸, mikä selitti osaltaan myös tekstien samankaltaisuutta sodan aikaiseen propagandaan. Kaarle X Kustaan kuolema selittänee myös osaltaan tekstien kieltä ja vastakuolleen kuninkaan toimet on haluttu tuoda esiin mahdollisimman hyvässä valossa ja korostaa tämän sankaruutta juuri päätymässä olleen Pohjan sodan aikana.

²⁹⁴ Arnoldsson, 1963, 27–35.

²⁹⁵ RAP, 1660, 150: “Desse så vaste consilier opwächte tå salig och högstlåfligh i åminnelse Sweriges Konung, Konung Gustaf Adolf, Kongl. M:tz Moderbroder, att giöra ett stilleståndh medh Pohlen och föra sine wapn på Tyske bottn emot huset Österrijke, att revangera sigh för the torter som honom wore wederfarne och förekomma den fara som tå öfwer Swerige lutade, sampt the beträngde Evangeliske och andre blodz- och bundzförwanter oprätta. Denne saak hafwa dee Swenske varia belli fortuna, iämwäl effter Konung Gustafs död och afgang, genom Gudz bijståndh och wällsignelssse så uthfördt, att the Osterrijkes proposita förmedelst den Ossnabriiggiske 1648 åhrs freden blefwo någorlunda brutne och Tyska Rijket åter i sitt förre lagh och floor restituerat.”

²⁹⁶ Riches, 2012, 194.

²⁹⁷ RAP, 1660, 175: “Uthan all twifwel så teneras detta emoth så starke pacter af högre hands influence och som sagdt är förmodeligen medh Keijsarens tillskyndan, att hafwa tillfälle genom andre att trängia Swäri ge ifrån dess förwärfwade rätter och conquerer i Tyschlandh, [...] helst emådan Keijsaren reda hafwer till stadens Rostocks faveur förordnad twånne Furstlige Executionscommissarier, att trängia Chronan ifrån dess rättigheet i Mechlenburg och att hindra dess nytta af licente-tächten dersammastådes “.

²⁹⁸ Forsberg, 2005, 209.

6.3 Kuninkaallinen majesteetti keisarin apuna turkkilaisia vastaan

Vuosikymmenen jälkipuoliskolla suhde keisariin ja keisarikuntaan esitettiin kuninkaallisen majesteetin esityksissä huomattavasti parempana kuin vuosikymmenen alussa. Kerrottaessa suhteista keisariin ja keisarikuntaan korostettiin kuninkaallisen majesteetin solidaarisuutta ja vastuullista toimintaa keisarikunnassa. Tämä kuvaa hyvin Ruotsin sovinnollisempaa politiikkaa keisariin kolmikymmenvuotisen sodan jälkeen, jolloin ulkopoliitikassa nähtiin tärkeänä hyvien suhteiden pitäminen keisarin kanssa.²⁹⁹ Enää ei esiintynyt mainintoja keisarin pyrkimyksistä universaaliin monarkiaan tai protestanttisen uskon kitkemiseen keisarikunnasta. Keisarin ja kuninkaallisen majesteetin suhteet näyttäytyivät pääasiallisesti sopusointuisina ja välien kerrottiin olevan hyvällä tolalla keisarin ja kuninkaallisen majesteetin erilaisista intresseistä huolimatta. Pöytäkirjoissa kerrottiin jopa keisarin ja Ruotsin välille kaavailusta puolustusliitosta, joka oli ratifiointia vaille valmis.³⁰⁰ Ratifiointi kesti kauan, sillä sopimuksen kerrottiin olevan ratifiointia vaille valmis aina vuoden 1675-valtiopäiville saakka. Samalla, kun Ruotsi esitettiin keisarikunnassa protestanttisten ruhtinaiden puolustaja, haluttiin tuoda esiin, että kuninkaallinen majesteetti pyrki edistämään yhteistyötä myös itse keisarin kanssa. Kuninkaallinen majesteetti pyrittiinkin esittämään keisarikunnassa samanveroisena keisarin kanssa ja korvaamattomana voimavarana sekä protestanteille että keisarille.

Solidaarisuutta keisaria kohtaan korostettiin erityisesti kerrottaessa Ruotsin lähettämästä avusta keisarille Turkia vastaan. Turkki oli eurooppalaisen ulkopoliitiikan outolintu. Se oli suurvalta, jota eivät pelänneet pelkästään sen naapurit, vaan jonka suuri osa Eurooppaa näki merkittävänä uhkana. Eurooppalaiset olivat tehneet Turkin kanssa sopimuksia pyrkien hyödyntämään sen suuria voimavaroja, mutta yleensä ottaen diplomatiaa Turkin kanssa katsottiin karsaasti ja se nähtiin epämoraalisena. Tähän vaikutti osaltaan Turkin militantti suhtautuminen kristinuskoon. Sekä Euroopan katoliset ja protestantit suhtautuivat siihen vihamielisesti ja epäilevästi, eivätkä nähneet tämän kuuluvan eurooppalaisten valtioiden joukkoon. Toisinaan pelko Turkin laajentumisesta kohtaan onnistui jopa yhdistämään Euroopan eri kirkkokunnat tätä vastaan. Sodat sitä vastaan olivat usein raakoja ja niissä oli vielä pitkään 1600-luvun jälkipuoliskolle piirteitä uskonsodista, jossa toisilleen vihamieliset

²⁹⁹ Landberg, 1952, 57–58.

³⁰⁰ RAP. 1668, 486.

sivilisaatiot kamppailivat toisiaan vastaan.³⁰¹ Vuonna 1660 Turkki lähetti armeijansa Transilvaniaan alistamaan alueen valvontaansa. Vaikka Transilvania oli muodollisesti Turkin vasalli, oli se pystynyt säilyttämään laajan itsemääräämisoikeuden ja näyttäytyi keisarikunnasta katsottuna suojamuurina Turkkia vastaan. Sen kaatuminen Turkille näyttäytyi huolestuttavana.³⁰² Vuonna 1663 keisari joutui kutsumaan valtiopäivät koolle saadakseen apua Turkkia vastaan. Opposition tavoitteena, johon Ruotsikin valtiopäivillä lukeutui, oli kuitenkin ottaa esille kysymys keisarikunnan perustuslain muuttamisesta.³⁰³ Valtiopäivillä Ruotsi vaati oppositiossa kiihkeästi muutoksia perustuslakiin. Kuninkaallisen majesteetin esityksissä tämä esitettiin säätyjen vapauden puolustamisena. Pelkästään säätyjen ei kerrottu olevan Ruotsille kiitollisuudenvelassa, vaan myös keisari oli kiitollinen kuninkaalliselle majesteetille hyvistä neuvoista ja avunannosta keisarikunnan asioissa.³⁰⁴ Avunanto keisarille tuli kyseeseen erityisesti Turkin kohdalla. Huolimatta oppositiosta ja huhuista, joiden mukaan keisari käytti Turkkia vain verukkeena kootakseen armeijan vaikuttaakseen Puolaan, sai keisari lopulta läpi vaatimuksensa keisarillisen armeijan mobilisoinnista. Myös monet ulkopuoliset tahot, kuten paavi ja Ranska lähettivät Itävallalle apua.³⁰⁵ Myös Ruotsi myöntyi auttamaan keisaria luvaten varustaa 1000 jalkaväkeä ja 1000 ratsuväkeä tämän avuksi, mutta ei ilman vastapalvelusta. Vastineena avusta Turkkia vastaan Ruotsi onnistui diplomatiallaan saamaan keisarilta läänityksilleen Saksassa virallisen tunnustuksen.³⁰⁶ Kysymys läänityksistä oli symbolisesti merkittävä, sillä huolimatta siitä, että Westfalenin rauhassa provinssit oli luovutettu Ruotsille, ei keisari ollut antanut Ruotsin kuninkaalle virallista tunnustusta Pommerin ja Bremenin herttuana. Holhoojahallituksen saadessa tunnustus läänityksille oli Westfalenin rauhasta kerennyt kulua jo 16 vuotta. Tunnustusta oli haettu jo kuningatar Kristiinan ja Kaarle X Kustaan valtakausilla, mutta yritykset olivat vesittyneet keisarin ja Brandenburgin viivyttelyyn.³⁰⁷

³⁰¹ Anderson, 1988, 195-156, Anderson,1993, 30-31, 213.

³⁰² Fahlborg,1932,340-341.

³⁰³ Fahlborg,1932,350.

³⁰⁴ RAP,1664, 307-308: "Häfver Kongl. Majjit på Rijkzdagen uthi Regensborgh, och elliest uthi the kreitzer, ther Kongl. Majjits länder liggia uthi, genom sine Gesanther lätit föra sådanne consilia till Romersche rijketz säkerheet och conservation af Ständernes frijheet, så att icke allenast Ständerne ther öfver contestera sitt stora äthnöije, uthan och Keijsarén lätt för några månader genom en sin förnähme Ministrum här offentligen tacka Kongl. Majjrt för dhe gode råd och assistence, hvilken Kongl. Majj:t såsom ett stånd uthi Romersche rijket, hade dertill praesterat Keijsaren och rijket".

³⁰⁵ Betts, 1961, 490.

³⁰⁶ Fahlborg,1932, 413-424, Tham, 1845, 270.

³⁰⁷ Carlson, 1856, 189.

Keisarin tunnustusta korostettiin suurena voittona ja holhoojahallituksen saavutuksena myös esityksessä, jossa kuninkaallinen majesteetin toimet Regensburgin valtiopäivillä esitettiin jämerinä ja määrätietoisina. Keisarin pyytäessä apua Turkkia vastaan kuninkaallisen majesteetin kerrottiin pantanneen päätöstä avustaan saadakseen keisarin ottamaan kysymyksen läänityksistä uudelleen pöydälle.³⁰⁸ Tietenkin kuninkaallinen majesteetti oli lopulta suostunut lähettämään apua Turkkia vastaan, sillä taistelu “vääräuskoisia” turkkilaisia vastaan oli aikanaan kunniallinen asia, johon muun muassa Itävallan kunnioitettu asema keisarikunnassa osaltaan pohjautui.³⁰⁹ Ruotsi ja kuninkaallinen majesteetti esitettiinkin niin arvostettuina keisarikunnassa, että Ruotsille oltiin valmiita tekemään myönnytyksiä, jotta tämän tuesta voitiin olla varmoja. Tämä esiintyi aktiivisena osana ja toimijana keisarikunnassa samalla, kun korostettiin yhteistyön tärkeyttä ja sovinnollisuutta suhteessa keisariin ja keisarikuntaan. Tämä kuvasi hyvin Ruotsin ulkopoliittikkaa kolmikymmenvuotisen, jossa kuninkaallisen majesteetin odotettiin ajavan määrätietoisesti Saksassa rakentavaa politiikkaa ja pyrkien ajamaan koko alueen etua pelkästään oman etunsa sijaan ja kunnioittavansa keisarikunnan säännöksiä.³¹⁰ Luonnollisesti erityisesti kysymyksessä Turkin suhteen haluttiin nojata keisariin, joka taisteli vääräuskoisia vastaan ja korostaa, että myös kuninkaallinen majesteetti oli osa tätä taistelua.³¹¹ Turkin esittäminen ulkoisena uhkana kuninkaallisen majesteetin esityksissä legitimoivat kuninkaallisen majesteetin roolia Euroopassa Westfalenin rauhan ylläpitäjänä. Turkki sopi hyvin kuvaan, sillä se oli Euroopan ulkopuolinen ”barbaarinen maa”, joka uhkasi kristikunnan turvallisuutta, jota kuninkaallinen majesteetti pyrki ylläpitämään. Kuva turkkilaisten uhasta olikin tuttu aikalaisille 1660-luvulla, kun sitä oli viljelty yli vuosisadan ajan saarnatuoleista käsin ja rukouspäiväjulistusten kautta. Muun muassa Östlund on korostanut Turkin uhkaa Ruotsin

³⁰⁸ RAP, 1664, 308: “På hvad sätt Keijsaren häfver samma gång låtit både representera tillståndet uthi Hungern och fahran af Turcken, så och begära hielp af Kongl. Majjt: såsom ett chrönt huffvud [...] jemväl huru Kongl. Majjt: sikh ther emoth häfver förklarar, thet kan nu uthi korttheet inet föreställas, uthan spares till een annan communication. Kongl. Majjrts declaration, här gifvin den Keijserlige Gesanten, häfver förorsakat icke allenast på Rijkzdagen uthi Regensborg ibland Romerske Rijkzens Churförstar och Ständer, uthan och ibland alle christne uthi Europa ett reputerligit eftertal och enkannerligen then effecten, att Romerske Keijsarens Ministri hafva ther efter sielfve begynt taga Kongl. Majjrts för detta rörde och nu på een tijdh hvijlade postulaturn angående lähntagningen uthi mera consideration än tillförende och nu nyligen med Kongl. Majjrts fullmechtige Gesanter på Rijkzdagen uthi Regensburg så vidt bracht, att Keijsaren häfver den 25 Aprilis nästförleden uthi alle Romerske Rijkzens Ständers närvara uthan någons contradiction nu förste gången, sedan freden i Ossnabrygg anno 1648 slötz, solenniter investituerat Kongl. Majjrt och Sveriges Chrono med lähnet af the Tyske provincierne”.

³⁰⁹ Carsten, 1961, 432.

³¹⁰ Landberg, 1952, 57.

³¹¹ Östlund, 2007, 56–57.

valtiollisessa propagandassa 1600-luvun loppupuoliskolla.³¹² Kuninkaallisen majesteetin toimet Euroopassa esitettiin siten suhteessa Turkkiin ja pyrittiin näyttämään, että hän ajatteli vilpittömästi Euroopan parasta vääräuskoista vihollista vastaan. Ruotsin kaikki sodat oli käyty kristittyjä vihollisia vastaan; tällöin Ruotsi esiintyi mielellään Euroopan protestanttien puolustaja. Kuitenkin sodassa Turkkia vastaan asettui Ruotsi ”pyhä liiton” puolella.³¹³ Suhteessa keisarikuntaan kuninkaallinen majesteetti esitettiin sovittelevana neuvonantajana, joka toimi keisarikunnan säännösten mukaisesti ja pyrki elämään sovussa muun keisarikunnan kanssa ajaen samalla Ruotsin etua.³¹⁴

Samanlainen sovitteleva paranevien suhteiden vaihe keisariin pysyi 1660-luvun loppuun ja 1670-luvun alkuun saakka. Vuoden 1668 valtiopäivien esityksessä kuninkaallisen majesteetin kerrottiin pyrkineen Regensburgin valtiopäivillä siihen, ettei olisi liian vaikea osapuoli, vaan että asiat keisarikunnassa sujuisivat. Ruotsin ulkopoliittikkaa luonnehtikin keisarikunnassa tasapainoilu protestanttien suojelijana esiintymisen ja hyvien suhteiden ylläpitämisen keisarin kanssa. Myös esityksissä korostuivat nämä ajatukset; toisaalta haluttiin näyttäytyä protestanttien johtajana, mutta samalla korostettiin, että kuninkaallisella majesteetilla oli myös keisarin kanssa hyvät välit.³¹⁵ Kaarle XI:n noustessa tulessa täysi-ikäiseksi ja noustessa valtaistuimelle valtiopäivillä jatkui yhä samanlainen sovitteleva narratiivi - korostettiin keisarin ja kuninkaallisen majesteetin yhteistyötä, Turkin uhkaa, Ruotsin asemaa Westfalenin rauhan takaajana sekä Ruotsin etujen valvomista Saksassa. Tärkeää olikin, ettei kuninkaallista majesteetin esitetty pelkästään ajavan keisarikunnassa omia etujaan, vaan myös koko keisarikunnan parasta. Huolimatta Ruotsin ja keisarin vihollisuudesta kolmikymmenvuotisen sodan aikana, Ruotsi pyrki lähestymään keisaria pystyäkseen paremmin ajamaan asioitaan keisarikunnassa ja erityisesti siksi, että se muun muassa saisi

³¹² Östlund, 2007, 55.

³¹³ Nordin, 2000, 178.

³¹⁴ RAP, 1664, 309: “In summa: Kongl. Majrjt vill förmoda, att Rijkzens Ständer schole uthaf thet, som är här till förestelt, någorlunda kunna see och dömma, att Kongl. Majrjt häfver icke allenast med Keijsaren och heele Romerske rikjet, uthan och med hvar och een Churförste och Stånd uthi synnerhet, jämväl uthan om Romersche rikjet med alla sina naboer, sökt att hålla een godh och uprichtig vänschap”.

³¹⁵ RAP, 1668, 486: “I gemehn häfver H. K. Mit genom thess abgesanther vid Rijkzdagen i Regensburg, ther the heela tijden hafva varit och än vistas, icke låtit sigh vara för svårt och ledsamt att framherda uthi ett troget bearbetande till alt dhet, som Romersche rikjetz välferdh häfver kunnat fordra, och alla thess rådslagh sålunda föra låtit, att hvar och een häfver förmodeligen kunnat skönia, dhet H. K. M:t häfver sökt att underbyggia och styrekia enigheeten hemma, frijden uthantill och i thet öfrige all godh ordning och hvars och eens välfångne rätt. I synnerheet häfver Keijsaren nu i någre åhr, och alt ifrån det lähntagningen gick för sigh, låtit genom sine ministrer på åthskillige orther betyga sin hugh och villia att komma medh H. K. M:t i närmare venskap”.

keisarilta virallisen tunnustuksen läänityksilleen keisarikunnassa.³¹⁶ Kuninkaallisissa esityksissä katsottiinkin tärkeänä näyttää, että Ruotsin kruunu oli läsnä keisarikunnan päätöksenteossa ja päättämässä laajemminkin Euroopan asioista.

6.4 Yhteenveto

Kuninkaallisen majesteetin suhteissa keisariin oli havaittavissa kaksi eri vaihetta. Vielä 1660-luvun alussa valtiopäivillä pyrittiin legitimoimaan Kaarle X Kustaan sotia Puolaa ja Tanskaa vastaan ja selittämään, miksi oli ajauduttu suureen sotaan, jossa Ruotsilla oli vastassaan suureksi muodostunut koalitio. Mielenkiintoista vuoden 1660 kuvauksissa sodasta olikin, kuinka sodan päävihollinen oli vaihtunut Itävaltaan, ja Puolasta oli tullut vain Itävallan ja paavin pelinappula. Kaarle X Kustaan selitettiin taistelevan sodissaan kunniakkaasti universaalia monarkiaa tavoittelevia Habsburgeja vastaan, jotka muodostivat uhan niin protestantismille, kuin myös saksalaisten ruhtinaiden suvereeniteetille. Propagandassa olikin mukana vaikutteita ja jopa suoria viittauksia kolmikymmenvuotiseen sotaan. Muun muassa Kaarle X Kustaan esitettiin olleen protestanttisen uskon ja kristikunnan rauhan puolustajana samalla tavalla kuin kuningatar Kristiina ja Kustaa II Aadolf olivat olleet ennen tätä. Vuosikymmenen mennessä eteenpäin väritti kuninkaallisen majesteetin suhdetta keisarikuntaan hyvät suhteet sekä sovinnollisuus. Kuninkaallinen majesteetti pyrki toimimaan keisarikunnassa niin oman kuin myös keisarikunnan edun mukaisesti pyrkien toimillaan noudattamaan keisarikunnan lakeja sekä edistämään keisarikunnan rauhaa. Tämä oli kuitenkin tarpeen tullen myös jämerä ja piti myös omasta edustaan ja kunniastaan huolta, kuten kysymys läänityksistä osoitti. Näin korostettiin Ruotsin roolia suurvaltana ja että kuninkaallinen majesteetti omasi suuren arvovallan myös keisarikunnan sisällä. Suhdetta keisariin kuvattiin hyväksi; Habsburgeihin tai Itävaltaan ei enää myöhemmin vuosikymmenellä esityksissä viitattukaan. Erityisesti kuninkaallinen majesteetti profiloitui taistelussa Turkkiä vastaan ja myös Ruotsin osuutta taistelussa “kristikunnan vihollisia” vastaan haluttiin korostaa ja esittää ratkaisevan tärkeänä tekijänä.

³¹⁶ Landberg, 1952, 57.

7. Ranska - kuninkaallisen majesteetin etummainen ystävä

7.1 Johdanto

Liittolaisuus Ruotsin ja Ranskan välillä oli keskeinen osa Euroopan valtajärjestelmää Westfalenin rauhan jälkeen. Ruotsista oli tullut varteenotettava voima keisarikunnassa, joka toimi vastavoimana keisarille ja Habsburgeille suurella ja kokeneella armeijallaan esiintyen protestanttisten ruhtinaiden johtajana keisarikunnassa.³¹⁷ Ranska oli Ruotsin suurvalta-ajan tärkein liittolainen. Se ei pelkästään lukeutunut 1600-luvun johtaviin suurvaltoihin, vaan se maksoi läpi 1600- ja 1700-lukujen Ruotsille merkittävän määrän subsideja vastineena sotilaallisesta tuesta ja liittolaisuudesta. Yksi Ruotsin ja Ranskan välisen yhteistyön ajureista oli jaettu intressi Habsburgien vaikutusvallan tasapainottamisessa.³¹⁸ Molemmat näkivät Habsburgit kilpailijoina ja pyrkivät rajoittamaan heidän laajentumispyrkimyksiään. Toisaalta holhoojahallitus yritti samalla tasapainotella Ranskan ja keisarin välillä.³¹⁹ Ranska oli Ruotsin ohella Westfalenin rauhan suurimpia voittajia ja se oli Ruotsin ohella Westfalenin rauhan takaaja.³²⁰ Westfalenin rauha olikin tärkeä maita yhdistävä tekijänä myös kuninkaallisen majesteetin esityksissä. Ranskan ulkopoliittikkaa värittivät 1660-luvulla Ludvig XIV:n aggressiivinen ulkopoliittikka ja sodat Espanjaa ja Alankomaita vastaan - Ranskan jatkuva aggressiivisuus ja kunnianhimo herättivät huolta Euroopassa.³²¹ Myös Ruotsissa suhtautuminen Ranskaan oli kaksijakoista ja Ranskan ja Ruotsin historiallista ystävyyttä ja Ranskan väärinkäytöksiä käytettiin sekä puhuttaessa Ranskan kanssa liittoutumisen puolesta, että vastaan. Valtaneuvostossa vastakkain olivat valtakunnankansleri De la Gardien Ranska-mielinen politiikka ja Sten Bielken, Klas Rålambin, Matthias Björnekloun ja Johannes Gyllenstiernan kriittisempi näkökulma. Kriittinen linja pääsi 1668–1672 voitolle ja Ruotsi liittyi kolmiliittoon Englannin ja Hollannin kanssa. Liitto kuitenkin mureni sisäisiin erimielisyyksiin. 1672 puolestaan valtaneuvostossa pääsi voitolle De la Gardien Ranska-myönteinen linja, ja Ruotsi solmi Ranskan kanssa liittosopimuksen.³²² Kuninkaallisen majesteetin esitykset heijastelivat monella tapaa tätä kaksijakoista

³¹⁷ Livet, 1970, 433.

³¹⁸ Lisk, 1967, 23.

³¹⁹ Lundqvist, 1973, 34.

³²⁰ Haldén, 2009, 26.

³²¹ Livet, 1970, 421.

³²² Rystad, 1973, 214.

suhtautumista Ranskaan. Liittoutumisen puolestapuhujille jokainen uusi sopimus Ranskan kanssa oli osoitus maiden pitkästä ystävyydestä, mille ei nähty varteenotettavia vaihtoehtoja. Välttämätön paha, mutta sellainen, joka perustui maiden yhteisiin etuihin ja intresseihin. Vastustajat puolestaan näkivät vain Ranskan tekemät vääryydet Ruotsille.³²³

7.2 Yhteiset intressit ja vanha ystävyys

Ranska nähtiin kuninkaallisen majesteetin esityksissä 1660-luvun Ruotsin tärkeimpänä liittolaisena; sitä kuvattiin Ruotsin etummaisiksi ystäväksi ja liittolaiseksi, jonka kanssa suhteet olivat vastavuoroiset Ranskan ottaessa Ruotsin edun ja puolustuksen huomioon.³²⁴ Esityksissä korostettiin Ranska-myönteistä tulkintaa, jossa maiden hyviä suhteita ja sopimuksia tuotiin esille.³²⁵ Ranska kuvattiin luotettavana liittolaisena, jonka kanssa Ruotsilla oli yhteiset intressit Euroopassa. Myös maiden välistä pitkää suhdetta ja monarkkien liittolaisuutta yhteisissä sodissa tuotiin esille. Sopimukset maiden välillä näyttäytyivät esityksissä erityisen juhlallisessa valossa. Niistä puhuttaessa korostettiin mielellään maiden yhteistä historiaa ja asemaa Westfalenin rauhan takaajina. Mielenkiintoista esityksissä oli välillä valinta puhua Westfalenin rauhan sijaan Osnabrückin rauhasta³²⁶, sillä kyseinen rauha oli solmittu nimenomaisesti Ruotsin ja keisarin välillä.³²⁷ Tällä pienellä sanavalinnalla korostettiin Ruotsin kunniaa Westfalenin rauhanneuvotteluissa. Ruotsissa oltiin tarkkoja näyttäytymisestä tasaveroisena Ranskan kanssa ja kaikista vähiten haluttiin kuvata Ruotsin suhdetta Ranskaan alistaiseksi.

Tärkeänä yhteisenä intressinä maiden välillä oli 1660-luvun aikana erityisesti Puola ja siellä järjestettävät kuninkaanvaalit. Kysymys Puolan valtaistuimesta pysyi aina 1660-luvun viimeisille vuosille asti ratkaisemattomana ja sekä Ranskalla, että Ruotsilla oli intressinä

³²³ Norrhem, 2019, 168.

³²⁴ RAP, 1660, 157.

³²⁵ RAP, 1660, 157-158: "Kongen i Frankrijke, den altidh hafwer låtit förmerkia dess stadige och oförändrade benägenheet till H. K.M:t och dess Rijkets wälgång, jämwäl fäst berömligen sigh tedt och bewist uthi H. K. M:t och fäderneslandzens store beswär och wederwertigheeter, hafwer H. K. M:t altidh handtherat som dess förnehme wän och bundzförwandt, som H.K.M:t ock medh honom än står uthi ali godh förtrogenheet och arnar altidh den pläga och continuera".

³²⁶ RAP, 1664, 305: "Kongl. Majj:t icke annars kunnat än honorera Konungen af Franckrijke med een extraordinarie ambassade och förmedelst dhen samma contestera sin tacknämlige erkännelse för dhet, som Kongl. Majj:t och Chronan till godo giort var, såsom och sin bejnägenheet att efter sine förfäders Sveriges Konungars exempel framhärda uthi een förtrolig intelligence med Konungen och Chronan Franckrijke, eftersom och då een alliance angående begge Konungarnes inbördes correspondence, conservationen aff Osnabryggiske friden samt handell och vandell begge nationerne emellan vardt slutin".

³²⁷ Halden, 2009,2.

vaikuttaa kuninkaanvaaleihin. Tässä kysymyksessä painoi Habsburgien ja Venäjän vallan leviämisen estäminen, sillä myös kyseiset vallat pyrkivät ajamaan omia kandidaattejaan Puolan valtaistuimelle.³²⁸ Puolasta toivottiin liittolaista erityisesti Venäjää vastaan ja siksi Ruotsille myönteisen kandidaatin nousua Puolan valtaistuimelle pidettiin tärkeänä.³²⁹ Toiveena oli tietenkin samalla myös liitto Ranskan kanssa, jonka ajateltiin tuovan turvaa Tanskalta ja Venäjältä. Ylipäätään holhoojahallituksen tavoitteena oli päästä ulos tilanteesta vuosikymmenen alussa, jossa maa oli yksin ilman liittolaisia vihamielisten naapureiden ympäröimänä.³³⁰ Ruotsin tuesta Ranskan kandidaatille oltiin sovittu jo Fountainebleun traktaatissa (1661), joka tosin kaatui siihen, että Puolan kuninkaan Juhana Kasimirin (1609-1672) ja tämän vaimon Marie Louise Gonzagan (1611-1667) suunnitelmat järjestää kuninkaanvaalit etuajassa epäonnistuivat.³³¹ Huolimatta siitä, että Ranska oli kaatanut Fountainebleaun traktaatin melko häikäilemättömästi vedoten siihen, ettei sopimusta ollut ratifioitu Ruotsissa ajoissa, ei asian esitetty vaikuttaneen Ruotsin ja Ranskan suhteisiin, vaan maiden välillä kerrottiin olleen suunnitteilla uusi kauppasopimus, jonka uskottiin osoittautuvan suotuisaksi molemmille kruunuille.³³²

Kuninkaanvaaleihin sekaantumisesta ja Ranskan kandidaatin tukemisesta kerrottiin muutenkin melko niukasti. Virallisesti kuninkaallisen majesteetin esitettiin puolustavan kuninkaanvaalien vapautta ja valvovan, että vaalit menevät Puolan lakien mukaan. Ruotsin tukea Ranskan kandidaatille varsinaisesti mainittu. Julkisissa lähteissä Fountainebleaun traktaatista puhuttiin Westfalenin rauhan lujittamisesta ja sopimuksen subsideja koskevat kohdat olivat salaisia.³³³ Kuninkaallisen majesteetin toimet haluttiinkin esittää apuna Puolalle eikä Ranskalle.³³⁴ Tärkeimmäksi maiden väliseksi intressiksi esityksissä nousi kuitenkin Westfalenin rauhan turvaaminen. Ruotsin liittolaisuutta ja Ranskan erityisasemaa Ruotsin ulkopoliitikassa perusteltiin ennen kaikkea Westfalenin rauhalla. Ruotsille ja Ranskalle tärkeä osa rauhaa oli sen niille tuoma asema Westfalenin rauhan takaajina ja että ne saivat lähettää edustajansa Regensburgin valtiopäiville.³³⁵ Tätä kautta Ruotsi ja Ranska pystyivät

³²⁸ Norrhem, 2019, 34–36.

³²⁹ Fahlborg, 1932, 121.

³³⁰ Tham, 1845, 140–141.

³³¹ Fahlborg, 1932, 120.

³³² RAP, 1664, 306: "Konungen af Franckrijke hadhe och anno 1662 en annan sin betiente här för commerciernes skull, och vardt då på begge sijdor een special handelstractat slutin, them traffiquerande på begge sijdor sampt begge nationerne till nytta och fördel."

³³³ Norrhem, 2019, 35.

³³⁴ RAP, 1664, 305–306.

³³⁵ Haldén, 2009, 25–26.

osallistumaan keisarikunnan politiikkaan ja vaikuttamaan liittoumiin keisarikunnan sisällä. Ruotsin kannalta osallistuminen keisarikunnassa oli tärkeää toki myös sen hallinnoimien provinssien turvallisuuden kannalta katsottuna.³³⁶ Ranskan asema rauhan takaajana Ruotsin kanssa olikin subsidien ohella tärkeä syy, miksi Ruotsi pyrki liittoutumaan sen kanssa 1660-luvun alkupuolella.³³⁷ Westfalenin rauhan takaajan asema esitettiin maita yhteen sitovana kunniakkaana tehtävänä, joka väritti lähes kaikkea maiden ulkopoliittista toimintaa. Ranskan ulkopoliittikan vaihtuminen tasapainopolitiikasta aggressiiviseen hyökkäyspolitiikkaan 1660-luvulla,³³⁸ ei toiminut esteenä maiden välisille hyvälle suhteille ja rauhan ajamiselle Euroopassa. Vaikka Ruotsi ajautui esimerkiksi toisessa Englannin-Hollannin sodassa eri liittoumiin, esitettiin välit Ranskan kanssa hyvinä ja kuninkaallisen majesteetin kerrottiin neuvotelleen Ranskan kanssa rauhan palauttamisesta Eurooppaan. Myöskään Ruotsin päätymistä lyhyeksi jääneeseen kolmiliittoon ei esitetty Ranskan vastaisena toimenä; päinvastoin Ranskan valtaukset sodassa Espanjaa vastaan esitettiin täysin oikeudellisina. Ranskan nähtiinkin kyseenalaisin perustein aloittamista sodista huolimatta silti toimivan Westfalenin rauhan hyväksi. Westfalenin rauhalla ja maiden yhteisenä tavoitteena ylläpitää sitä argumentoitiin myös myöhemmin Ruotsin liittoutumista Ranskan kanssa 1672.³³⁹ Ranskan aggressiivisen ulkopoliittikan puolesta argumentoitiin, sillä että Ranskan perinpohjainen tarkoitus oli ylläpitää toimillaan Westfalenin rauhaa ja että ainoa vaihtoehto Ruotsille oli liittoutua Ranskan kanssa estääkseen sodan laajeneminen ja leviäminen keisarikuntaan. Pohjimmillaan kysymys oli kuitenkin subsideista, joita ilman Ruotsin talous ei ollut tarpeeksi vahva pitääkseen kasassa uskottavaa rauhanajanarmeijaa.³⁴⁰ Ranska oli sopinut Englannin kanssa Doverin salaisessa sopimuksessa vuonna 1670 hyökkäämisestä Alankomaita vastaan. Britannian, Alankomaiden ja Ruotsin kolmiliitto romahti, ja Ranska halusi jälleen Ruotsin liittolaiseksi. Subsidisopimuksessa Ranska lupasi Ruotsille 400 000 riikintaalera vuodessa rauhan aikana ja 600 000 riikintaalera sodan aikana sitä vastaan, että Ruotsi kokosi Saksaan 16 000 miehen vahvuisen armeijan.³⁴¹

³³⁶ Livet, 1970, 412.

³³⁷ Fahlborg, 1932, 111.

³³⁸ Haldén, 2009, 26.

³³⁹ RAP, 1672, 344: "Icke dess mindre, aldenstund ett sådant krich, som då var å färde och vidh gränsorne af Tyskland föras skulle, syntes lätteligen kunna invekla samma rijke i någon oroligheet medh sigh, häfver Hans Kongl. Maj:t för godt och rådsam pt erak tat förmedelst ett serdeles uprättat förbund medh Konungen i Frankrike sigh om den Westfaliska fredens stadigheet att försäkra."

³⁴⁰ Norrhem, 2019, 34.

³⁴¹ Norrhem, 2019, 37.

7.3 Välinpitämätön liittolainen

Huolimatta kaikesta kuninkaallisten esitysten ylistyksestä liittolaistaan kohtaan, Ranska kohtaan esitettiin myös kritiikkiä. Erityisesti kritiikkiä Ranskaa kohtaan esitettiin vuoden 1660 toisilla valtiopäivillä, jolloin käsiteltävänä oli Kaarle X Kustaan sodat. 1650-luvun loppupuoli ei ollut Ranskan ja Ruotsin yhteistyön kannalta parasta aikaa, sillä Ranska oli vuonna 1660 solmittuun Pyreneiden rauhaan asti ollut sidottu sotaan Espanjaa vastaan. Huolimatta tästä vaikutti Ranska silti merkittävästi Olivan, Kööpenhaminan ja Kardisin rauhojen solmimiseen. Ranskan uhkaus tulla Reinin liiton kanssa Ruotsin apuun olikin vaikuttanut merkittävästi Ruotsin kannalta suotuisien rauhojen solmimiseen.³⁴² Esityksissä Ranskan rooli Ruotsin tukena sodan aikana nähtiin riittämättömänä. Maiden ystävällisten suhteiden ei varsinaisesti esitetty muuttuneen, vaan Ranska näyttäytyi yhä Ruotsin liittolaisena. Ongelma olikin lähinnä Ranskan välinpitämätön suhtautuminen liittolaiseensa ja se että Ranska “ummisti silmänsä” Euroopan tapahtumille eikä reagoinut riittävän voimakkaasti Itävallan aggressiivisuuteen.³⁴³ Kritiikki kohdistui erityisesti Ranskan tarjoamien subsidien pienuuteen. Ranskan kanssa oli pyritty liittoutumaan 1660-luvun alussa, mutta neuvottelut kaatuivat Ranskan haluttomuuteen maksaa Ruotsille subsideja.³⁴⁴ Maiden välillä ei ollut hetkeen ollut subsidisopimusta, sillä Ranskassa oli ollut käynnissä Frondeksi kutsuttu sisällissotien sarja. Myös Ruotsi oli tarjonnut apuaan Ranskan hallinnolle Fronden sisäisten levottomuuksien lopettamiseksi tavoitteenaan saada Ranska jäämään Ruotsille velkaa ja saadakseen hyvän subsidisopimuksen. 1650-luvun alussa Fronden aiheuttamat häiriöt jättivät Ranskan kuitenkin kykenemättömäksi maksamaan Ruotsille sovittuja tukia. Se pystyi täyttämään velvoitteensa uudelleen vasta vuonna 1657. Sillä välin Ruotsi oli kuitenkin esittänyt Ranskalle vetoomuksia ja ponnistellut huomattavasti neuvottelemaan vuotta 1648 edeltäviltä vuosilta kuuluvien tukien maksamisesta.³⁴⁵ Ranskan maksamien subsidien vähäisyydestä puhuttiinkin varsin suoraan ja niiden pienuus rinnastettiin suoraan Ranskan vähäiseen kiinnostukseen vaalia maiden välistä vanhaa ystävyyttä ja liittolaisuutta.³⁴⁶ 1660-luvun alussa esityksissä viestittiinkin, etteivät suhteet Ranskaan olleet yhtä lämpimät kuin aikaisemmin; Ruotsi ansaitsisi enemmän tukea ja subsideja, kun otti huomioon Ruotsin

³⁴² Livet, 1970, 429–431.

³⁴³ RAP, 1660, 180: “Frankrijke ähr fuller een iblandh dem som borde lyffta op ögonen och ansee närwarande Österrijkes wijdrige stämplingar och hostiliteter”.

³⁴⁴ Fahlborg, 1932, 114.

³⁴⁵ Norrhem, 2019, 32.

³⁴⁶ RAP, 1660, 176: “Det är icke uthan att Frankerijke nu een längh tijdh hafwer icke så stoor effect spöria låtit af den gamble alliencen och wänskapen, icke allenast att det medh fast inga eller ganscha ringa subsidier hafwer Swäridge widh dess i någre åhr så store last welat tillhanda gå”.

suuren taakan maiden yhteisten intressien ja Westfalenin rauhan vaalimisessa. Samaan aikaan, kun ruotsalaiset pyysivät varauksetta Ranskalta apua, he olivatkin herkkiä sen suhteen, miten Ranska reagoisi.³⁴⁷ Ruotsin esitettiin Kaarle X Kustaan sotien aikana hoitaneen maiden yhteisiä intressejä samalla, kun Ranska ei tehnyt mitään. Ranskan kerrottiin antaneen kaikenlaisia vähäpätöisiä syitä Ruotsille siitä, miksi sillä ei ollut varaa maksaa Ruotsille. Syiksi nousivat muun muassa hovin suuret matkakulut ja kuninkaan veljen häät.³⁴⁸ Ruotsi olikin hyvin sensitiivinen liittolainen arvokkuutensa suhteen ja ruotsalaiset pyrkivät vaalimaan kruunusta kuvaa riippumattomana Ranskan ja muiden valtojen tuesta.³⁴⁹ Muutenkaan Ranskan ei ajateltu vaalivan mitenkään erityisesti Ruotsin intressejä, mistä osoituksena oli muun muassa Ranskan Tanskan kanssa vuonna 1663 solmima liitto, jossa Ranska oli luvannut Tanskalle subsideja Ruotsin hyökkäyksen varalta.³⁵⁰

Toinen merkittävä kritiikin kohde oli Ranskan löyhä suhtautuminen Westfalenin rauhan ylläpitämiseen. 1660-luvun alku oli vaikeaa aikaa Ruotsin ja Ranskan suhteissa; Ranskaa kritisoitiin erityisesti sen passiivisesta roolista Kaarle X Kustaan sotien aikana. Katsottiin, että Ranska oli jättänyt kunnioittamatta Westfalenin rauhaa, kun tämä ei ollut tullut Ruotsin tueksi Itävallan ja Brandenburgin julistaessa Ruotsille sodan Pohjan sodan aikana. Ruotsin tulkinnan mukaan Itävalta oli rikkonut Westfalenin rauhaa hyökkäämällä Ruotsia vastaan. Tämän myötä Ranskan olisi pitänyt tulla Ruotsin apuun, sillä Westfalenin rauhan takaajina maiden tuli auttaa toisiaan, jos toinen joutui hyökkäyksen kohteeksi.³⁵¹ Säännökset olivat kuitenkin tulkinnanvaraisia ja muun muassa Ranska tulkitsi asiaa siten, ettei keisarikunta saanut missään tapauksessa auttaa sen vihollisia, kun taas keisarin tulkinnan mukaan keisarikunnalla oli täysi oikeus avunantoon, jos se näki sen tarpeelliseksi.³⁵² Valtiopäivillä keisarin ja Ranskan toimet esitettiin kuitenkin Westfalenin rauhan artiklojen vastaisina. Myös

³⁴⁷ Norrhem, 2019, 100.

³⁴⁸ RAP, 1660, 179–180: “Swerige hafwer fuller sigh dhen förhoppning giordt, att för dhen wänskap desse begge rijken uthi ett gemeent interesse böre sammanknippas medh, kunna bekomma een anseende summa penningar, att understödia the store uthgiffter, som på Swerige denna tidhen medh afdanckningen och conservation af milicen hafwer warit påbördat, såsom ock Kongl. Mitt dher om förmedelst dess Legat Biörneklou hafwer låtet anhålla, wijsandes huru ock Frankrijkes interesse dher i bestodh, att Swerige icke desarmerades och stogo blott till dhe illwilliandes discretion, men man hafwer ther widh denne tidh föreburit allehanda excuser, nu medh RanteKammarens effter kriget ledigheet, Konungens gifftermåhl, hofwetz store reesor kring rijket, armeens afdanckning och Konungens broders för handen warande gifftermåhl, hwilket alt hafwer fordrat och änn fordrar så store depenser, att möjligigit icke är för denna tidh Swerige medh penningar gratilicera”.

³⁴⁹ Norrhem, 2019, 112–113.

³⁵⁰ Tham, 1845, 271.

³⁵¹ Livet, 1970, 420.

³⁵² Fahlborg, 1932, 112–113.

kolmekymmenvuotisen sodan perintöön viitattiin ja pidettiin kummallisena Ranskan passiivisuutta, kun tilanne Euroopassa ei esitysten mukaan juuri poikennut tapahtumista 29 vuotta sitten.³⁵³ Huolimatta kritiikistä esityksissä korostettiin yleensä ottaen Ranskan merkitystä liittolaisena ja kuinka kuninkaallinen majesteetti oli valmis antamaan Ranskalle anteeksi tämän hetkellisen välinpitämättömyyden liittolaistaan kohtaan, sillä mailla oli samansuuntaiset tavoitteet ja yhteinen tulevaisuus.³⁵⁴

7.4 Valtiopäivien keskustelu Ranskan hyökkäyksestä Alankomaihin ja Westfalenin rauhasta

Ranskan hyökkäys Alankomaihin vuonna 1672 oli merkittävä käännekohta keskustelussa Ruotsin suhteesta Ranskaan. Kuten edellä havaittiin 1672 Ruotsin ja Ranskan välille solmittiin liittosopimus, jossa Ruotsi lupautui subsideja vastaan kokoamaan armeijan Saksaan, joka toimisi pelotteena Saksan ruhtinaille.³⁵⁵ Näin Ruotsi vetosi Westfalenin takaajana kyseisen rauhan kolmanteen artiklaan ja siihen, että sen piti tukea Ranskaa, koska se oli Ranskan tapaan rauhan kanssatakaaja ja nyt keisarikunta auttoi rauhansopimuksen vastaisesti vihollisia eli Alankomaita.³⁵⁶ Liiton puolestapuhujien mielestä, joihin kuului etenkin De la Gardie, kulkivat Ruotsin ja Ranskan intressit parhaiten yhdessä, jonka lisäksi liitto mahdollisti parhaiten pysymisen ulkona sodasta ja antoi turvaa Ruotsin vihollisilta; puolueettomanakin oli mahdollisuus ajautua sotaan, mutta tässä skenaariossa oltaisiin kaiken lisäksi ilman liittolaisten tukea. De la Gardie uskoi Ranskan valloitushimon sammuvan Alankomaiden linnoituksiin, eikä Ruotsi voinut muutenkaan tehdä tilanteessa juuri mitään Alankomaiden hyväksi.³⁵⁷ Sopimus herätti kritiikkiä valtiopäivillä vuonna 1672. Salainen

³⁵³ RAP, 1660, 182: "Dhe samme orsaker, som för 29 år sedan opwechte Konungh Gustaff Adolph at träda medh bewäpnat handh på Tyske bottn och gifwit heggie Chronor, Swerige och Frankerijke, occasion till förbindelsse, ähre ock nu äfwen sådane och fördenskull borde interessenterne billigt till förknipning commovera, men så måste man bekenna att Frankerijke här icke agerat hafwer som gemeene interesset, publica fides och den uthi instrumento pacis gifne obligation och försäkring af dem fodrar".

³⁵⁴ RAP, 1660, 180: "Man måste fuller bekienna att Frankerijke synes icke hafwa warit för Swerige så brinnande som förr, och till äfwentyrs kan man ej heller sedan dhen fredhen, som i S. Jean de Liütz werckstält är, göra sigh så myckit store promisser och faste tädan; lijkwäl och emedan samma impulsive orsaker icke nu ähre, som tilförende warit hafwer, att gåå Swerige så effective medh penningar tillhanda, enähr dhet gemeena interesset, som rijken och stater, när the rätt föras, hwar andre förbinda, rätt considereras, kan man ock till een godh deel Franckrijke uhrsächta och förmoda att dhet likwäll uthi sine gamble maximer warder förfahrandes, såsom ock H. M:tt warder dher på acht gifwandes, att hwadh sorn fäderneslandetz wällferdh kan för denne tidh och framdeles fordra, ther på hålles wakande ögon och sigh tijderne och the innfallande coniuncturer betiener och beqwemer".

³⁵⁵ RAP, 1672, 344.

³⁵⁶ Bohrn, 1933, 12.

³⁵⁷ Tham, 1845, 131-132; Varenius, 1901, 14.

valiokunta korosti vastauksessaan rauhan säilyttämisen tärkeyttä ja ilmaisi huolensa Ruotsin ajautumisesta mukaan sotaan.³⁵⁸ Erityisesti papisto oli vastustanut sopimusta, mutta myös aatelisto oli valtaneuvoston tapaan jakaantunut sopimuksen suhteen. Kritiikki vain voimistui, kun Ruotsi joutui 1675 Ranskan painostuksesta hyökkäämään Brandenburgia vastaan.³⁵⁹ Tavoitteena oli ollut kerätä Ranskalta subsidit ilman velvoitetta osallistua sotatoimiin - pyrkimyksessä epäonnistuttiin. Samalla toimittiin vastaan säätyjen toivetta pitää valtakunta rauhassa.³⁶⁰ Vuoden 1675 valtiopäivillä holhoojahallitukselta vaadittiin vastauksia siihen, miksi sotaan oli jouduttu, vaikka säädyt olivat edellisillä valtiopäivillä puhuneet yhteen ääneen rauhan säilyttämisen puolesta. Myös osa valtaneuvoston jäsenistä esitti kritiikkiä siitä, että heidän huoliaan liitosta Ranskan kanssa ei ollut kuunneltu, vaikka liittoa vastustanut ryhmittymä jäikin vähemmistöksi.³⁶¹ Ryhmittymän mielestä Ruotsilla ei ollut velvollisuutta auttaa Ranskaa, sillä Ranskakaan ei auttanut Ruotsia Pohjan sodassa, jolloin Ruotsi oli sodassa Tanskaa ja Puolaa vastaan ja keisari ja Brandenburg liittyivät sotaan Ruotsin vihollisten puolelle. Valtaneuvokset kritisoiivatkin Ranskan ja Ruotsin suhdetta epätasapainoisena. Jotta suhteesta olisi saatu tasapuolisempi, olisi Ruotsin pitänyt näyttää Ranskalle, ettei tämä voinut tulkita maiden keskeisiä sopimuksia mielivaltaisesti pelkäästään omaa etuaan ajaen. Ranska oli rikkonut jo sopimusta ensin. Jos Ruotsi nyt olisi samalla tavalla rikkonut sopimusta kuin Ranska aikaisemmin, ehkä Ranska olisi ottanut jatkossa Ruotsin turvallisuuden paremmin huomioon, jotta se voisi luottaa tämän apuun jatkossa.³⁶²

Sodasta tuli Ruotsille ulkopoliittinen katastrofi, kun se sai vastaansa Alankomaiden ympärille muodostuneen suuren liittouman; Ruotsin provinssit Saksassa vallattiin Brandenburgin ja keisarin toimesta, minkä lisäksi Tanska yritti vallata takaisin Ruotsille aikaisemmin menettämiään provinssseja. Tanska valtasikin Skoonen sodan aikana Ruotsilta ensin laajoja alueita, mutta sen eteneminen saatiin viimein pysäytettyä suuret tappiot molemmin puolin aiheuttaneessa Lundin taistelussa vuonna 1676. Taistelun jälkeen Ruotsin sotamenestys oli kuitenkin vaatimatonta. Sota päättyi vuonna 1679 ja Ruotsi selvisi selkkauksesta ilman aluemenetyksiä. Ruotsi ja sen sotilasmahti olivat kuitenkin kärsineet arvovaltakolauksen Ranskan neuvoteltaessa omavaltaisesti sen rauhoista.³⁶³ Sodan jälkeen ruotsalaisten

³⁵⁸ RAP, 1672, 395–396.

³⁵⁹ RAP, 1675, 1675, 55–58.

³⁶⁰ Scherp, 2013, 227.

³⁶¹ Varenius, 1901, 13–15.

³⁶² Pufendorf, 1680, 60–61.

³⁶³ Landberg, 1952 192–203.

suhtautumista Ranskaan voi luonnehtia kriittiseksi. Narratiivi oli, että Ruotsi oli liittoutunut sen kanssa pelkästään yhteisestä intressistä turvata Westfalenin rauha. Ranska oli kuitenkin sodillaan osoittanut, että sitä kiinnosti enemmän omien etujansa ajaminen kuin rauhan säilyttäminen kristikunnassa. Ennen Ruotsin ajautumista sotaan keskustelu Westfalenin rauhasta oli kuitenkin huomattavasti moninaisempaa, kuin sodan jälkeen ja siitä esitettiin monia erilaisia näkemyksiä. Ranskan hyökkäyksestä Alankomaihin annettiin monenlaisia tulkintoja Ruotsin valtiopäivillä vuonna 1672. Kuninkaallisen majesteetin esityksessä korostettiin pyrkimystä ylläpitää Westfalenin rauhaa, mikä näyttäytyi kaikessa kuninkaallisen majesteetin toiminnassa. Kuninkaallinen majesteetti oli esityksessä pyrkinyt edistämään rauhaa pitämällä yllä hyviä suhteita naapureihinsa. Kuninkaallinen majesteetti näyttäytyikin rauhantekijänä. Westfalenin rauhan ylläpitäjänä ja neuvottelijana, joka edisti rauhaa Euroopassa.³⁶⁴

Aateliston pöytäkirjojen keskustelusta kävi ilmi aateliston pyrkimys päästä konsensukseen liittosopimuksesta. Vaikka holhoojahallitus ja valtaneuvoston enemmistö olivatkin olleet Ranskan kanssa liittoutumisen kannalla, oli aatelisto liiton suhteen ainakin osittain jakautunut. Papiston ja porvariston edessä tuli kuitenkin näyttäytyä yhtenäisenä. Salaista valiokuntaa oli informoitu sopimuksesta Ranskan kanssa 17–21 lokakuuta ennen keskustelun alkua varsin kattavasti ja sekä liittoa puolustanut kansleri, että vastustanut Johan Gyllenstierna olivat esittäneet näkemyksensä Euroopan tilanteesta ja kuinka asian kanssa tulisi edetä.³⁶⁵ Eri säätyjen edustajat olivat siten suhteellisen hyvin informoituja liitosta, vaikka edustajien tausta ja osaaminen vaihtelivatkin jonkin verran. Aateliston edustajista osalla oli taustaa diplomaattina toimimisesta ja ulkopolitiikasta, mitä kaikilla ei ollut. Kuitenkin myös keskusteluun osallistuneet papiston edustajat olivat erittäin korkeasti koulutettuja ja säätynsä ylimpään kastiin kuuluvia, kokeneita valtiopäiväedustajia. Porvariston edustajisto oli sen sijaan vaatimattomampi. Väittely käytiinkin pääasiallisesti aateliston ja papiston välillä; asetelma oli mielenkiintoinen, sillä molemmat säädyt on perinteisesti nähty olleen vahvasti sidoksissa hallinnon ulko- ja sotapolitiikkaan; papisto hallinnon äänitorvena ja politiikin legitimoijana uskonnollisella puolella ja aatelisto puolestaan upseereina ja virkamiehinä valtakoneistossa.³⁶⁶ Tämä ei kutienkaan kahlinnut edustajia, vaan keskustelussa heräsi kritiikkiä holhoojahallituksen politiikkaa kohtaan molempien säätyjen osalta.

³⁶⁴ RAP, 1672, 363.

³⁶⁵ Fahlborg, 1961, 492–493.

³⁶⁶ Scherp, 2016, 164–165.

Keskustelu kuninkaallisen majesteetin ensimmäisestä esityksestä ajoittuu lokakuun kolmannella viikolla. Aatelisto pyrki kehittämään omia argumentteja siltä varalta, että muiden säätyjen näkemykset eroaisivat heidän näkemyksistään. Ensimmäisen puheenvuoron aateliston keskustelussa otti itseoikeutetusti maamarsalkka Gustaf Gabrielsson Oxenstierna (1626–1693)³⁶⁷, joka toimi keskustelussa kanslerin ja valtaneuvoston äänitorvena.³⁶⁸ Oxenstiernan mielestä Ruotsilla ei ole muuta vaihtoehtoa kyseisessä tilanteessa, kuin liittoutua vanhan ystävän Ranskan kanssa. Itävaltaan Oxenstierna suhtautui epäilevästi. Vaikka Ruotsi oli pyrkinyt rakentamaan liittolaisuutta ja ystävämielisiä suhteita siihen, ei Itävaltaan voitu vielääkään vilpittömästi luottaa. Oxenstierna pelkäsikin, että liittoutumalla Itävallan kanssa Ranskaa vastaan Ruotsi menettäisi ainoan ystävänsä, minkä jälkeen Itävallan, Tanskan ja Brandenburgin olisi ollut helppo ryöstää Ruotsin Saksan provinssit. Oxenstierna vertasi Ranskaa Itävaltaan ja Espanjaan ja näki tämän parhaimpana ja luotettavimpana liittolaisena kyseisistä maista Ruotsille. Syynä tähän oli maiden perinteiset ystävämieliset suhteet ja yhteiset intressit Saksassa. Oxenstiernan mielestä kuninkaallisen majesteetin toimet olivat olleet perusteltuja, ja hän olisi mieluiten jättänyt asian holhoojahallituksen ja valtaneuvoston hoidettavaksi.³⁶⁹

Aateliston keskuudessa esiintyi myös vastustusta Ranskan kanssa tehdylle sopimukselle ja pelkoa siitä, että sota saattaisi laajeta koskemaan myös Ruotsia. Huomionarvoista onkin, että aatelisto argumentoi voimakkaasti Westfalenin rauhan säilyttämisen puolesta, vaikka antoikin tukensa Ranskan kanssa tehdylle sopimukselle. Tämä kävi ilmi esimerkiksi Gustaf Taubenfeltin (1654–1687) ja Anders Lilliehöökkin³⁷⁰ (1635-1685) välille syntyneesti

³⁶⁷ Kreivi Gustaf Oxenstiernalla oli taustaa sotilastehtävistä ja hän oli toiminut muun muassa tykistöeverstinä Kaarle X Kustaan sotien yhteydessä Puolassa ja vuonna 1657 hänet nimitettiin jalkaväen kenraalimajuriksi ja Värmlannin puolustuksen johtajaksi Norjaa vastaan. Oxenstierna oli taitava puhuja, minkä takia hänet valittiin valtiopäivillä maamarsalkaksi. Jälkeenpäin häntä on kuitenkin kritisoitu auktoriteetin puutteesta ja siitä, että hänen taipumukseensa ajaa holhoojahallituksen asiaa ei suhtauduttu lämpimästi säätyoverien puolesta. Elgenstierna, 1930, 605.

³⁶⁸ RAP, 1672, 147: "Om jag skall uthlååta mine tanckar om dåth förra, så kan jag medh gått och tryggt samvete seija, att Sverige inet häfver sigh annorlunda i dåtta fallet kunnat comorterera, ty när man betraehtar necessiteten på dån eena sijdan att hafva een vän, och påminner sig deremoth dee comportamenter, som huus Österrike häfver vist emot Sverige vid den negotiation,[...] så skall man utan möda och långt efter - trachtande finna, huru litet sinceriteet bemålte huus Österrike häfver meent emoth Sverige. Dåth vore sannerligen att önska, att man kunde uti Tyskland hafva någon förtroolig vän, män om den står att vänta hos Keijsaren, dät är att tvifla, ty huru gierna både Keijsaren, Brandenburg och Lieneburgh see oss uti Tyskland, dåth veete vij; derföre häfver Österrike genom detta tillfället söökt att slijta Sverige från Frankrike, att sedan deste lättare drifva oss utur Tyskland, sedan vij vore allena och utan någon vän på den sijdan."

³⁶⁹ RAP, 1672, 146.

³⁷⁰ Taubenfelt oli taustaltaan hovineuvos ja kihlakunnantuomari, joka oli toiminut kanslistina muun muassa Westfalenin rauhanneuvotteluissa. Hän oli toiminut Riddarhusin sihteerinä vuosina 1656-1657,

väittelystä. Lilliehöök osoitti kiitoksen kuninkaalliselle majesteetille aateliston informoinnista ja valtion asioiden hoitamisesta Ruotsin kannalta parhain päin. Oxenstiernan tavoin Lilliehöök piti parhaana, että asia jätettäisiin kuninkaalliselle majesteetille.³⁷¹ Nämä pitiväkin keskustelussa selviten holhoojahallituksen puolta. Suorinta kritiikkiä holhoojahallituksen päätöstä kohtaan esitti Taubenfelt, joka toi esille huolen Tanskan, Brandenburgin ja Itävallan mahdollisesta lyöttäytymisestä yhteen Ruotsia vastaan ja että liittosopimus Ranskan kanssa olisi saattanut ajaa Ruotsin mukaan vaikeaan sotaan, josta se ei välttämättä olisi selvinnyt helpolla. Hänen mielestään holhoojahallituksen ja valtaneuvoston olisikin ollut hyvä pohtia liittosopimusta Ranskan kanssa uudelleen.³⁷² Keskusteluun liittyi Jacob Fleming (1640–1689)³⁷³, joka hylkäsi Taubenfeltin ajatukset ja oli samaa mieltä kuin Lilliehöök ja Oxenstierna, että asia oli luotettava kuninkaalle eikä turhaan esitellä turhaan parannusehdotuksia.³⁷⁴ Aateliston keskustelu loppui Göran Sperlingin (1630–1691)³⁷⁵ puheenvuoroon, jossa hän esitti, että keskustelu asiasta kannatti lopettaa, kun se oli käymässä turhan levottomaksi ja laaja-alaisiksi; päätös oli jo tehty eikä valiokunnan siten tullut hyväksyä tai vastustaa asiaa, vaan jättää jo tehty päätös holhoojahallituksen kontolle. Holhoojahallitus oli kuitenkin kartalla parhaiten valtakunnan kannalta äärimmäisen tärkeästä asiasta ja toimi Ruotsin rauhan ja turvallisuuden takaamiseksi. Pöytäkirjan mukaan

apulaisneuvoksena Skoonessa 1659, maatuomarina Bohuslänissä 1665 ja hovineuvoksena 1668. Hänen roolinsa tässä keskustelussa on mielenkiintoinen, sillä hän oli käytännössä De la Gardien alaisuuteen kuuluva virkamies, mutta näyttää olleen hyvin kriittinen tämän politiikkaa kohtaan. Vapaaherra Lilliehöök oli puolestaan Itä-Götanmaan kuvernööri, joka oli toiminut Kaarle X Kustaan kamariherrana. Holhoojahallituksen aikaan vapaaherra Lilliehöök oli aktiivinen poliitikko ja toimi diplomaattina Puolassa vuosina 1666 ja 1674, jonne hänet lähetettiin, koska hän oli tehnyt lukuisia ulkomaanmatkoja ja oli perehtynyt Euroopan ulkopoliittiseen tilaan. Ulkopoliitikassa Lilliehöök nojautui holhoojahallitukseen ja oli ollut kansleri De la Gardien ohella merkittävä puolestapuhuja sodalle Venäjän vastaa ja liittoutumiselle Puolan kanssa. Elgenstierna, 1928,705; Elgenstierna, 1934, 185–186.

³⁷¹ RAP, 1672, 148: "Vi böra och billigt påminna oss den frihetens vara Konungen gifven att efter tjedernas omskiftan och dess rikkes bästa sluta och afhandla med andre potentater och förstår, som Konungen finner säkrast vara. Ähr derföre säkrast, att vij hvarken approbera eller improbera hvad skiedt ähr, utan däth väll uptaga, och förmoda, att Hans Kongl. Maj:tt varder allt till däth bästa lagandes."

³⁷² RAP, 1672, 148–149: "Jag blifver i min förra meningh, att intet är rådeligit grubla något uti dee passerade tractater med Franckrijke och Engelandh, emädan dät, som giort är, icke kan mehra blifva ogiort, män såsom affairene af utrijkes tillståndet temmeligen häfver förändrat sig, seedan denne tractat slöts, och man förnimmer i synnerheet, att emellan Chur-Brandenburg och någre försti Tysklandh seeder mehra skall een tractat vara sluten medli Dannemarck i Brunssvijck, till hvilcken Keijsaren och skall hafva trätt, som intet ominerar vårt fäderneslandh och eenkannerligen dhe Tyske provincierne gått, så voro bäst vij vände våra ögon på desse conjuncturer, och vara hekym brade derom, att vij intett förfalla i ett svårt krich, som man sedan intet så lätteligen kunde komma uhr."

³⁷³ Elgenstierna, 1926, 740. Kreivi Fleming oli kamarineuvos 1666 ja seuraavan vuosikymmenen aikana hänestä tuli maaherra Kronobergin, Närken ja Värmlannin Västernorrlandin ja Västerbottenin lääneissä.

³⁷⁴ RAP, 1672, 149: "Hvarcken consentera vij där till eller intet, uthan är bäst att tacka Hans Kongl. Maj:tt och förtro honom heela värckett."

³⁷⁵ Kreivi Sperlingillä oli mittava tausta sotilastehtävissä jo Kaarle X Kustaan sotien ajalta. Valtiopäivien aikaan hän toimi everstinä rakuunarykmentissä ja myöhemmin vuonna 1690 hän sai sotamarsalkan arvon. Sperling oli aktiivinen myös politiikassa ja lukeutui kansleri De la Gardien ja holhoojahallituksen kriitikoihin. Elgenstierna, 1932, 439.

Sperlingin sanoma tuli koko aatelisten muodostaman valiokunnan ymmärtämäksi ja hyväksymäksi, mikä kuvasi muutenkin hyvin aateliston kantaa liittoon Ranskan kanssa - holhoojahallitus ja valtaneuvosto tiesi parhaiten, eikä asiaan kannattanut sekaantua.³⁷⁶ Sperlingin puheenvuoro heijastelikin hyvin ajalle tyypillistä käsitystä, jossa ulkopoliittikka nähtiin hallitsijan yksinoikeutena, jonka yksityiskohtiin säätyjen ei kuulunut puuttua. Holhoojahallitus oli muutenkin parhaiten perillä valtakunnan ulkopoliittisesta todellisuudesta, josta säädyillä ei ollut riittävää tietämystä. Toisaalta Sperlingin ja Flemingin puheenvuoroissa korostuu puhdas pragmatismi; jos holhoojahallitus oli joka tapauksessa jo tehnyt asiasta päätöksensä niin mikä järki siitä on käydä keskustelua, jos sitä ei muutenkaan enään käy muuttamaan.

Seuraavana päivänä alkoi varsinainen keskustelu säätyjen välillä salaisessa valiokunnassa. Keskustelu käytiin pääasiassa aateliston ja papiston välillä, vaikka porvaristoltakin oli edustusta mukana. Maamarsalkkana toimiva Oxenstierna avasi keskustelun jälleen ja pyysi papistoa tuomaan esille kantansa asiaan. Papistoa edustava Upsalan arkkipiispa Laurentius Stigzelius (1598–1676)³⁷⁷ halusi puolestaan kuulla ensimmäisenä aateliston kannan asiaan ja tulla paremmin informoiduksi asiasta. Oxenstierna ei kuitenkaan luovuttanut ja lopulta Stigzelius kertoi papiston kannan; heidän mielestään Ranska oli rikkonut hyökkäyksessä Westfalenin rauhaa ja uskoi sen havittelevan itselleen keisarikuntaan kuuluvia provinsseja. Kaiken tämän lisäksi Ranska oli kääntänyt valtaamiaan provinsseja.³⁷⁸ Papisto vetosikin myös uskontoon ja huomioiden, että Linköpingin piispa Johannes Terserus (1605–1678)³⁷⁹

³⁷⁶ RAP, 1672, 150: "Dät synes vara betänckeligit att fördiupa sig uti vidlöftige discourser öfver denne materien, efter såsom des intet mehr ähr integra, utan såsom sam ptl. Råd ett förtroo, att Hennes Maj:tt Rijkzens Enckiedrättning och Rijkzens Regering och Råd uti detta så höghvichtige ährendett lærer hafva haft deras högsta afseende uppå rijkzens allmänne tryg och säkerheet, altså finna vij intet mehra där vijd att seija, lembnandes i dät öfrige Hans Kongl. Maj fitz mogne försärgh."

³⁷⁷ Stigzelius oli ruotsalaisen ortodoksisuuden johtavia teologeja ja vaikutusvaltainen professori Upsalan yliopistossa. Hänen merkityksensä sekä kirkon että yliopistoteologian kehitykselle muutaman vuosikymmenen aikana oli suuri. Stigzelius oli tehnyt opintomatkan vuosina 1633–1635 Wittenbergiin, Helmstedtiin, Strasbourgiiin, Hollantiin, Ranskaan ja Englantiin. Aikaisemmin hän oli toiminut papiston valtiopäiväedustajana vuosina 1643, 1649 ja 1660. Svenskt biografiskt lexikon: Laurentius (Lars) Stigzelius.

³⁷⁸ RAP, 1672, 151: "Vij hoos oss kunna intet annat see, än Konungen i Franckrijke häfver öfverträdt Westphaliske freeden. Om vij intet hafva fattat rätt, så söökia vij att blifva bättre informerade."

³⁷⁹ Taustaltaan Terserus oli erittäin korkeasti oppinut piispa ja teologian tohtori. Nuoruudessaan Terserus oli opiskellut Ruotsin yliopistoissa Saksassa ja Baltiassa. Hän oli tehnyt myös neljä vuotta kestäneen opintomatkan Saksaan, Alankomaihin, Ranskaan ja Englantiin ja opiskellut useissa ulkomaisissa yliopistoissa. Hän oli toiminut professorina Uppsalan yliopistossa vuosina 1651-1652 ja Turun piispana vuodesta 1659 vuoteen 1663 saakka. Linköpingin hiippakunnan piispaksi Terserus nimitettiin vuonna 1671. Terserus oli poliittisesti erittäin aktiivinen ja kokenut pappissäädyn edustaja, joka oli osallistunut valtiopäivillä säätynsä edustaja vuosina 1640, 1647, 1650, 1660, 1672 ja 1675. Väänänen, 2011.

toi myös esille sen, että Ranskan epäiltiin tekevän yhteistyötä Turkin kanssa ja että jos Ruotsi asettuu Ranskan puolelle ei se pysty toimimaan arvostetussa roolissaan rauhanvälittäjänä.³⁸⁰

Papiston näkemykset sodasta ja siihen reagoinnista asettuivat mielenkiintoisella tavalla vastakkain aateliston näkemyksien kanssa. Tähän on kiinnitetty huomiota myös aikaisemmassa tutkimuksessa, jossa on todettu, että papisto yritti vastauksissaan kuninkaallisen majesteetin esityksiin vaikuttaa eri tavoin vaikuttaa hallitsijoihin ja suunnata näiden toimintaa rauhanomaiseen suuntaan yhdessä porvarien ja talonpoikien kanssa.³⁸¹ Papisto näki, että Ranskan hyökkäys Hollantiin oli rikkonut Westfalenin rauhan ja vaikutti kukaan papiston edustajista sitä suoraan ilmaissutkaan niin sai keskustelusta kuvan, että papisto oli liittoa vastaan. Ainakaan papiston puheenvuoroissa ei esiintynyt mitään argumentteja liiton puolesta. Päinvastoin papiston puheissa kritiikinkohteeksi nousi Ranskan katolinen uskonto ja protestanttisten hollantilaisten provinssien kääntäminen. Terserus esitti myös huolensa Hollannin puolesta ja pelkäsi mitä sen luhistuminen saisi aikaan Euroopassa.³⁸² Salainen valiokunta oli korostanut jo aikaisemmillä valtiopäivillä holhoojahallitukselle, kuinka tärkeää oli pitää hyvät suhteet kyseisen merivallan kanssa. Papisto ei katsonutkaan mielissään, että kuninkaallinen majesteetti toimi nyt tätä toivetta vastaan. Papiston puheissa korostui aatelistoakin enemmän Westfalenin rauhan säilyttämisen tärkeys sekä ajatus siitä, että Alankomaat eivät saa jäädä Ranskan vallan alle. Ranskan kanssa solmittua sopimusta katsottiin negatiivisessa valossa eikä liitolla nähty olevan mitään yhteyttä Westfalenin rauhan säilyttämisen kanssa. Myös valtaneuvoston ranskakriittinen ryhmittymä oli argumentoinut samalla tapaa, että jos Ruotsi liittoutuisi Ranskan kanssa ja keisarikunta tulisi tukemaan Alankomaita, olisi Ruotsi itsekkin rikkonut Westfalenin rauhaa. Tilanne olisi ollut uudenlainen ja asettanut vastakkain rauhansopimuksen kanssa, kun molemmat Westfalenin rauhan takaajat olisivat olleet sodassa keisarikuntaa vastaan. Valtaneuvokset näkivät papisto tavoin mahdottomana antaa uskottavia syitä, sille että Ranska ja Ruotsi ratkaisisivat kiistan alueista toimimalla itse hyökkääjinä.³⁸³ Papiston näkemyksissä verrattuna aatelistoon näytti kuitenkin esiintyvän enemmän perusteita liittoa vastaan, kun taas aatelisto korosti liiton välttämättömyyttä Ruotsille; puolueettomuus olisi kiistatta ollut teoreettisessa

³⁸⁰ RAP, 1672, 152: "Franckrike hålles och för vara orsaaken dertill, att Turcken alltijdh öfverfaller Pählen, så att dath holles och suspect, att Turcken och Franckrijke speela alltijdh under ett tecke, och om vij skola secundera Franckrijke, så blifver Sverige incapabelt till någon mediatio."

³⁸¹ Scherp, 2016, 175; Landberg, 1952, 18.

³⁸² RAP, 1672, 152: "Däth vore lijkväll att beklaga, att Hållandh skulle gå under. Dee gode herrar af Borgerskapett veeta bättre att berättta, hvaräst skon skulle tryckia, om Hållandh ginge omkull"

³⁸³ Pufendorf, 1680, 61-62.

mielessä paras vaihtoehto, mutta tilanne ei sitä sallinut. Yhteistä puheenvuoroissa olikin säätyrajojen yli rauhan säilymisen tärkeyden korostaminen. Aatelisto pyrki vastaamaan papiston kantaan esittämällä, että Ruotsi pystyi parhaiten edistämään rauhaa Euroopassa Ranskan kanssa liittoutumalla. Oxenstiernan mukaan Ruotsi pystyi Ranskalta saatavien subsidien avulla ja lupaamalla Ranskalle 6 000 miestä edistämään rauhaa Ranskan ja Hollannin välillä. Tarvittaessa itse Ranskakin pystyttäisiin pakottamaan rauhaan sen rahoilla ylläpidetyn armeijan avulla, jos tämän valloitukset uhkaisivat Westfalenin rauhaa.³⁸⁴ Tätä seurasi Lilliehöökkin pitkä puhe, jossa hän perusteli liittoumaa Ranskan kanssa. Toisin kuin papiston edustajat hänen mielestään Ranska ei ollut rikkonut Westfalenin rauhaa hyökkäyksellään, koska Ranskan hyökkäys ei kohdistunut keisarikuntaan tai Espanjaan, vaan Hollantiin. Ruotsi oli itse asiassa velvollinen auttamaan Ranskaa, sillä keisari tuki Ranskan vihollisia Westfalenin rauhan vastaisesti. Lilliehöök myös perusteli liittoa Ranskan kanssa sillä, että Ranska oli myötävaikuttanut rauhan solmimiseen ja säilymiseen Puolan ja Tanskan kanssa Kaarle X Kustaan sotien jälkeen uhkaamalla liittyä sotaan tukemaan Ruotsia. Siten oli kunniakysymys auttaa Ranskaa. Pohjan sodalla argumentointi oli mielenkiintoista, sillä myös Ranskan kritisoijat käyttivät Pohjan sotaa esimerkkinä Ranskan välinpitämättömyydestä Ruotsia kohtaan.³⁸⁵

Kuninkaallisen majesteetin esityksestä heränneessä keskustelussa kävi ilmi kaksi erilaista tulkintaa Westfalenin rauhan toteutumisesta. Ranskamyönteisen tulkinnan mukaan Westfalenin rauhasta tuli toisen osapuolen auttaa toista, jos joku saksalainen ruhtinas ryhtyi sotaan jompaa kumpaa vastaan. Ranskaan suuntautuneet valtiopäiväedustajat perustelivat liittoutumista Westfalenin rauhalla ja sen takaajana toimisesta saatavalla kunnialla. Ajateltiin, että liitto Ranskan kanssa palauttaisi Ruotsin arvostuksen keisarikunnassa ja Westfalenin rauhan takaajana toimiminen toisi Ruotsille kunniaa.³⁸⁶ Suurin vaara Ruotsille Ranskan aloittamassa sodassa liittyi Lilliehöökkin mukaan Ruotsin provinssihin Saksassa ja niiden mahdolliseen menettämiseen sodan myötä. Ruotsin provinssit olivatkin liitosta käydyn keskustelun keskiössä ja sitä käytettiin sekä argumentoidessa liiton puolesta, että vastaan.

³⁸⁴ RAP, 1672, 152: "Deth är och Hans Kongl. Maritz tankar, att genom Franziska penningar bringa Franckrijke till freedh; ty fast Hans Kongl. Majjit häfver låfvat Franckrijke 6,000 man, så är dhät intet straxt intention att stupa rijk ett i krig, utan att derigenom komma Franckrijke att tänckia på freedden."

³⁸⁵ RAP, 1672, 152–153: "Däth kan fråågas, hvad fundamentdätta foedus, som med Franckrijke upprättat ähr, häfver. Så ähr dhät först funderat uti den Westphaliska freedden, hvilcken förmår, att Sverige kan assistera Franckrijke, där däth angrijpes uthin Rommerske rijk ett och dhät förer krijgh medh någon annan än Spanien, såssom articulus Et ut eo sincerior förståås; Sverige häfver altijd således förstått den artickelen och därföre pretenderat af Frankrijke emoth Keijsaren hielp, tå vij vore i dhät Polniske krigett och däth Danske."

³⁸⁶ Norrhem, 2019, 102–103.

Toisaalta argumentoitiin, että liitto oli välttämätön provinssien säilyttämiseksi, mutta samalla Ranskan aloittama sota altisti ne vaaralle. Lilliehöök punnitsi pitkään ja perusteellisesti eri vaihtoehtoja, jotka hänen mukaansa olivat liittoutumattomuus, liittoutuminen Itävallan kanssa ja liittoutuminen Ranskan kanssa.³⁸⁷ Paras vaihtoehto olisi hänen mukaansa ollut liittoutumattomuus, mutta se ei ollut nyt realistinen vaihtoehto. Itävallan kohdalla puolestaan nousi esiin epäluulo ja pelko sen ja Brandenburgin kääntymisestä Ruotsia vastaan Ruotsin Saksan provinssien valloittamiseksi. Vaikka kuninkaallinen majesteetti oli siten pyrkinyt yhteistyöhön keisarin kanssa, ei tätä voitu nähdä täysin vilpittömänä. Esille nousi muun muassa Itävallan ja Ruotsin välillä vireillä ollut puolustusliitto, jota Itävalta ei ollut ratifioinut vielä. Viivyttely puolustusliiton ratifioimisessa olikin Lilliehöökkin mukaan osoitus Itävallan vilpillisyydestä Ruotsia kohtaan; ensin Itävalta erotti Ruotsin sen ystävästä, jotta sen olisi helpompi hyökätä myöhemmin tätä vastaan.³⁸⁸ Ranska näyttäytyi parhaana vaihtoehtona, sillä omien resurssiensa lisäksi, sillä oli paljon tukijoita keisarikunnassa, joiden avulla se pystyi vaikuttamaan keisarikunnan asioihin ja vastustamaan keisaria ja Brandenburgia.³⁸⁹ Täysin perusteeton väite ei ollut, sillä Ranskaa tukijoihin lukeutui keisarikunnasta muun muassa Münster, Baijeri, Köln ja Saksi.³⁹⁰

Terserus ei ollut kuitenkaan vakuuttunut Lilliehöökkin perusteluista, vaan totesi tyyliä Westfalenin rauhan jo rikkoutuneen sen seurauksena, että Ranska oli vallannut provinssija keisarikuntaan kuuluvasta Klevestä.³⁹¹ Myös valtaneuvostossa oltiin esitetty samanlaista kritiikkiä, että vaikka hyökkäys Alankomaihin ei itsessään rikkonut rauhaa, sillä Alankomaat eivät olleet osa keisarikuntaa, olivat Alankomaiden hallussa pitämät linnoitukset

³⁸⁷ RAP, 1672, 153: "Dätta till att explicera, så ponerar jagh, att Sverige måste vara stad uti centera af desse vilckähr, nembligen 1. uth i freedh och neutralitet, 2. uth i alliance medh Österrike och dem, som ähre emoth Franckrijke, eller 3. medh Franckrijke".

³⁸⁸ RAP, 1672, 154: "Frågas därföre, om vij uti neutraliteten skulle vara sääkre att få däm behålla. Jag troor neij, tyn är man seer eifter alla skiäll, hvarföre Keijsaren och hans partie så adhorrera ifrån Sveriges vänskap, så lærer man finna ungefär, att dän sitis och ardor eripiendi nobis provincias Germanieas ähr där till största fundamentet; blifva dhe nu richtige medh Frankrike och hinna löffta däth utur Tysklandh, så kunna dhe sedan med så mycket mindre möda skillia oss vidh våre länder, så att vij lærer seedan vara eensamme och således intet mächtige nogh oss emoth däm att försvara."

³⁸⁹ RAP, 1672, 155: "När man seer eifter, hvem som är pro Gallia, så är dät uppenbartt, att Chur-Mains ähr godh Fransösk, Cöln stäär och in foedere med Gallia, Trier måste absolutt föllia Franckrijke, om dhät elliest vill bestå, Beijeren adhsererar Cöln, och Saxen, så mycket man häfver fattat af dee uplässne skriffterne, ähr af samma sinne; Chur-Pfals ähr och alldeles goodh Fransösk. Altså ähre mehrendels alla Electores Imperii pro Gallia, hvaraf föllier, att Franckrijke häfver måste suifragia och kan således kullkasta Keijsaren och Brandenburgh uti Collegio electorali och principum. "

³⁹⁰ Luard, 1992, 257.

³⁹¹ RAP, 1672, 155: "Däth tyckes, som voro den Westphaliske freeden reedan bruuten, derigenom att Franckrijke häfver bemächtigt sig någre ortter uti Cleven, hvilcka ligga på Rommerske rijketz bätten."

Reininmaalla eri asia, sillä nämä puolestaan katsottiin osaksi keisarikuntaa.³⁹² Lilliehöökien mukaan Kleven alueita ei kuitenkaan tullut pitää enää osana keisarikuntaa, vaan Alankomaita. Ranskalla oli siten sama oikeus vallata Alankomailta provinssseja, joita se oli vallanneet Brandenburgilta ja keisarikunnalta. Lilliehöökien mukaan Ranska oli luvannut palauttaa nämä provinssit Brandenburgille kunhan se oli osapuolten kannalta turvallista.³⁹³ Keskustelu päättyi Terseruksen todetessa Lilliehöökille, etteivät nämä olleet tulleet väittelemään ja esitti, että kuninkaallista majesteettia informoitaisiin siitä, että tämä hoitaisi asian siten, ettei Hollanti kaatuisi ja että Westfalenin rauha pysyisi koskemattomana.³⁹⁴ Porvariston edustajana toimiva Tukholman raatimies Páhl Johan³⁹⁵ tuki Terseruksen ajatuksia Westfalenin rauhasta ja ettei Hollanti saanut jäädä Ranskan jalkoihin. Porvaristo oli haluton lähtemään sotaan Alankomaiden kanssa, koska Alankomaiden kauppa, erityisesti suolan toimitus, oli monille Ruotsin valtakunnassa tärkeää.³⁹⁶ Huolimatta Lilliehöökien ja aateliston kannatuksesta liittosopimusta kohtaan salaisen valiokunnan mietinnässä korostui kriittinen kanta Ranskan kanssa liittoutumiseen ja erityisesti papiston esittämä kritiikki aikaisemmissa keskusteluissa. Mietinnässä huomautettiin, että Ruotsin tulisi pyrkiä pitämään yllä hyviä suhteita keisarikuntaan, sekä, että Westfalenin rauha, jonka eteen oli tehty suuria uhkauksia ja vuodatettiin paljon kallisarvoista kristittyjen verta, ei saanut rikkoutua. Samalla korostettiin Hollannin suurta merkitystä evankeliselle uskolle ja kaupankäynnille, ja kuinka tärkeää oli ettei se heikkenisi sodan seurauksena liikaa.³⁹⁷ Huolimatta Terseruksen ja Stigzeliuksen vahvoista kannoista salaisessa valiokunnassa oli papiston vastaus kuninkaallisen majesteetin esitykseen huomattavasti hillitympi ja mitäänsanomattomampi kuin salaisen valiokunnan mietintö puhumattakaan Terseruksen ja Stigzeliuksen valiokunnassa esittämistä näkemyksiä. Vastauksessa papisto toisti samat asiat, mitä kuninkaallisen majesteetin esityksessä oli kerrottu kuninkaallisen majesteetin toiminnasta rauhan eteen ja kiitti kuninkaallista

³⁹² Pufendorf, 1680, 58–59.

³⁹³ RAP, 1672, 155–156.

³⁹⁴ RAP, 1672, 156.

³⁹⁵ Páhlilla ei ollut aikaisempaa kokemusta ja vuoden 1672 valtiopäivät olivat ainoat valtiopäivät, jossa hän toimi porvariston edustajana.

³⁹⁶ Landberg, 1952, 171, 197.

³⁹⁷ RAP, 1672, 396: "Rijksens Ständers fullmächtige uthskått hafva och medh synnerligit underdånigst nöije försport den högst berömbliceste, trogne och försichtige omvårdnad, som Kongl. M:t genom dett communicerade consilium allernådigst eemoth dem betygat häfver om detta så högt angelägne värkets ytterligare fullföljande, af allo hierta önskandes att såsom dett ähr ansedt till att, så vjda mensch- och möijeligit ähr, dämpathet vjdt uthseende blodiga krich och att försättia christenheeten uthi een tilldrägelig säcker frijd, män för all tingth er hän att söffta och bearbeta, att detta högloft konungeriket, theras kiäre fäderneslandh, icke må förfalla och invecklas uthi någon fahrlig och icke så snart uthsläkelig krigzflamma, och att den med så mången christens blodz spillo dyrt förvärfvadhe Westphaliske freden må uthi sitt rätta ordaförstånd handhållas, besynnerligen och att effter all giörligheet förekomma Hållands ruin och undergång till siömachternes och commerciernes oprätthållande, hvaruppå een så stoor stödh och styrkia af dhet evangeliske väsendet hänger."

majesteettia arvokkaasta työstään. Papisto kertoi myös osallistuneensa keskusteluun, mutta korosti samalla nöyrästi tietämättömyyttään verrattuna kuninkaalliseen majesteettiin. Ulkopoliittika uskottiin siten yhä kuninkaalliselle majesteetille, joka tiesi asiasta paremmin.³⁹⁸

7.5 Yhteenveto

Ystävyys Ruotsin ja Ranskan välillä ei merkinnyt vain maiden välistä rauhaa, vaan myös molemminpuolista hyväntahtoisuutta, joka tuli esille niin menneessä, nykyisyydessä kuin tulevaisuudessakin.³⁹⁹ Tämä tuli esille syytöksissä, joiden mukaan Ranska ei ollut toiminut kuin ystävä, ollut antelias tai ottanut Ruotsin etua huomioon. Kuninkaallisen majesteetin esitykset vuoden 1660 valtiopäivillä heijastelivatkin tätä todellisuutta. Vaikka Ranska esitettiin Ruotsin tärkeimpänä ystävänä, ei se silti ollut kritiikin ulkopuolella ja myönteisten kannanottojen lisäksi myös kriittisiä näkemyksiä esiintyi; Ranska nähtiin passiivisena ja maiden suhteiden ei nähty olleen riittävän vastavuoroiset Ruotsin huomioidessa Ranskan intressit, mutta Ranska ei Ruotsin. Jos Ranskan roolin suhteuttaa muuhun valtiopäivien narratiiviin Kaarle X Kustaan sodista, sen rooli näyttäytyy passiivisena; Kaarle X Kustaa oli pyrkinyt palauttamaan rauhan Eurooppaan ja estämään Habsburgeja toteuttamasta valtaintressejään. Miksi Ranska ei avustanut liittolaistaan tehokkaammin? Siitä huolimatta, että 1660-luvun alkupuoli oli hiljaista aikaa Ranskan ja Ruotsin välillä, lämpenivät maiden suhteet vuosikymmenen edetessä. Yleinen kuva Ranskasta olikin positiivinen ja maiden yhteistä historiaa, intressejä ja asemaa Euroopassa korostettiin kuninkaallisen majesteetin esityksissä. Etenkin maiden liittolaisuutta argumentoitiin yhteisellä intressillä Westfalenin rauhan ylläpitämisellä. Westfalenilla legitimoitiin niin maiden välisiä sopimuksia, liittolaisuutta, sekaantumista Puolan sisäpolitiikkaan kuin vuoden 1672 subsidisopimusta ja jopa sota Alankomaita vastaan.

Keskustelusta liittoutumisesta Ranskan kanssa ja tämän hyökkäyksestä Alankomaihin nousi esille monenlaisia käsityksiä Westfalenin rauhasta ja hyökkäyksen vaikutuksesta siihen. Valtaosa aatelistosta hyväksyi kuninkaallisen majesteetin esityksen sellaisenaan eikä nähnyt järkevänä puuttua kuninkaallisen majesteetin asioihin. Holhoojahallituksen asiaa ajoivat selviten maamarsalkka Oxenstierna ja Lilliehöök, jotka pyrkivät argumentoimaan liiton

³⁹⁸ PrP, 1672, 166: "Såsom nu K. M:tt uthi detta högwichtige ährende ständernes råd h nådigast eskar; så wörö ock prästerskapet skylligt och icke mindre willigt, med sitt ringa betänckiande underdånigast att inkomma."

³⁹⁹ Norrhem, 2019, 169–170.

puolesta parhaansa mukaan. Papisto puolestaan näki Westfalenin rauhan jo rikkoutuneen. Terserus ja Stigzelius olivat Ranskan kanssa tehtyä liittoa vastaan kritisoiden Ranskaa yhteyksistään Turkkiin ja peläten Alankomaiden kohtaloa sodassa. Papisto asettuikin mielenkiintoisella tavalla kuninkaallisen majesteetin esityksen sanaa vastaan eikä perustelut, että liitto oli tehty Ranskan kanssa Westfalenin rauhan säilyttämiseksi näyttänyt vakuuttavan heitä, vaikka aatelisto pyrkiikin monilla argumenteilla perustelemaan toisin. Aatelisto perusteli liittoa sillä, että sen avulla pystyttäisiin parhaiten säilyttämään Westfalenin rauha ja saamaan Ranska rauhanneuvotteluihin. Kun tämä ei tuottanut tulosta niin siirryttiin käyttämään argumentteja Ranskan kanssa liittoutumisen välttämättömyydestä ja muiden vaihtoehtojen heikkouksista. Lopuksi yritettiin vielä teknisesti perustella, miksi Kleveä ei kuulunut katsoa osaksi keisarikuntaa. Valtaneuvosten valituksessa esitettiin samantyyllisiä argumentteja, mutta poiketen aateliston esittämistä puheenvuoroista, tällä kertaa liittoa vastaan. Pyrkimys ja toivomus rauhasta oli kuitenkin asia, joka yhdisti sekä papiston puheenvuoroja, salaisen valiokunnan vastausta, että kuninkaallisen majesteetin esitystä. Valtiopäiviä ei tulekaan nähdä pelkästään vallan legitimoinnin välikappaleena, vaan kuten aikaisempikin tutkimus on todennut, niin etenkin holhoojahallitusten aikaan säädyt käyttivät siellä tavallista suurempaa valtaa ja haastoivat tavallista aktiivisemminhallinnon politiikkaa.⁴⁰⁰ Erityisesti rauhan säilymisen tärkeys näyttää olevan yleisesti hyväksytty jopa aateliston piirissä tai ainakin siihen vedottiin argumentaatiossa. Tämä tukee aikaisemman tutkimuksen havaintoja säätyjen yrityksestä vaikuttaa rauhan säilymiseen valtakunnassa ja että sitä käytettiin myös tärkeänä osana retoriikkaa ulkopoliittisessa keskustelussa eri säätyjen toimesta.⁴⁰¹ Salaisen valiokunnan valituksessa argumentoitiin, että kuninkaallisen majesteetin pitäisi keskittyä rauhan ylläpitämiseen Euroopassa ja, että sota Alankomaita vastaan ei tekisi hyvää kuninkaallisen majesteetin uskottavuudelle Westfalenin rauhan takaajana. Yritys legitimoida liittosopimus Ranskan kanssa perustellen sitä Westfalenin rauhalla olikin selvä epäonnistuminen holhoojahallitukselta, mikä kävi ilmi keskustelusta vuoden 1672 valtiopäivillä, kuin myös vuoden 1675 valtiopäivillä, jolloin sota Brandenburgia vastaan realisoitui ja se asetettiin säätyjen toimesta suoraan valtaneuvoston ja holhoojahallituksen syyksi.⁴⁰² Liitto Ranskan kanssa rikkoikin kuvaa kuninkaallisesta majesteetista universaalien rauhan rakentaja, jota se oli vaivoin pyrkinyt rakentamaan koko

⁴⁰⁰ Ahnlund, 1931,338–340; Scherp, 2016, 171.

⁴⁰¹ Scherp, 2016,174–176.

⁴⁰² Scherp, 2013,227–228.

1660-luvun kuninkaallisen majesteetin esitysten kautta. Liittoutuminen Ranskan kanssa ei tuonut rauhaa Ruotsin rajojen ulkopuolella, kuin niiden sisäpuolellakaan.

9. Vallan legitimointi Kaarle XI:n holhoojahallituksen aikaan

Tämän tutkielman havainnot vastaavat hyvin aiemman legitimizeettitutkimuksen havaintoja 1660-luvun valtiopäiväsaarnoista ja rukouspäiväteksteistä. Kuten Forssberg on todennut, vaikutti 1660-luvun alun propagandateksteihin paljolti tarve selittää rauhaa ja miksi Ruotsin vihollisten kyltymättömäksi kuvatta viha oli lakannut.⁴⁰³ Vuoden 1660 valtiopäivien pitkän aikavälin ulkopoliittisessa tilannekatsauksessa rauhaa selitettiin pitkälti Jumalan armolla ja Kaarle X Kustaan rohkeudella. Kaarle X Kustaan sodat näyttäytyivät taisteluna Westfalenin ja koko kristikunnan rauhan puolesta Habsburgien ja paavin valtapyrkimyksiä vastaan. Sodan narratiivissa Puola esitettiin Habsburgien pelinappula, Tanska ja Venäjä pelkureina, jotka olivat käyttäneet hyväksi Ruotsin taistelua samanaikaisesti monia vihollisia vastaan, kun taas Ranska oli vain välinpitämätön koko sodan suhteen. Kuninkaallisen majesteetin esitykset heijastelivat myös Ruotsin ulkopoliittista tilannetta. Esimerkiksi suhteet Ranskaan olivat sotien aikaan olleet tavallista viileämmät eikä Ruotsi ollut saanut subsideja siltä hetkeen.

Kööpenhaminan rauhan jälkeen ja myöhemmin 1660-luvulla Ruotsin asema rauhanpitäjänä sai yhä näkyvämmän paikan kuninkaallisen majesteetin esityksissä. Tämä näkemys on korostunut myös aikaisemmassa tutkimuksessa.⁴⁰⁴ Östlundin mukaan Kaarle XI:n holhoojahallituksen ulkopoliittiset ja sisäpoliittiset tavoitteet kietoutuivat monella tapaa yhteen. Sisäpolitiikassaan holhoojahallitus pyrki säästeliäisyyteen, sillä jatkuva sotiminen ja uskottavan armeijan pitäminen Saksassa rasittivat valtion kassaa. Osakseen tämän takia Ruotsin holhoojahallitus ajoi tasapainopolitiikkaa, jossa se pyrki pysymään ulkona sodissa ja sen sijaan esiintymään rauhan ylläpitäjänä ja pyrkiä toimimaan konflikteissa sovittelijana. Tällä tavoin kuninkaallinen majesteetti pyrittiin esittämään roolissaan Westfalenin rauhan takaajana saaden kunniaa ilman, että kruunun taloutta ja herkkää ulkopoliittista tilannetta tarvitsi rasittaa uusilla sodilla. Kuninkaallisen majesteetin esityksissä kuvattiin mielellään

⁴⁰³ Forssberg, 2005, 202.

⁴⁰⁴ Hallenberg, 2009, 50 ja Östlund, 2007, 73.

holhoojahallituksen ulkopoliittisia saavutuksia, joilla legitimoitiin samalla myös holhoojahallituksen toimintaa. Näihin kuuluivat liittoumat, kauppasopimukset ja muut kruunulle saavutetut edut. Tämän lisäksi korostettiin Ruotsin roolia Euroopassa Westfalenin rauhan takaajana ja suurvaltana. Westfalenin rauhan takaajana oman valtakunnan asioista ja turvallisuudesta huolehtiminen ei riittänyt, vaan kuninkaallisen majesteetin esityksissä haluttiin esittää kuninkaallisen majesteetin pyrkivän rauhan ylläpitämiseen Euroopan laajuisesti, millä korostettiin maan asemaa suurvaltana. Tämä näkyi kuninkaallisen majesteetin esityksessä esiintymisenä koko kristikunnan rauhanpuolustaja ja sovittelijana kilpailevien suurvaltojen - kuten Englannin, Alankomaiden ja Ranskan välillä.

Kuninkaallisen majesteetin esitysten kuvaukset Ruotsin suhteista naapurimaihin heijastelivat monella tapaa holhoojahallituksen tasapainopolitiikkaa. Parhaimmassa valossa esitettiin suhteet Ranskaan ja Englantiin, joihin Ruotsin ulkopoliittikka muutenkin vuosikymmenen aikana nojasi. Maiden kerrottiin noudattavan yhteisiä maksiimeja ja olevan luontaisia liittolaisia Ruotsille. Erityisesti Englannin kohdalla korostettiin liiton luontaisuutta, kun taas Ranskan kohdalla vedottiin maiden pitkäaikaiseen ystävyYTEEN ja maiden asemaan Westfalenin rauhan takaajina. Kuninkaallisen majesteetin esityksissä näkyi myös lähentyminen Puolan kanssa ja pyrkimys liittoutua sen kanssa Venäjää vastaan. Esityksissä korostettiin kuninkaallisen majesteetin solidaarisuutta Puolan tilanteen suhteen - oltiin tukemassa maata ulkomaiden vaikuttamisyrityksiä vastaan sekä seisomassa Puolan rinnalla turkkilaisia vastaan. Tanskan rooli oli mielenkiintoinen, sillä myös suhteet siihen esitettiin kuninkaallisen majesteetin esityksissä poikkeuksetta hyvinä, vaikka molempien tavoitteena olikin 1660-luvun aikana eristää toinen ja maat kilpailivat käytännössä samoista liittolaisista. Esityksissä pyrittiin välttämään muiden kristillisten valtioiden antagonisoimista. Tämä kohdistui esityksissä Turkkiin, joka nähtiin koko kristikunnan vihollisena ja suurena uhkana, jonka takia kuninkaallinen majesteetti pyrki pitämään Euroopan sisällä rauhaa.

Uhkakuvien maalaaminen ja pelko sodasta olivat läsnä hyvin vahvasti myös kuninkaallisen majesteetin esityksissä. Tällä tavoin legitimoitiin rasitteita säädyille myös rauhan aikana argumentoimalla, että maailman uhkaava tilanne vaatii muun muassa linnoitusten ja laivaston vahvistamista ja lisää sotaväkeä. Ruotsin ottama rooli Westfalenin rauhan takaajana selitti toki myös osaltaan kaikkien uhkakuvien ottamista huomioon Euroopassa. Huolimatta uhkakuvien läsnäolosta eivät esitykset pitäneet sisällään ajalleen tyypillistä kuvaa lopun ajan läsnäolosta, vaan yleensä niiden viesti oli, että uhkakuvista huolimatta kuninkaallisella

majesteetilla oli tilanne hallussa, kunhan säädöt toimivat hänen tahtonsa mukaisesti. Kaarle X Kustaan sotien vihollisuuksien kerrottiinkin lähes poikkeuksetta vaihtuneen hyviin naapurillisiin suhteisiin. Poikkeuksena oli kuitenkin Venäjä, jonka kanssa hyvät naapurilliset suhteet eivät olleet palautuneet. Tämä heijasteli Ruotsin ja Venäjän Kardisin rauhan jälkeisiä suhteita, jolloin holhoojahallitus syytti Venäjää rauhansopimuksen jatkuvasta rikkomisesta, mitä se toki tekikin. Venäjä olikin ainoa kristillinen maa, johon suhteet esitettiin huonoina ja korostettiin sodan vaaraa. Kuninkaallisen majesteetin esitettiin tässäkin suhteessa pyrkineen tekemään kaikkensa, jotta hyvä naapurilliset suhteet saataisiin palautettua maiden välillä. Myös Ruotsin pyrkimys lähentyä keisaria ja Itävaltaa oli läsnä kuninkaallisen majesteetin esityksissä. Vuosikymmenen aikana suhteiden keisariin esitettiin menneen jatkuvasti parempaan suuntaan, vaikka Ruotsin kruunun ja keisarin välillä ei esitettykään olevan samanlaisia yhteisiä intressejä kuin esimerkiksi Ranskan ja Englannin kanssa. Yhteisenä intressinä esitettiin kuitenkin keisarikunnan yhtenäisyyden vaaliminen Turkin uhan edessä. Verrattuna muihin maihin näyttäytivät suhteet Alankomaihin melko neutraaleina. Alankomaista kerrottaessa ei käytetty samanlaisia positiivisia ilmaisuja kuin Ranskasta, mutta sitä ei kuitenkaan esitetty puhtaan negatiivisessa valossa, kuten Venäjää. Suhteita Alankomaihin leimasivatkin kilpailu Itämerellä ja merkantilismi, mikä vastasi hyvin myös maiden tosiasiallista suhdetta.

Tutkielma täydentää myös aikaisempaa valtiopäivätutkimusta ulkosuhteista käydyin keskustelun osalta ja tukee jo aiemmin tehtyjä havaintoja säätyjen vaikutuksen ja arvostelun voimistumisesta hallintoa kohtaan holhoojahallituksen aikana etenkin salaisessa valiokunnassa.⁴⁰⁵ Vuoden 1672 valtiopäivien keskustelu havainnollisti, kuinka tärkeänä myös säädöt pitivät Westfalenin rauhan säilymistä ja kuinka keskeistä oli, että Ruotsi näyttäytyi uskottavasti sen ylläpitäjänä. Keskustelu kuninkaallisen majesteetin esityksen ympärillä olikin poikkeuksellista, sillä normi oli, että kuninkaallisen majesteetin esitykset hyväksyttiin sellaisenaan ja säädöt kiittivät kuninkaallista majesteettia tämän suuresta huolesta valtakuntaa kohtaan, eikä turhaan astuttu hallitsijan tontille. Tätä heijasteli hyvin aateliston näkemykset siitä, että holhoojahallitus ja valtaneuvosto tiesivät asiasta parhaiten ja ulkopoliitikasta huolehtiminen tuli jättää heille. Papisto ei kuitenkaan hyväksynyt kuninkaallisen majesteetin esityksen väitettä, että liittoutuminen Ranskan kanssa Alankomaita vastaan ylläpiti Westfalenin rauhaa. Tässä näkyi myös Kaarle XI:n holhoojahallituksen heikkous, sillä sen

⁴⁰⁵ Ahnlund, 1931, 338–340.

aikana säädyt ottivat yhä vahvemmin kantaa kuninkaallisen majesteetin esityksiin, vaikkakin ulkopolitiikan kohdalla nämä kannanotot tapahtuivat salaisessa valiokunnassa ilman talonpoikia. Pyrkimys legitimoida liittosopimus Ranskan kanssa perustellen sitä Westfalenin rauhalla epäonnistuikin holhoojahallitukselta ja valtaneuvostolta. Tämä korostui erityisesti seuraavilla valtiopäivillä vuonna 1675, jolloin säädyt vaativat tietää, että miksi oli päädytty sotaan, vaikka edellisillä valtiopäivillä oli ilmaistu toive, että kuninkaallinen majesteetti varmistaisi, ettei Ruotsi joutuisi mukaan sotaan.

Lähdeluettelo

Painetut alkuperäislähteet

RAP Sveriges ridderskaps och adels riksdags-protokoll. D. 9, 1660

<https://weburn.kb.se/riks/metadata/17/21799217.html>

RAP Sveriges ridderskaps och adels riksdags-protokoll. D. 9, 1664

<https://weburn.kb.se/riks/metadata/17/21799217.html>

RAP Sveriges ridderskaps och adels riksdags-protokoll. D. 10, 1668

<https://weburn.kb.se/riks/metadata/17/21799217.html>

RAP Sveriges ridderskaps och adels riksdags-protokoll. D. 11, 1672

<https://weburn.kb.se/riks/metadata/17/21799217.html>

RAP Sveriges ridderskaps och adels riksdags-protokoll. D. 12, 1675-78

<https://weburn.kb.se/riks/metadata/17/21799217.html>

PrP Prästeståndets riksdagsprotokoll: på Riksdagens uppdrag ... 3, 1668-1678 / utgivna av Sven Olsson <https://weburn.kb.se/riks/metadata/14/21798914.html>

BgP Borgarståndets riksdagsprotokoll före frihetstiden / utg. av Stadshistoriska institutet

<https://weburn.kb.se/riks/metadata/08/21797608.ht>

Pufendorf, Samuel von, A discourse by M. Samuel Puffendorf, upon the alliances between Sweden and France: wherein is shewn, how ill the same were observ'd on the part of France. Written in the year 1680 (London, 1709).

Sähköiset lähteet

Erland Sellberg ”Laurentius (Lars) Stigzelius”. Svenskt biografiskt lexicon-verkkojulkaisu. Saatavissa: <https://sok.riksarkivet.se/SBL/Presentation.aspx?id=20170>. Luettu.8.4.2024.

Svenskt biografiskt lexikon: “Edvard Philipsson Ehrensteen”.

Saatavissa: <https://sok.riksarkivet.se/sbl/mobil/Artikel/16711>. Luettu 7.4.2024.

Väänänen, Kyösti. ”Johannes Elai Terserus”. Turun hiippakunnan paimenmuisto 1554–1721 -verkkojulkaisu. Studia Biographica 9. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. Saatavilla: <http://urn.fi/urn:nbn:fi:sks-thp-002461>. Luettu: 8.4.2024.

Kuvalähteet

Europe after the Westphalia Treaties. G. Duby, Grand Atlas historique, Paris, Larousse, 1997. Saatavissa:<https://espace-mondial-atlas.sciencespo.fr/en/topic-strategies-of-transnational-actors/map-3C17-EN-europe-after-the-westphalia-treaties-1648andnbsp.html>.

Sweden about 1658. Historical Atlas by William R. Shepherd - Courtesy of the University of Texas Libraries, The University of Texas at Austin. Saatavissa: https://maps.lib.utexas.edu/maps/historical/shepherd/sweden_1658.jpg

Tutkimuskirjallisuus

Ahnlund, Nils. *Ståndsriksdagens utdaning 1592-1672*. Stockholm, 1933.

Ahnlund, Nils, Ivar Beskow, & Georg Landberg. *Den Svenska utrikespolitikens historia: 1:3, 1648-1697*. Stockholm, 1952.

Anderson, Matthew. S. *The Rise of Modern Diplomacy 1450-1919*. Longman, 1993.

Anderson, Matthew. S. *War and Society in Europe of the Old Regime: 1618-1789*. Leicester University Press, 1988.

Betts, Reginald, 'The Habsburg Lands'. In Clark, George, ja F. L. Carsten. *The New Cambridge Modern History: 5, The Ascendancy of France 1648-88*. London, 1961.

Bohrn, Harald. *Sverige, Danmark och Frankrike från avslutandet av Sveriges förbund med Frankrike i April 1672 till utbrottet av Sveriges krig med Brandenburg i december 1674*. Stockholm, 1933.

Burke, Peter, *The Art of Conversation*. Cambridge: Polity Press, 1993.

Carlson, Fredrik F. *Sveriges historia: under konungarne af Pfalziska huset*. Stockholm: P. A. Norstedt, 1855.

Carsten. Francis, 'The Empire After the Thirty Years War', teoksessa Clark, George, ja F. L. Carsten. *The New Cambridge Modern History: 5, The Ascendancy of France 1648-88*. London, 1961.

Christensen, Lars. "The Foreign Policy of Hannibal Sehested 1660-1666." *Scandinavian Journal of History* 24, no. 1: 117-133, 1999. <https://doi.org/10.1080/03468759950115881>.

Elliott, John H. *Spain, Europe and the Wider World 1500-1800*, Yale University Press, 2009.

Elgenstierna, Gustaf. *Den introducerade svenska adelns ättartavlor. Första bandet*. Tukholma: Nordstedt, 1925.

Elgenstierna, Gustaf. *Den introducerade svenska adelns ättartavlor. Tredje bandet*. Tukholma: Nordstedt, 1927.

Elgenstierna, Gustaf. *Den introducerade svenska adelns ättartavlor. Fjärde bandet*. Tukholma: Nordstedt, 1928.

Elgenstierna, Gustaf. 1932. *Den introducerade svenska adelns ättartavlor: Sjätte bandet*. Tukholma: Nordstedt, 1932.

Elgenstierna, Gustaf. 1932. *Den introducerade svenska adelns ättartavlor: Åttonde bandet*. Tukholma: Nordstedt, 1934.

Fahlborg, Birger. *Sveriges yttre politik 1660-1664*. Stockholm, 1932.

Fahlborg, Birger. *Sveriges yttre politik 1664-1668: 1*. Stockholm, 1949.

Fahlborg, Birger. *Kungl. Vitterhets historie och antikvitets akademiens handlingar: Historiska Serien. 7: 2, Sveriges yttre politik 1668-1672*. Stockholm, 1961.

Forsberg, Anna Maria. *Att hålla folket på gott humör: informationsspridning, krigspropaganda och mobilisering i Sverige 1655-1680*. Stockholm: Acta Universitatis Stockholmiensis: Almqvist & Wiksell International [distributör], 2005.

Forsberg, Anna Maria, *The Story of War: Church and Propaganda in France and Sweden 1610–1710*. Lund, 2016.

Foster, Darren Paul. *Foreign Heroes and Catholic Villains: Radical Protestant Propaganda of the Thirty Years' War (1618-1648)*. 2012.

Glete, Jan, *Navies and Nations: Warships, Navies and State Building in Europe and America, 1500–1860*. Stockholm, 1993.

Haldén, Peter. *Geopolitik och konstitutionalism i Tysk-romerska riket 1648, 2009*.

Haldén, Peter. *1648: Den Westfaliska Freden: Arv, Kontext Och Konsekvenser*. Lund: Nordic Academic Press, 2009.

Hallenberg, Mats., Holm, Johan., & Johansson, Dan. *Organization, legitimation, participation*. *Scandinavian journal of history*, 33(3), 247-268, 2008.

Hallenberg Mats. *Svenskarna och westfaliska freden - en talande tystnad? Krig och fred i den statliga propagandan från stormaktstid till frihetstid*: In: Haldén, Peter. (2009). *1648 Den westfaliska freden : Arv, kontext och konsekvenser* Lund: Nordic Academic Press, 2009.

Hannula, Henri. *Free Ships, Free Goods: Dutch Foreign Policy and Commercial Relations with Denmark and Sweden 1675-1690*. Helsinki, Helsingin yliopisto, 2023.

Israel, Jonathan. 1995. *The Dutch Republic : Its Rise Greatness and Fall 1477-1806*. Oxford: Clarendon Press.

Jablonowski, Hornst, 'Poland to the Death of John Sobieski', Teoksessa: Clark, George, ja F. L. Carsten. *The New Cambridge Modern History: 5, The Ascendancy of France 1648-88*. London, 196

Janžekovič, Izidor. "The Balance of Power from the Thirty Years' War and the Peace of Westphalia (1648) to the War of the Spanish Succession and the Peace of Utrecht (1713)." *History of European Ideas ahead-of-print, no. ahead-of-print, 2022*: 1-19.

Jokinen, Arja, Arja Jokinen, Kirsi Juhila, ja Eero Suoninen. *Diskurssianalyysi: teorian, peruskäsitteet ja käyttö*. Tampere: Vastapaino, 2016.

Karonen, Petri. *Pohjoinen suurvalta: Ruotsi ja Suomi 1521–1809* . 4. uud. p, Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Karonen, Petri, Marko Hakanen, ja Piia Einonen. *Personal Agency at the Swedish Age of Greatness 1560-1720*. Helsinki: Finnish Literature Society SKS, 2017.

Karonen, Petri., Roitto, Matti., & Ojala, Jari. *Politiska kulturer 1430-1930*. In H. Meinander, P. Karonen, & K. Östberg (Eds.), *Demokratins drivkrafter : kontext och särdrag i Finlands och Sveriges demokratier 1890–2020* (pp. 65-97, 441-449). Svenska litteratursällskapet i Finland; Appell Förlag. Skrifter utgivna av Svenska Litteratursällskapet i Finland, 819, 2018.

Karonen, Petri., & Hakanen, Marko. *Personal Agency and State Building in Sweden (1560-1720)*: In P. Karonen, & M. Hakanen (Eds.), *Personal Agency at the Swedish Age of Greatness 1560-1720* (pp. 13-45). Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. Studia Fennica Historica, 2017.

Karonen, Petri. *The rise and fall of the Swedish Empire : causes and explanations*: In M. Kuha, & P. Karonen (Eds.), *Swedish and Finnish Historiographies of the Swedish Realm, c. 1520–1809 : Shared Past, Different Interpretations?* (pp. 80-97). Routledge, 2024.

Kennedy, Paul, *The Rise and Fall of the Great Powers: Economic Change and Military Conflict from 1500 to 2000*. London, 1990.

Kokkonen, Jukka. *Rajaseutu Liikkeessä: Kainuun Ja Pielisen Karjalan Asukkaiden Kontaktit Venäjän Karjalaan Kreivin Ajasta Sarkasotaan (1650-1712)*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 2002.

Landberg, Georg, *Den svenska utrikespolitikens historia, i/3: 1648–1697*. Stockholm, 1952.

Lappalainen, Jussi. *Kaarle X Kustaan Venäjän-sota V. 1656-1658 Suomen suunnalla: 'räikkä, häikkä ja ruptuuri'*. Jyväskylä, Keski-Suomen taloudellinen tutkimuslaitos, 1972.

Lindström, Peter & Svante Norrhem, *Flattering Alliances: Scandinavia, diplomacy and the Austrian-French balance of power, 1648–1740*. Lund, 2013.

Lindgren, J., *Varat, staten och diket: Tre historieteoretiska uppsatser*. Uppsala, 1988.

Livet, Georges, 'International Relations and the Role of France, 1648–60': In J. P. Cooper(ed.), *The Decline of Spain and the Thirty Year's War, 1609–1648/59*. Cambridge, 1970.

Lockhart, Paul Douglas. *Sweden in the Seventeenth Century*. Basingstoke: Palgrave Macmillan, 2004.

Luard, Evan. *The Balance of Power: The System of International Relations, 1648-1815*. London: Macmillan, 1992.

Lundkvist, Sven: *The Experience of the Empire: Sweden as a Great Power / Sweden's Age of Greatness, 1632-1718*. London: Macmillan, 1973.

Milton, Patrick. "The Mutual Guarantee of the Peace of Westphalia in the Law of Nations and Its Impact on European Diplomacy." *Journal of the History of International Law = Revue D'histoire Du Droit International* 22, no. 1, 2020: 101-125.

Nilsson, Sven, A. *De stora krigens Sverige.* I Dahlgren, S, Florén, A. & Karlsson, Å. *Makt & vardag: Hur man styrde, levde och tänkte under svensk stormaktstid.* Stockholm: Atlantis, 1993.

Nordin, Jonas. *Ett fattigt men fritt folk. Nationell och politisk självbild i Sverige från sen stormaktstid till slutet av frihetstiden,* B. Östlings bokförl. Symposion, Eslöv 2000

Norrhem, Svante, & Charlotte Merton. *Mercenary Swedes: French Subsidies to Sweden 1631-1796.* Lund: Nordic Academic Press, 2019.

Pyykkönen Miikka ja Valtonen Heli. *Diskurssianalyttinen historiantutkimus. Toim. Ihalainen P., et al. In Sanat siltana menneeseen: Kielelliset lähestymistavat historiantutkimuksessa.* Helsinki: Gaudeamus, 2022.

Riches, Daniel. *Protestant Cosmopolitanism and Diplomatic Culture : Brandenburg-Swedish Relations in the Seventeenth Century,* BRILL, 2012.

Reuterswärd, Elisabeth. *Ett massmedium för folket : studier i de allmänna kungörelsernas funktion i 1700-talets samhälle.* Historiska Media/Nordic Academic Press, 2001.

Roberts, Michael. *Sweden's Age of Greatness, 1632-1718.* London: Macmillan, 1973.

Roberts, Michael. 'Sweden and the Baltic 1611-54'. In J. P. Cooper(ed.), *The Decline of Spain and the Thirty Year's War, 1609–1648/59.* Cambridge, 1970.

Roberts, Michael, *The Swedish imperial experience, 1560–1718.* Cambridge, 1979.

Rosen, Jerker *Den Svenska Historien: 5, Karolinska Tiden 1654-1718.* S.1, 1967.

Rystad, Göran: *Dominium Maris Baltici – dröm och verklighet /Mare nostrum. Om Westfaliska freden och Östersjön som ett svenskt maktcentrum*, Stockholm 1999.

Räihä, Antti. *Early modern Swedish state-building in Swedish and Finnish historiography*: In M. Kuha, & P. Karonen (Eds.), *Swedish and Finnish Historiographies of the Swedish Realm, c. 1520–1809 : Shared Past, Different Interpretations?* (pp. 39-54). Routledge, 2024.

Scherp, Joakim. *De ofrälse och makten: En institutionell studie av riksdagen och de ofrälseståndens politik i maktodelningsfrågor 1660-1682*. Acta Universitatis Stockholmiensis, 2013.

Scherp, Joakim. "*Krig har en lång rumpa*": *Riksdagen och den 200-åriga fredens tidigmoderna rötter*. Historisk tidskrift (Stockholm), 136(2), 149, 2016.

Schück, Herman. & Stjernquist, Nils. *Riksdagen genom tiderna*. Sveriges Riksdag, 1985.

Sjöberg, Maria. "*Beyond the Military Revolution: The Civil and Military Spheres in Early Modern Scandinavia*." *Scandinavian Journal of History*, vol. 39, no. 2, 2014, pp. 147-152.

Tarkiainen, Kari. *Se vanha vainooja: käsitykset itäisestä naapurista Iivana Julmasta Pietari Suureen*. Suomen historiallinen seura, 1986.

Tarkiainen, Kari. *Moskovalainen*. Finnish Literature Society / SKS, 2022.

Tarkiainen, Kari. *Studia historica Upsaliensia: 54, "Vår gamle Arffiende Ryssen" : Synen på Ryssland i Sverige 1595-1621 och andra studier kring den svenska Rysslandsbilden från tidigare stormaktstid*. Uppsala, 1974.

Tengström, Leif. "*Muschovitén ... turcken icke olijk*": *ryssattribut, och deras motbilder, i svensk heraldik från Gustav Vasa till freden Stolbova. Del 1*. 1997.

Tham, Wilhelm. *Bidrag till Svenska riksdagarnes och regeringsformernas historia från midten af sjuttonde århundradet*. 1845.

Thomson, Erik. *"Beyond the Military State: Sweden's Great Power Period in Recent Historiography."* History Compass, vol. 9, no. 4, 2011, pp. 269-283.

Upton, Anthony F. *Charles XI and Swedish Absolutism*. Cambridge: Cambridge University Press, 1998.

Varenius, Otto. *Räfsten Med Karl XI:s förmyndarstyrelse: 1, dechargens gifvande och återkallande*. Upsala: Akademiska bokhandeln, 1901.

Villstrand, Nils, E., Einonen, Piia, Karonen, Petri. & Räihä, Antti. 2021. *Kriisikausien vuorovaikutuksen muodot ja vaikutukset*: Teoksessa Karonen, P., Villstrand, N. E., & Haapala, P. (Eds.). *Suomalaisen yhteiskunnan historia 1400-2000: Osa 1: Rakenteet ja instituutiot*. Vastapaino.

Wallerstein, Immanuel Maurice. *The Modern World-system: 2, Mercantilism and the Consolidation of the European World-economy, 1600-1750*. New York: Academic Press, 1980.

Zurbuchen, Simone. *The Law of Nations and Natural Law 1625-1800*. Brill, 2019.

Åström, Sven-Erik. *From Stockholm to St. Petersburg: Commercial Factors in the Political Relations Between England and Sweden 1675-1700*. Helsinki, Suomen historiallinen seura, 1962.

Östlund, Joachim. *Lyckolandet: maktens legitimering i officiell retorik från stormaktstid till demokratins genombrott*. Lund, Sekel, 2007.